

Rum för äldre

Essäer om äldres boende

Essäer skrivna i
forskarutbildningskursen
Äldres boende
NISAL 2009

Redaktörer
Marianne Abramsson
Jan-Erik Hagberg
Mirjaliisa Lukkarinen Kvist
Catharina Nord

Nationella institutet för forskning om äldre och åldrande
National Institute for the Study of Ageing and Later Life (NISAL)

Rum för åldrande
Essäer om äldres boende
Essäer skrivna i forskarutbildningskursen
Äldres boende

Redaktörer
Marianne Abramsson
Jan-Erik Hagberg
Mirjaliisa Lukkarinen Kvist
Catharina Nord

Linköpings universitet
Skrifter från NISAL Nr 1
Norrköping 2010

ISBN 978-91-7393-307-0

Foto omslag
Jan-Erik Hagberg

NISAL, ISV, Campus Norrköping, Linköpings universitet

<i>Inledning</i>	4
<i>Hemma bra men inte bäst? Åldrandets strategier och hemmets betydelse</i>	
<i>av Åsa Alfberg</i>	6
<i>Everyday life of older persons in a suburb in Sweden</i>	
<i>av Vanessa Stjernborg</i>	10
<i>Expressions of class, (old) age and ableness in the discourse on home and residence in two senior housing contexts</i>	
<i>av Anna Siverskog</i>	16
<i>Den fysiska boendemiljöns möjligheter till gemenskap – en subjektiv reflektion efter studiebesök i två olika äldreboendemiljöer</i>	
<i>av Anita Larsson</i>	23
<i>Om jag har Möjlighet att leva som andra får jag då Bo bra hela livet? – om bostadssituationen för äldre personer med utvecklingsstörning</i>	
<i>av Ida Kåhlin</i>	28
<i>Rollatorns betydelse för självständighet och delaktighet</i>	
<i>av Maria Ångström</i>	33
<i>“What will happen to me when I'm old?” – Autonomy and class in residential housing for the old in the Philippines</i>	
<i>av Cristina Joy Torgé</i>	37
<i>Fallet Uppsala – valfrihet och trygghet i ett framtida boende för äldre</i>	
<i>av Marianne Sellgren</i>	43
<i>Ett besök på Trädgårdsgatans Äldreboende - en anhörig reflekterar</i>	
<i>av Morgan Andersson</i>	50
<i>Vad förmedlar broschyrerna?</i>	
<i>av Magnus Broström</i>	56
<i>Kan en tagg underlätta för den äldre i det särskilda boendet?</i>	
<i>av Birgitta Samuelsson</i>	61
<i>Författareförteckning</i>	66

Inledning

Äldres boende – rum för åldrande

Boendets fysiska och sociala dimensioner under åldrandet

Höstterminen 2009 genomförde vi en forskarutbildningskurs om äldres boende. Kursens huvudsyfte var att kritiskt behandla den mycket varierande forskning om hem, boende, grannskap och åldrandets villkor som pågår. Kursens nav var diskutera och pröva teorier och metoder som innebär att sociala och kulturella förhållande studeras i relation till den fysiska miljöns utformning.

Uppgiften att studera äldres boende och boendet under åldrandet är närmast outtömlig. Så mycket av livet utspelas och avgörs av var och hur man bor. Bostaden är ett rum för livet som för de flesta ökar i betydelse när man blir gammal. Man tillbringar mer tid i bostaden. Bostadens utformning kan underlätta eller försvåra vardagslivet. Att bli gammal betyder också att förändra sitt förhållningssätt till hemmet och det grannskap där hemmet finns.

Det säger sig självt att det finns mycket stora variationer mellan olika äldre människors boende – beroende på ålder, livslopp och boendekarriär, sociala förhållanden, ekonomiska resurser, intressen och behov av vardaglig hjälp och stöd. Variationen är lika stor bland de äldre som i andra åldersgrupper, kanske till och med större eftersom det utöver de vanliga bostadsformerna också finns alternativ som är särskilt avsedda för äldre - seniorlägenheter, livsstilsboenden, trygghetsboenden och särskilda boenden.

Sedan ett femtontal år har det vuxit fram en bostadsmarknad som speciellt vänder sig till äldre eller personer som vill utforma sitt boende så att de passar det liv de vill leva. Man kan se detta som ett sätt för bostadsmarknadens aktörer att möta att antalet äldre blir fler och att detta förhållande kommer att påverka deras verksamhet i en rad avseenden. Forskning om hur de nya boendena utvecklas över tid är betydelsefull. Kommer boende i seniorhus att göra åldrandet mer meningsfullt och bidra till att de som bor där kan utveckla det civila samhället? Eller kommer seniorhusen att förstärka klyftorna mellan olika äldre och avskilja vissa från det omgivande samhället?

Kursen hade tre teman: Stadsdelen och orten som rum för det lokala livet, det särskilda boendet som rum för hemliv, vård och omsorg samt generation, boende och flyttmönster. Undervisningen och arbetet i kursen byggdes upp av flera delar. En del bestod av föreläsningar och seminarier som syftade till att ge en översikt av den teoretiska litteraturen som behandlar rumsliga fenomen. En del av kursen behandlade hur boendet för äldre har utvecklats och kan komma att utvecklas i förhållande till bostads- och äldrepolitik. En tredje del syftade till att knyta det teoretiska innehållet till praktiken. Tre fältbesök genomfördes i olika bostadsmiljöer för äldre: ett hyreshusområde i Norrköping, ett nytt seniorboende och ett nyöppnat särskilt boende. En del av kursens bestod av deltagarnas egna arbeten. Kanske var denna del den viktigaste. Var och en skrev en essä om en fråga som engagerade särskilt. I de flesta fall handlade det om att knyta sitt eget pågående avhandlingsarbete eller sin yrkespraktik till en specifik frågeställning inom kursens ram.

Essäerna kom att handla om en rad olika aspekter av äldres boende. Några tog upp analytiska och teorigenererade frågor som kunde kopplas till bl.a. fältbesöken, några utnyttjade empiri som man samlat i andra sammanhang, några diskuterade äldres boende och omsorg i specifika geografiska eller sociala kontexter. Essäerna behandlar frågor av stor relevans, i flera fall på ett oväntat och idérikt sätt. Därför har vi samlat några av kursens essäer i denna kursantologi.

Lärare på kursen var Marianne Abramsson, Jan-Erik Hagberg, Mirjaliisa Lukkarinen Kvist och Catharina Nord, alla från NISAL samt Chris Phillipson från Keele University i England.

Hemma bra men inte bäst? Åldrandets strategier och hemmets betydelse

av Åsa Alftberg

En mulen höstdag besöker jag Harald, 80 år, för en intervju till min avhandling som handlar om hur äldre människor ser på åldrande och hälsa. Harald bor med sin fru Sonja i en tvåa på första våningen i ett hyresbussområde från 1940-talet. Tidigare bodde de i en lägenhet i en annan stadsdel i trettiofem år, men för sexton år sedan valde de att flytta till sin nuvarande lägenhet för att komma närmare Sonjas mor som då var boende i området. Sonja, 75 år, kommer in i köket där vi sitter och dras med i samtalet:

Sonja: Vi har tittat på så mycket lägenheter!

Åsa: Men ni trivs inte riktigt här då, om ni vill flytta?

Harald: Här, jo!

Sonja: Jo.

Harald: Det är det som är det dummaste.

Sonja: Man blir ju äldre och då får man tänka på annat, om man kommer behöva hiss, va'. Det blir ju det kanske. Och så kanske ett garage, man är ju inte ute och åker bil varje dag, då kan det ju vara käckt med ett garage. Harald skulle behöva ett garage så han slapp och stå ute och putsa bilen. När den är isig och så kommer man ju inte ut, man drar sig för det när det är kyla och så där. Och så skulle jag vilja lite högre upp, för det blir ju ljusare då. Men då får man ju ha en hiss för vi orkar ju inte släpa upp en massa som vi handlar (småskrattar). Men... det är så mycket som får väga upp det, så därför blir vi kvar.

Harald: Här är väldigt bra egentligen. Det är en gammal lägenhet visserligen, men... Man har inte så stora fodringar heller.

Sonja: Det är mer att man vill komma upp och så få hiss. Om man fick en lägenhet, så finns det ibland hobbyrum där nere som man kan ha. Och jag säger att han (Harald) skulle kunna gå ner och ställa sig i hobbyrummet och prata med gubbar och så där.

Utifrån Haralds och Sonjas tankar - de funderar på att flytta trots att de trivs bra i sitt hem - vill jag diskutera hur åldrandet medför en skiftning i sättet att se sitt hem och sin bostad. Kroppens åldersförändring tillsammans med föreställningar om ålderdomen medför att omgivningen uppfattas annorlunda än tidigare, och jag vill belysa vilka konsekvenser detta kan få. Jag kommer också att resonera kring hemmets betydelse för att visa varför det kan upplevas som svårt att flytta.

En förändrad kropp – en förändrad värld

Det som Harald och Sonja främst efterlyser är en hiss. De har inga problem med trappan upp till sin lägenhet idag, men de förväntar sig att det kommer att bli svårigheter. Deras ålder framstår som ett skäl för att flytta. Hur kan detta förklaras? Filosofen och fenomenologen Maurice Merleau-Ponty (1997) menar att när vår kropp förändras, förändras vårt perspektiv på världen. Detta sker genom att vår kropp inte är ett objekt i förhållande till jaget/subjektet, utan vi *är* vår

kropp. Medvetandet och kroppen är tätt sammanflätade i vad Merleau-Ponty kallar den levda kroppen. Vi tänker inte på vår kropp som kropp, inte förrän relationen mellan den levda kroppen och omvärlden av någon anledning blir problematisk. Vid exempelvis ohälsa blir kroppen medvetandegjord genom obehag eller smärta. Naturligtvis är det inte enbart sjukdom som kan få kroppen att framträda, till exempel kan åldrandet göra att vi stundtals upplever och betraktar vår kropp i ett utifrånsperspektiv. Människor åldras förvisso hela livet, men åldrandet blir mer märkbart på olika sätt först vid hög ålder. Åldrandet kan alltså leda till att relationen mellan kropp och omgivning blir medvetandegjord i skilda situationer, och vardagslivets rutiner och vanor får ny betydelse eller ändras. Föremål och platser tolkas med nya ögon; de kan till exempel uppfattas som ointressanta, främmande eller mer riskfyllda.

Kroppens åldersförändring tolkas bland annat genom de kulturella normer och föreställningar som finns om åldrande och ålderdom. Äldre människor betraktas generellt som en homogen samhällsgrupp, där ålder eller generationstillhörighet är en bärande princip oavsett individuella olikheter och skilda bakgrunder. Att vara gammal uppfattas som något som är avvikande; äldres kroppar skiljer sig från den unga och friska kroppen som betraktas som det normala (Lundin 2007). Bilden av ålderdomen gestaltas ofta negativt i termer av sjukdom, nedgång och förfall samt ensamhet och beroende av andra (Blaakilde 1999, Cruikshank 2003, Jönson 2002). Även om denna förväntade skröplighet inte infunnit sig, är det ändå något som Harald och Sonja väljer att ta hänsyn till. Ålder, alltså hög ålder, har här blivit en risk som måste hanteras genom planering och strategier. Människan strävar alltid efter att kontrollera och skapa mening av de omständigheter och förhållanden som är givna henne (Jackson 2005). Åldrandet står för en sådan omständighet, och desto kraftfullare eftersom åldrandet förr eller senare leder fram till vår död, eller icke-existens. Åldrandet kan betraktas som en kraft vi inte råar på men som vi ändå till viss del ”kämpar emot” för att behålla vår värdighet och känsla av kontroll.

Strategier och handlingsmodeller

Jag vill påstå att Harald och Sonja utformar strategier, d v s de funderar på ett annat boende, och därmed tar de ansvar för sin situation och sitt åldrande. Att ta ansvar menar jag kan knytas till det moderna samhällets betoning på individens eget ansvarstagande inom allt fler områden, främst kropp och hälsa (jämf Giddens 1997). Skapandet av strategier innebär ett ansvarstagande för sitt liv och sitt agerande, något som framställs och uppfattas som en normalitet. I boken *Risksambället* (1998) redogör sociologen Ulrich Beck för hur dagens samhälle ställer krav på att mer reflexivt bearbeta, planera och utforma livet än tidigare. Beck benämner detta som ”kreativa åtgärder”, vars syfte är att gestalta individens plats i samhället. Det krävs en ”aktiv handlingsmodell i vardagslivet” (s 219), som ger möjlighet att agera utifrån de omständigheter som dyker upp. Sonja framstår som den drivande när det gäller att utforma en sådan aktiv handlingsmodell. Hon är den som planerar inför framtiden och eventuellt en ny bostad. Av tradition har kvinnans ansvarsområde bestått av hem och familj. Att hemmet betraktas som en kvinnlig domän innebär dock inte automatiskt kvinnlig makt som i dominans (Holst Kjaer 2009:98-120).

Sonja nämner också att de skulle behöva ett garage. I framtiden räknar paret inte med att använda bilen som mycket som de gör nu. Även här kan ålder tolkas som ett underliggande argument; bilkörning är något som uppfattas som problematiskt efter en viss ålder. Garaget kan också vara en plats för Harald där han får utrymme för sitt stora bilintresse, menar Sonja. Hon tänker sig att garaget fyller flera funktioner för Harald, precis som en hobbylokal i källaren skulle kunna göra. Sonja beskriver en social (manlig) gemenskap som Harald då skulle komma i åtnjutande av. Under intervjun framkommer hur Haralds intressen och bilverktyg har sin plats utanför hemmet; i källarlokalerna och förråd. Etnologen Mia-Marie Hammarlin gör en slående iakttagelse av hur mannen i en traditionell parrelation ofta för en undanträngd tillvaro i hemmet. Hemmet kan upplevas som en delvis främmande plats ur manlig synvinkel (Hammarlin 2008:233). Mannens

undanskjutna tillvaro symboliseras av att mannens saker, bland annat personliga minnessaker, inte alltid har sin plats i hemmet utan möjligen i ett eget rum eller placerade i en låda på vinden.

Vad betyder ett hem?

Jag har hittills diskuterat orsaker till Haralds och Sonjas funderingar på att flytta, men varför inte vända på frågan: vad är det som gör att paret tvekar? Varför är det så svårt att flytta? Vad betyder ett hem?

Hemmet betraktas ofta som en plats för hushållsarbete men är mycket mer än så, menar filosofen Iris Marion Young. Hemmet kan ses som en förlängning av individen, en plats där jaget konstrueras och rekonstrueras i en ständigt pågående process som både kan vara nyskapande men också konserverande. Traditionellt sett betraktas hemmets vårdande och bevarande som en kvinnlig uppgift, där städning och rengöring både skapar ordning och en berättelse som tolkas och omtolkas om och om igen, och som handlar om individ och familj, nuet och gårdagen (Young 2000:192-199). Hemmet kan alltså betraktas som ett stöd för den personliga identiteten och fungerar som minnesplats för tidigare generationer och det egna livet, bland annat genom fotografier, möbler och föremål. Sådana "biographical objects" (Hepworth 2000:73) är ting med känslomässig anknytning som upplevs som en del av livshistorien och den egna identiteten. Om ett hem säger mycket om individens identitet kan en påtvingad flytt till en institutionsmiljö, där många av hemmets föremål och möbler inte får plats, orsaka en stark känsla av förlust. För andra kan det däremot vara en lättnad att bli av med sådant man för länge sedan tappat sitt band till.

Andra forskare pekar på värdet av att se hemmet ur ett maktperspektiv. Sociologen Julia Twigg (2000) framhäver hur hemmet formas av dynamiken mellan offentligt/privat, och den kontroll och makt som finns inbyggt i detta. Twigg belyser denna problematik genom studier av äldres hjälp i hemmet, där vårdare träder in i de mest intima situationer och miljöer. Även om de äldre tvingas acceptera vårdgivarna som en del av vardagen kan de också använda hemmet och dess inneboende symbolik för att uppnå större inflytande över situationen. Makt och kontroll kan skapas och utövas även om man är bunden till ett enda rum och en enda stol - "a self-created control center" (Lawton 1990:640), som kan definieras som en bekväm stol placerad vid fönstret för att kunna observera världen utanför och samtidigt ha uppsikt över ytterdörren, samt telefon, TV, radio, tidningar, böcker och andra förströelser liksom mediciner och arrangemang för toalettbesök nära tillhands.

Hemmet har inte enbart positiva denotationer såsom trygghet, identitet och kontroll. Hemmet kan uppfattas som en plats för förtryck eller som ett fängelse. Sociologen och geografen Rob Imrie (2004) konstaterar att upplevelsen av hemmet måste betraktas genom individens kroppsliga verklighet. Varje del av bostaden kan betraktas som en "body zone" (s 748) där ändamålet är att ta hand om olika kroppsliga och mentala behov. Ett badrum fyller en hygienisk funktion, sovrummet är en plats för vila och återhämtning etc. Rummen upprättas och indelas efter dessa funktioner och behov; men Imrie menar att genom en individs funktionshinder, eller förändrad förmåga, kan rummen få andra innehåll än vi är vana vid. Funktioner i hemmet måste flyttas till andra rum eller utföras på annat sätt, och gränsen mellan olika rumsfunktioner suddas ut.

Hemmets ordning bygger på vanor och rutiner förbundna både till platsen som helhet och till särskilda rum. Ordning ska här förstas som mer än bara praktisk ordning, det är en meningsskapande ordning, kopplad till trygghet och begriplighet. Vardagen organiseras i rutinens upprepningar; självklara och reflexmässiga handlingar som åstadkommer förutsägbarhet. Vanor och rutiner är ett sätt att skapa ordning, men också en förberedelse för framtiden, eftersom upprepning skapar kontinuitet och gör så att vi i tanken redan kan vara i framtiden medan kroppen agerar i nuet (Ehn och Löfgren 2007:77-119). Vanor och rutiner har också stor betydelse för hur vi upplever oss själva och våra liv. Merleau-Ponty definierar vanor som vår förmåga att utvidga vårt kroppsliga rum och införliva ett föremål (eller bli införlivad av föremålet;

sammanflätningen mellan människa och omvärld gör båda perspektiven möjliga). Vanan är varken medvetandegjord kunskap eller automatism, det är en kunskap som ligger i händerna och som finns i kroppens rörelser (Merleau-Ponty 1997:107f). Eftersom en vana är ett oreflekerat sätt att utföra handlingar på, uppstår en problematik om kroppens förmåga förändras på något sätt och vanan inte längre kan utföras som brukligt.

Harald och Sonja har bott i sitt nuvarande hem i sexton år och de trivs bra. De menar att de lever ”som vanligt”, dvs paret följer sina vanor och rutiner utan större besvär, men de funderar ändå på att flytta. Det huvudsakliga skälet för dessa funderingar är deras ålder, och de konsekvenser som förknippas med hög ålder. Det är inte hur de lever idag som spelar störst roll, utan hur det kanske kommer att bli i framtiden. Risker måste kalkyleras och hanteras och strategier skapas. Det framstår som om kvinnans ansvar för hem och familj inte avtar med åren, utan Sonja är den drivande i planerna om en eventuell flytt. Samtidigt är ett hem meningsskapande på många olika plan, vilket gör att det är ett svårt beslut att byta bostad. Hemmet kan beskrivas som en materialiserad form av identitet och relationer. Det är en plats där vi gestaltar oss själva genom våra tillhörigheter som är laddade med betydelse och minnen.

Referenser:

- Beck, Ulrich (1986) 1998: *Risksambället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Blaakilde, Anne Leonora 1999: *Den store fortælling om alderdommen*. Munksgaard.
- Cruikshank, Margaret 2003: *Learning to Be Old. Gender, Culture, and Aging*. New York, Oxford: Rowman & Littlefield.
- Ehn, Billy och Orvar Löfgren 2007: *När ingenting särskilt händer. Nya kulturanalyser*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Giddens, Anthony (1991) 1997: *Modernitet och självidentitet. Självet och sambället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.
- Hammarlin, Mia-Marie 2008: *Att leva som utbränd. En etnologisk studie av långtidssjukskrivna*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Hepworth, Mike 2000: *Stories of ageing*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Holst Kjaer, Sarah 2009: *Sådan er det at elske. En kulturanalyse af parforhold*. Köpenhamn: Museum Tusulanums Forlag.
- Imrie, Rob 2004: "Disability, embodiment and the meaning of the home." *Housing Studies* (19) 5, s 745–763.
- Jackson, Michael 2005: *Existential Anthropology. Events, Exigencies and Effects*. Methodology and History in Anthropology Volume 11. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Jönson, Håkan 2002: *Ålderdom som samhällsproblem*. Studentlitteratur.
- Lawton, M. Powell 1990: "Residential Environment and Self-Directedness among Older-People." *American Psychologist* 45 (5), s 638-640.
- Lundin, Susanne 2007: "Gamla kroppar och nya tekniker". I: Lars-Eric Jönsson & Susanne Lundin (red): *Åldrandets betydelse*. Studentlitteratur.
- Merleau-Ponty, Maurice (1945) 1997: *Kroppens fenomenologi*. Göteborg: Daidalos.
- Twigg, Julia 2000: *Bathing. The Body and Community Care*. London, New York: Routledge.
- Young, Iris Marion 2000: *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa*. Stockholm: Atlas.

Everyday life of older persons in a suburb in Sweden

av *Vanessa Stjernborg*

Introduction

She: Will you take care of me if I become unable to do it myself? *He:* Of course I would my darling, but would you do the same for me? *She:* I would if I could, but I know that I will never be able to...¹

Transport innovations in combination with industrialism have meant a dissemination of centred activities, increased mobility, and suburbanization of the cities. Also, the separation of activities has created a society characterized by increasing geographical commuting. Today, it is clear that the suburban landscape in Sweden is expanding and this, among other things, is leading to an increased dependency on the car (Book & Eskilsson 1999).

The suburb is often seen as offering the chance to live near nature and recreation facilities while at the same time offering closeness to the city. The suburb has especially attracted the middle class and the skilled working class (Hall 2002). In the USA more and more old people live in the suburbs where a car is necessary in order to manage everyday life (Coughlin & Lacombe 1997). At the same time, more and more efforts in Sweden are being made to keep the older people in their own accommodation for as long as possible, and there is also a quest to maintain the mobility of older people. Likewise, there is an ambition to make the public transport system more available for the older person and by doing so, among other things, reduce the number of trips using personal transportation services for the older and disabled.

Earlier studies have shown that many older women depend on their men in order to relocate themselves by car. Since many women do not have driving licenses or have not driven a car for many years, the woman sometimes loses her mobility when the man passes away (Rosenbloom 1993, Rosenbloom & Winsten-Bartlett 2002). However, the number of older persons in the suburbs will certainly also increase in Sweden, and the effects of this on these persons' mobility is an open question. The aim of this paper is to examine the everyday life of the older person in the suburbs, with a special focus on mobility.

Time-geography and everyday life of older persons

This research rests upon an everyday life perspective with its base in time-geography. The basic concepts of time-geography were introduced in 1970 by Torsten Hägerstrand. Hägerstrand emphasized the power of studying the individual in combination with the environment, and he also highlighted the power of studying the individual in a micro perspective to get a wider understanding of larger scale patterns.

Activities of individuals in everyday life place demands on both time and space and create life paths, day paths and week paths. Likewise, individuals have different roles and different projects which have an importance in the shaping of everyday life, and in connection with this there are also restrictions that can limit the individual's behaviour. An interesting aspect of time-geography is to study individuals' possibilities and boundaries in a certain time-space rather than describing individuals' projects themselves. For that reason, restrictions are, in many respects, the most central analytical concept (Mårtensson 1979, Åquist 1992, Ellegård 2001). Hägerstrand (1970) has

¹All the translations are done by the author.

distinguished three large aggregations of constraints, namely: capability constraints, coupling constraints and authority constraints (p. 11-12).

Capability constraints can be found in connection with the biological construction of the individual and/or the tools she can command, and has a limiting effect on the activities of the individual. The needs of eating and sleeping demand time, and when this is something that has to be done on a regular basis other activities cannot be implemented without taking actions to ensure that these restrictions are first met. But capability constraints can also be about the tools that the individual has at his disposal, such as physical and mental ability, and also the type of dwelling; technical equipment and modes of transport. Coupling constraints concern the restrictions that arise because of the requirements of coordination between individuals and also between individuals, tools and materials. This means that during a specific time the place, the individuals and the tools are partly occupied and thereby prevented from being applied to other projects. Authority constraints focus on the control over space and accessibility to different spaces and can largely be connected to power (Hägerstrand 1970, Åquist 1992).

Time geography has been referred to in studies with various objectives. Among others it has been mentioned in studies of the everyday lives of women (see for example Tivers 1985, Friberg 1992), the everyday lives of addicted persons and persons with disabilities (Kjellman 2003), in relation to everyday activities (see for example Gehl 1996, Schwanen et al 2008) and in relation to older persons and their travel behaviour (Svensson 2003, Schwanen et al 2000). When it comes to research about the suburbs in relation to the older person, some researchers have highlighted the question, but mostly in connection with the situation in the USA (see for example Rosenbloom 1993, Coughlin & Lacombe 1997, Spain 1997, Rosenbloom & Winsten-Bartlett 2002). However, I think that it is also important to elucidate this aspect in other parts of the world, and an appropriate method for this could be to use a time-geographic approach.

Method

The basis of the analysis of the accomplishment of ageing in the suburbs in relation to mobility and everyday life are two semi-structured interviews that I conducted during the autumn of 2009. I also asked the respondents to record in a diary every outdoor activity they engaged in over one week. The respondents in focus were an older couple living in a suburb of Malmö, in the south-west of Sweden. The couple had lived in the area since 1986 and were very familiar with the neighbourhood, since they had grown old there together.

The interviews were conducted with both the parties at the same time, since I was interested in the respondents as a couple in relation to mobility in their everyday life. The lengths of the interviews were about two hours on each occasion and they were conducted in the home of the respondents. Parts of the interviews were recorded and transcribed, and the other parts of the interviews had more the character of an open conversation. The dialogues included questions on their life in the suburbs now and in the past, on mobility patterns, on modes of transport and on them as a couple in relation to activities in their everyday lives. The diaries they were asked to fill in included details of the time of each activity, place visited, the purpose of the movement, the mode of transport and whether they were doing the activity by themselves or with anyone else. Consideration was only given to outdoor activities in the diary. The interview and the diary methods should be seen as complementary and were intended to give an overall picture of the older couple's lives. The intention of using a diary in this study was not to cover all activities (both indoor and outdoor). To fill in a diary can be seen as very demanding by the individual, especially if one has to write down everything done during the day. Since the focus of this study is mainly on outdoor activities the diary was therefore limited to this subject.

Findings: everyday life of older persons in a suburb in Sweden

The older couple² who contributed to this study had been together since 1971, and they had both been married before. The woman was 83 years old and the man was 79 years old, and they were not married to each other. It was clear to me that they valued their freedom strongly.

She: We have both been married before so it has not... one has become a little careful. I felt like a marriage destroys the relationship. *He:* You get ownership of each other if you get married.

The couple had lived in the suburb since 1986 and before that they lived in a neighbourhood in the outer parts of Malmö. They used their car to a large extent, and it was always the man who drove, since the woman did not have a driver's licence. The woman also had some health problems with her hips, which made it difficult for her to walk long distances. The suburb they lived in had some food stores, a pharmacy, some restaurants, golf clubs, a public bath etc. It was located a little less than 10 kilometres from Malmö city centre. The suburb offered closeness to the highway and had public communications such as buses and trains. The area mainly consisted of small private houses and terraced houses. The couple lived in a terraced house. They talked about how the neighbourhood, according to their view, had changed over time.

He: In earlier years it was good, we had a lot of community here with parties and so on in the inner yard. But now I think that the neighbourhood is dead. Nothing happens here any more, it is dead, and people build up big fences so no one will see them or disturb them. I think it is a little sad and boring; *she:* It is not the same any more.

But at the same time they described the location of their home in words relating to freedom, and said that there were big differences between living in the suburbs and living more centrally in the city.

He: It is a big difference from when we lived in the city. The difference is that you are kind of locked in when living in the city, you have nothing... of course you have green areas where you can go to, but here I am free. I can go outside to have my coffee whenever I want to; I am not obliged to ask anyone if I can sit here. That is freedom. I would never enjoy living in the city again.

They both talked about how they enjoyed their house, and it was not very expensive for them now that they had paid back most of their loans. However, it was clear to me during the interviews that they based most of their perceptions on hearsay, mostly from a neighbour that came to visit them from time to time. This concerned everything from stores to modes of transport to health services. It was also clear that they avoided talking about the future; instead they kept coming back to dialogues of the past. Regarding the future, they both hoped that they would manage to live the way they were living today as long as possible, and after that they both stated that they wished to have a fast ending.

She: I have heard about how it is both in short-term homes designed for older people and also in other types of assisted care homes for older people, where the older persons lie in their beds the whole day. And the healthcare, it is intimidating, there is no healthcare anymore. I have heard how they can lie in a room with five other people; I don't want to have it like that. When it is my turn, I hope that it goes quickly. *He:* There is healthcare, but privatization is everywhere, you must have money darling, that's how it works today.

In their everyday life they did everything on their own, without help from anyone else. They had organized their everyday tasks between themselves, and most outdoor activities were done together. Those activities mostly revolved around the purchase of food, and as can be seen in table 4.1 below, they often visited different food stores, and during the week recorded in the diary they visited a food store every day. They also talked about how they did not have many friends or much contact with relatives. Their social life, for me, mainly seemed to revolve around

²The older couple will henceforth be referred to as the couple.

the different stores, where they had got to know many of the store employees. For example, they often visited a hot-dog stand outside one of their favourite stores.

He: She always goes with me when I'm going to the store; otherwise she doesn't come out during the day. *She:* She is so nice the woman that is selling hot dogs; I think she is from Romania. I often sit and talk to her after we have been doing the shopping. She is so nice; always asks us if we want the regular order.

They mostly visited stores outside the suburb and in the city of Malmö, and they got there by car. They also told me that sometimes they went to stores in other municipalities in the area if the stores had any good offers. When it came to the question of why they did not shop in the stores in the neighbourhood, they answered that they thought those stores were too expensive, and they had heard from the neighbour who visited them occasionally that the stores in the neighbourhood did not provide much choice of products.

When it came to modes of transport they only used the car. In earlier days they were totally dependent on the bus and they also cycled a lot. But about fifteen or twenty years ago the woman fell and injured her hip, and after that they bought a car again. Although they had not used either the public transport service or special services for elderly and disabled people for many years, they considered these modes of transport to have many negative aspects. This was mostly based on things they had heard from the neighbours.

He: I had a car before but then I was stopped by the police when speeding. They took my driving license for a couple of years. So of course we had to go on the buses to every point of the compass. But of course it was a freedom; you never had any problems finding parking space. But now we have problems because we are not able to walk so far and so we cannot go to where the bus stops [...] But the buses aren't the same anymore and it is expensive too. *She:* In earlier years I travelled on the buses daily when I worked and they had an exact timetable, but now I have heard from her [the neighbour] that the bus doesn't come or they just drive past the bus stop.

In connection to special transportation services for the elderly they had heard stories from the neighbour about how passengers had been left at the wrong addresses.

Table 4.1 shows the outdoor activities for the couple during the week they recorded in the diary. This week was, as they said, a normal week in their everyday lives. They did all the outdoor activities during the week together. Sometimes during the week they also just drove around as a form of activity, since they were no longer able to go walking.

Table 4.1. Outdoor-activities of the older couple during one week

Day	Time	Activities	Activity location	Mode of transport
Monday				
	09.00-10.00	To the pharmacy	In the suburb	Car
	15.00-17.00	To the food store	Malmö	Car
Tuesday				
	09.00-10.00	To the pharmacy	In the suburb	Car
	14.00-15.00	To the food store	Malmö	Car
	15.00-16.00	Driving around	Malmö	Car
Wednesday				
	14.00-16.00	To the food store	Malmö	Car
	17.00-19.00	Driving around	Malmö	Car
Thursday				

	15.00-17.00	To the food store	Malmö	Car
	17.00-18.00	To the food store, another store	Malmö	Car
Friday				
	11.00-12.00	To the bakery and to the food store	Malmö	Car
	15.00-17.00	Driving around the country roads outside Malmö	Countryside	Car
Saturday				
	10.00-12.00	To the food store	Malmö	Car
	13.00-15.00	Visiting relatives in Trelleborg	Trelleborg ³	Car
Sunday				
	11.00-13.00	To the food store	Malmö	Car
	14.00-17.00	Driving around	Malmö	Car

*The old couple did all their outside activities during the week together and the only driver of the car was the man.

Ageing in the suburbs; a discussion

I keep asking myself, what will happen to this old couple when they lose their ability to drive the car? Or if one of them gets ill or passes away? Their everyday life consists of a very tight interplay, where they have developed strategies for complementing each other's capabilities to manage the activities of the day. Moreover, most of their social life seems to be built up around the car, with purchases of food forming a very large part, and they also had routines in the everyday life mostly centring around the food store. Is this couple out of the ordinary? I do not think so. Sweden, like the rest of the Western world, faces a growing population of older people. As Coughlin & Lacombe (1997) stated about the situation in the USA, more and more old people live in the suburbs, and a car is necessary for them to manage their everyday activities.

The couple themselves associated living in the suburbs with freedom and they had developed a special lifestyle which they did not want to change. But at the same time they had restrictions in their lives that shaped their days, and those restrictions mostly had the character of capability constraints. They had bodily restrictions which made it difficult for them to walk, and these combined with the hearsay from their neighbour, limited their spatial spectra to a high degree.

As noted, earlier research has shown that women in particular run the risk of losing their mobility when their spouse passes away, especially if they do not have a driving license or have not driven a car for many years (Rosenbloom 1993, Rosenbloom & Winsten-Bartlett 2002). In this case the woman was totally dependant on her partner for going outdoors, and like he said, "She always goes with me when I'm going to the store; otherwise she doesn't come out during the days".

It is not a simple issue one comes into contact with here, but I continue to wonder how the future will be for this couple and also for other individuals in a similar situation. If people are used to the "freedom" in the suburbs as this couple expressed it, will they ever become happy in, for example, an assisted care home for older people within the city? If people use the car for most of their outdoor activities, will they ever be satisfied with other modes of transport when they are unable to drive anymore? Or will they perhaps only end up with feelings of isolation and social exclusion?

³ Trelleborg is a city located approximately 35 kilometres from Malmö.

References:

- Book K, Eskilsson L. (1999) *Centrum – utarmning eller renässans?*. Kommunikationsforskningsberedningen, Stockholm.
- Coughlin J. F, Lacombe A. (1997) Ten Myths About Transportation for the Elderly. *Transportation Quarterly*, Vol. 51, No. 1, pp 91-100.
- Ellegård, K. (2001) Att hitta system i den välkända vardagen. In Ellegård, K & Wihlborg E (eds), *Fånga vardagen, ett tvärvetenskapligt perspektiv*, Studentlitteratur, Lund.
- Friberg, T. (1992) *Kvinnors vardag. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*. Meddelande från Lunds universitets geografiska institutioner, avhandlingar 109, Lund University Press, Lund.
- Gehl, J. (1996) *Livet mellan husena: uteaktiviteter och ndemiljöer*. Arkitektens Forlag, Köpenhamn.
- Hall, T. (2002) *Urban Geography. Second Edition*. Routledge, London.
- Hägerstrand, T. (1970) What about people in regional Science. In Carlestam, G & Sollbe, B, *Om tidens vidd och tingens ordning – texter av Torsten Hägerstrand*, Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm.
- Kjellman, C. (2003) *Tu plats eller få plats? Studier av marginaliserade människors förändrade vardagsliv*. Meddelande från Lunds universitets geografiska institutioner, avhandlingar 148, Press sociologiska institutionen, Lund.
- Mårtensson, S (1979) *On the Formation of Biographies in Space – Time Environments*. Meddelande från Lunds universitets geografiska institutioner, avhandlingar LXXXIV, Lund University Press, Lund.
- Roosenbloom, S. (1993) Women's travel patterns at various stages of their lives. In Katz, C & Monk, J. (eds), *Full Circles: Geographies of Women Over the Life Course*, London, pp.208-242.
- Rosenbloom S, Winsten-Bartlett C (2002) Asking the Right Question – Understanding the Travel Needs of Older Women Who Do Not Drive. *Transportation Research Record 1818*, pp. 78-82.
- Schwanen T, Kwan M-P, Ren F. (2008) How fixed is fixed? Gendered rigidity of space-time constraints and geographies of everyday activities, *Geoforum 39* (2008), pp. 2109-2121.
- Spain D. (1997) *Societal Trends: The Aging Boom and Women's Increased independence*. Report DTFH61-97-P-00314. Also via; <http://nhts.ornl.gov/1995/Doc/SocTrends.pdf>.
- Tivers, J. (1985) *Women Attached; The Daily Lives of Women with Young Children*. Croom Helm, London.
- Åquist, A-C. (1992) *Tidsgeografi i samspel med sambällsteori*. Meddelande från Lunds universitets geografiska institutioner, avhandlingar 115, Lund University Press, Lund.

Expressions of class, (old) age and ableness in the discourse on home and residence in two senior housing contexts

av *Anna Siverskog*

“This is a very nice residence indeed, it’s exquisite. We like this house... it’s classy!”⁴ (24nt, 2009)

This quote comes from a TV feature where a woman living in a senior residence gives voice to her opinion about a conflict which took place there. The conflict arose when some of the residents wrote letters to the home care service staff, stating that the latter could no longer use the main entrance or the main elevator, but instead had to use a side entrance and a small elevator. As an argument, they claimed that the main entrance and the lobby had become a waiting room for the home care service staff and that the residents wanted to keep the lobby for themselves.

The clash between the residents and the home care staff was also featured in a local newspaper article in which both sides were interviewed. The home care staff described how they felt upset and harassed. One of the staff members pointed to one occasion when he was waiting in the lobby and a group of residents asked him what he was doing there, later asking him to leave. A woman from the home care service said that she had not experienced anything similar in all her thirty years of work;

It’s like you’ve been brought back to the nineteenth century, with a new version of gentlefolk and servants. We, who work in a fancy residence, are expected to understand that we’re supposed to take the side entrance [...] Don’t these people have any empathy?” (Jansson, 2009)

A colleague of hers said, “You become upset and sad. Why do they feel bad about us? What opinion of people is implicit in this? Who is going to help the active seniors when they are in need of care?”(Jansson, 2009)

In the media, neither of the interviewed residents seemed to have any understanding of why the home care service staff might feel upset about being directed to a special entrance. They said that it was perfectly natural that the home care service should use a staff entrance (Jansson, 2009; 24nt, 2009).

How can we interpret this conflict? Is it, as the home care staff woman indicates, based on remnant structures from an old class society? Or, is the aim of the home care service - to give older people service - part of what caused the conflict? Perhaps it is necessary, in addition to class, to focus on other social positions such as age and ableness that may possibly assist in understanding this conflict? Before digging deeper into the concept of social positions, a short background to senior housing in Sweden will follow, along with a description of the two specific senior housing contexts that will be the focus of this essay.

Senior housing in a Swedish context

According to the Swedish Government Official Report (2008:48) on older peoples’ housing, senior housing is a form of housing directed and suited to people over a certain age, and often provides possibilities for social gatherings. It is a form of housing that has increased dramatically in recent years at the same time as assisted care housing has diminished. Partly, this is because

⁴ My translation, original quote in Swedish, also the following media quotes are translated from Swedish.

assisted care housing has been transformed into senior housing. More than half of all senior housing in Sweden is owned by municipal housing corporations. Even though most senior housing is built with a relatively high level of accessibility, there are no specific demands or rules for the construction of senior housing as long as it complies with general building construction legislation (SOU, 2008:48, 52).

In addition to the senior housing complex that was at the centre of the conflict, another senior housing complex will be considered in this essay as well. These residences are similar in several ways in that they are both aimed at people aged 55 and older, they both consist of rental apartments which can be considered of high standard, and rent levels are relatively high compared to other rental apartments. The residence where the conflict took place will hereafter be referred to as 'the first residence' in the essay. It is newly renovated and consists of apartments for rent, and is run by a company which in turn is owned by the local municipality.

What I refer to as 'the second residence' is a building with 70 apartments, located in a medium-sized Swedish city. I made a study visit there and will reflect upon my experiences from this study in this essay. We were shown around and also had a chance to sit down and talk to and question the residents. I did not conduct any formal interviews nor record the conversations, but wrote field notes. My intention is to represent what the residents said as correctly and fairly as possible. Simultaneously, it is my interpretation of the conversations and narratives of the residents that constitute the basis of this analysis.

Place, identities and social positions

Drawing on Laws, I would say that identities are spatialized, and that there is a mutual constitution of place and identity. She argues that identities are not only the product of particular spatialities but also constitute spaces and places, and that; "residential environments construct aged subjects at the same time that the very existence of these environments requires those same subjects" (Laws, 1997:94). Also Massey argues for how; "identities/entities, the relations between them and the spatiality which is part of them, are all co-constitutive" (1995:10). Thus, space and place - home, residence and neighbourhood - can be seen as intertwined in constructions and negotiations of identities. Identities are here seen as constantly renegotiated and may be imposed on the subject from external sources or can be self-nominated (Laws, 1997:91, Jenkins, 1996:21-23). Central in these negotiations are social categories based on e.g. age, class, gender, sexuality, race, ethnicity etc. Age, class and ableness will be focused on here as social positions that form a basis for social categorizations and as factors that are strongly connected to power and social order. With this starting point follows an idea of age as something that is constantly *done* in social speeches and acts. Laz (2003) parallels this conception of age as *performed* or *accomplished* with the conception of gender, but also points at understandings of social statuses in relation to class as *accomplished* (Laz, 2003:505). The theoretical perspective of intersectionality stresses the need to understand social categories in relation to other social categories, thus exploring how they cooperate. Social gerontological researchers have argued that age is often ignored in intersectional analysis while at the same time there is a need within gerontological research to consider other social categories (Krekula, Närvänen, Näsman, 2005).

This essay will focus on how identities, with particular focus on class, age and ableness, are constructed and expressed in speech about ones' residence, but also how they can be embodied and materialized in the physical environment of the senior residence context. The two senior residences described above will work form the backdrop to my essay. In the first case, I will focus merely on the media reports from the conflict and the website where this house is described and marketed, while in the second case, I will focus on the residents' conversations and utterances about their residence.

The construction of an 'us' – and the inevitable exclusion of 'them'

According to Dovey, "the home place also becomes what Bourdieu terms 'symbolic capital' – a form of symbolic distinction that establishes and stabilizes social distinctions among people" (2005:368). In the conversation with the residents, there was an explicit 'us and them' that appeared in their speech. But how is this 'us and them' created – who defines what 'we' constitute, and against whom is this 'us' constructed in opposition? My interpretation is that one dimension of the 'we' is constructed on a spatial basis. The residents recurrently used 'us' to describe the residents in the building, and on several occasions the neighbours in the surrounding houses became 'them'. An example of this is when they told us how the neighbours were a bit reserved at first and, as they experienced it, envious. Since they and the neighbours shared the same landlord, they said that the neighbours probably felt upset that the money had been spent renovating the senior residence and the construction of a new garden while the surrounding houses had not been renovated in a while. Although the residents felt that the situation was slightly better now, they said some of the neighbours still felt a little reserved and still hesitated to use the new garden. I got the impression that the garden was something they were very proud of; they showed us around, told us about how it was created and how it was used. On the one hand, the residents pointed out that the garden was for everybody; on the other hand, they tended to speak about it as 'ours' (as in the residence's garden) and indicated that the garden was a result of their presence in the neighbourhood. In this sense, the 'us' was constituted by the residents in the senior residence. When we spoke about the neighbourhood where the house is located, one of the residents we talked to pointed out that they actually lived next to one of the fancy neighbourhoods in the city, which is interesting in relation to spatiality. In that way, she associated her own area with this other neighbourhood of good repute. That could be one way of associating this 'us' with certain connotations, which leads us into a discussion about class.

Classy house, classy residents?

When speaking about the neighbours, the residents told us how they had tried to counter the neighbours' envy by explaining that they got a higher standard in the senior residence because they paid for it and they had also told the neighbours how much the apartments cost. They also explained that "when you become old, you can also live like this if you prefer to". This was a way of 'doing class', both through the conversation with the neighbours as well as when this story was retold to us. This case is perhaps mostly concerned with economic class, and having the economic possibility to live in the senior residence, but it is also about having knowledge of different possibilities.⁵ There is also an assumption in the statement that anyone has the possibility to choose where and how to live. However, as Phillipson (2007) points out, this is not the case; "[v]ariations in community attachments now illustrate significant inequalities within the older population: most notably between those able to make conscious decisions about where and with whom to live, and those who feel marginalised and alienated by changes in the communities in which they have 'aged in place'." (2007:336) Related to this, one couple told us how they decided to sell their house and how they first bought an apartment in the city. After doing this, they were not satisfied and bought another house. When they then heard about the plans for the senior residence, they went to look at it and then decided to move there. This is a story that is interesting in itself, as it reveals this couple to be persons who *can* and *do* make their own conscious choices about how and where to live.

Class is also explicit in the conflict in the first residence, where residents repeated that this place was so "*nice, exquisite and classy*" – nicer, more exquisite and classier than other residences, one

⁵ See Bourdieu (1986) for an extended discussion about class formations and different types of capital as; economic, cultural, social and symbolic.

assumes? In the website this housing is described as “the most modern senior housing” and the apartments as “very modern” and of the “highest quality” (Hyresbostäder, 2010). It is also interesting how one of the home care service employees referred to class and how she felt as if she was being taken back in time “to the nineteenth century, with a new version of gentlefolk and servants in a new version”. Could this be a way of interpreting the conflict - as a demonstration of the difference between the people living there and the people who come there to give these people service? It is not necessarily a deliberate demonstration, but it can still be considered as an act that reproduces certain notions of class and power. Eliasson-Lappalainen (2003) noted in her research how it is common that home care service staff when working in exclusive residential areas regularly “rotate” or change clients, since they tend to feel like servants when working with the upper class pensioners (Eliasson-Lappalainen, 2003).

Class is in any case obviously important in these senior housing contexts and is a way of defining what ‘us’ includes.

Who is a senior and who is old?

Senior residences for persons aged 55 and over contain populations that range from newly retired persons to people in their nineties. This makes it interesting to look further into how age is represented in different ways, and if and how the ‘us’ is constructed on the basis of age. In the residence which we visited, we were welcomed by a group of men and women in their fifties and sixties, seemingly able and in good health. It was also this group that we had the chance to speak to, which means that the representations of age referred to in this essay are theirs - the older ladies with walkers that we saw in the hall might have had very different stories and representations of age.

Age was recurrently performed in the conversation in different ways, for example by referring to age when speaking about how practical it was to have an apartment where friends and relatives could book a room when they came to visit, since “at their age” it wasn’t as convenient with sleepovers as before.

Someone asked what the residents’ relatives and friends thought and said when they were told that the residents were going to move to the senior residence. A man answering the question replied that their friends had made jokes and asked if they were to move to a “home for the elderly” now. There had also been questions about the choice to rent an apartment instead of buying one. The choice of living in that particular area and neighbourhood also came into this discussion. Again, these last issues relate to class, but in the reply about the home for the elderly, age became implicit. The man told us about how he had to explain that this was certainly not the case. This house was something else, he said, and they repeatedly also spoke about how activity characterized the house. On another occasion they also clarified that they “don’t feel old at all”.

Thus, age was represented in many different ways in this context. It was sometimes used to explain changes in attitudes or habits, as in the example of sleepovers, or when it came to the choice of renting an apartment. In relation to this issue, someone pointed at the positive sides of renting – that someone else takes the responsibility, whereas owning your home means having that responsibility yourself. Perhaps these two examples could represent what King (2009) terms ‘slacking off’ in his theories of middle-aged men using age as an excuse to “slack off” into a state of relative lack of empowerment and discipline.

But age was also, as in the latter example, used to show that “however, we’re not *old*”. Narrations of activity and choice were used to reinforce this statement. This could perhaps be seen as an example of how ideals of successful aging, strongly connected to activity, autonomy and consumption (Torres, 2001), were present within this context and how these persons actively positioned themselves as ‘seniors’ or ‘third agers’. These kinds of ideals could also be seen as represented in the spatial environment. Even though issues of accessibility were considered

through the wide elevators and wide spaces, in some ways, the physical environment could be seen as planned and built for active third agers: it had a gym, a sauna and a room for collective activities. In the context of the first senior residence, the idea of an *active senior* was presented when speaking about the key concepts for senior housing; ‘safety’, ‘accessibility’ and ‘togetherness’ (Hyresbostäder, 2009). However, ‘safety’ and ‘accessibility’ are words which may also indicate that persons who may not be that active, able or autonomous are also taken into account. In the website description of the first residence, activity is clearly accentuated;

Peace and quiet, yes – but not at the expense of an “active” house. Here, there will be lots of possibilities to socialise in collective spaces. We already imagine how neighbourliness flourishes in different activities or how a nice sauna bath with the best view in the city ends the Sunday walk (Hyresbostäder, 2010).

As Gilleard and Higgs note, ideals of third age can have ageist mechanisms; “Following an agenda that privileges choice and agency, age resisting fitness regimes promote a self image in non-agedness that further reinforces the undesirability and fear of old age. Rather than transgressing the current social construction of old age, such practices subtly reinforce it” (2000:81)”. Thus, when these kinds of divisions of third and fourth age are expressed or materialised, what kind of social implications arise?

We could get a hint of this from one man we talked to who was actually a little older than the others’. He was in his eighties and had seemingly good health and a lot of energy. When he showed us around, he told us that he wasn’t sure at first that he was going to be able to move into the residence because of his age, and that he did not always feel like he was “one of the crowd”. Also, someone in our group asked the residents for their thoughts about the future and if they were considering staying in that senior residence. A woman answered that she definitely did not want to live there when she became older, since one should not be there when old and sick. Another woman reacted to this and did not really agree, saying that they should choose for themselves, even though she would not want to live in the residence either if she got sick and lonely.

These younger seniors positioned themselves as different to persons in older age in several ways. An additional example was when they were creating an ‘us’ on the basis of generation by claiming that they ‘as born in the forties’⁶ were different from older generations who lived in the residence because they had higher demands when it came to housing standards. “We’re not going to be satisfied with less”.

In the TV feature where a resident was speaking about the conflict, she commented about the residents’ feelings about shutting the staff out and said, “people in the building here think that’s fine. I can understand that people in need of care think that their staff feel a bit left out, but this is about everybody’s security”. In this way, the ‘we’, the ‘people in the house’ were somehow different than the ones in ‘need of care’. Here, it was ableness rather than age that marked the ‘us’ and ‘them’.

All these examples indicate that these residences are contexts where age is constantly negotiated. It seems as if it was somehow important to the younger seniors to give the picture of the residence as a place for active, healthy seniors and perhaps also to avoid being associated with old age. Bringing this into the context of the conflict in the other residence, one interpretation could be that the conflict developed because there was an interest in emphasizing that this house (the lobby) was unassociated with care staff (and consequently, with old age, frailty and sickness). Would the same conflict have developed if the residents had only been older people in need of a home care service? That we cannot know of course, but I believe that this tension shows that it

⁶ The Swedish term is ‘fyrtialist’ meaning ‘born in the forties’, but in a Swedish context it has similar connotations to ‘baby boomer’.

could be very interesting to look further into how age is represented by different actors in these kinds of senior residences.

Conclusion

Senior residences can be seen as particularly interesting contexts for the exploration of age since people live there on the basis of age (in these cases 55+) while at the same time the residents' ages can range from fifty to ninety years. It was clear how a construction of a division between third and fourth age appeared in the conversation, where third age seemed to be constructed around *activity* and *choice* and constructed in opposition to the older age; sickness and disability. Thus, third age holds ideals of ableness and a personal responsibility to stay healthy and keep active physically. These tensions between third and fourth age have, as we have seen, led to some social conflicts. These residences are characterized through notions of community and togetherness, which can probably be something fruitful and positive. Yet, this togetherness has to be built upon an 'us' which in its turn, inevitably, is exclusive. In this case, it seemed that the oldest old were excluded, which points to ageism and of course can become very problematic.

Phillipson (2007) notes how some people select locations as a means of 'announcing' or 'reaffirming' their identities, choosing locations shaped by their own biographies or lifestyle preferences. However, as noted earlier, this is just for some persons – those who are able to make the choices. Thus, class is obviously intertwined in the construction of third age and the notion of choice. The people we met in the second residence seemed eager to construct their generation as one which would not accept what earlier generations accepted when they became old. They stated that they demanded more when it came to standards and quality in their choices of home. But how many of the older persons today really have the ability to choose these higher standards?

The results also suggest that class and ableness are social positions that are actively used to separate third age from fourth age, and these in turn can be seen as attempts to speak against conceptions of old age. Perhaps this can be related to the core of ageism; the idea that in old age you become old – and merely old. Consequently you are ageless and genderless.⁷ Accenting other social positions such as, in this case class and ableness, can be seen as ways to speak against ageism. To accentuate class in terms of *ability to choose* or ability in terms of an *active lifestyle* in relation to third age could also be a way to give oneself agency - and again - to speak against conceptions of old age connected to passivity, dependence and frailty.

These accentuations can have different dimensions and different consequences. Some acts or utterances stressed "*We're not merely old*" and used interests, lifestyles, or conceivably, feminine or masculine behaviour or ethnicity to challenge notions of old age without disassociating with old age as such. This could be seen as an attempt to challenge and extend old age and to point at the heterogeneity within this category through accentuation of other social positions *besides* age.

The results also point at another way of speaking against ageism; through insisting that "*We're not old*". Here, activity, class and lifestyles were emphasized rather to *disassociate* with old age. These statements can be considered anti-ageist in that they aimed to speak against ageist assumptions about old age, but at the same time, they worked within ageist mechanisms and reproduced ageist notions since old age consequently was (re)constructed as synonymous with frailty, dependency, and disability.

This essay is a brief discussion which might have raised more questions than it answered. Yet, it has indicated how notions of class, age and ableness are present and interconnected in negotiations of identities in discourses on home and residence. It has also suggested that there are

⁷ See, for example, Silver (2003) who argues that a (de)gendering takes place in third and fourth ages and that gendered identities become altered in ways that diminish gender differences.

different strategies for speaking against ageism through accentuating other social positions and that these strategies need to be interpreted and understood contextually.

References:

- Bourdieu, P. (1986) Kultursociologiska texter. I urval av Donald Broady och Mikael Palme [Culture sociological texts. In selection by Donald Broady and Mikael Palme] Lidingö: Salamander
- Dovey, K. (2005) "Home as a paradox" in (eds. Rowles, G.D., Chaudhury, H.) Home and Identity in Late Life. International Perspectives New York: Springer Publishing Company
- Eliasson-Lappalainen, R. (2003) "En reseberättelse: fyra städer, fyra arbetsdagar" in Szebehely, M. Hemhjälp i Norden - illustrationer och reflektioner. Lund: Studentlitteratur.
- Gilleard, C., Higgs, P. (2000) Cultures of ageing. Self Citizen and the Body Edinburgh, Harlow, Essex: Pearson Education Limited
- Jenkins, R. (1996, 2003) Social Identity London, USA, New York: Routledge
- King, N. (2009) "Professional privilege and slacking off among middle-aged American men", conference paper presented at Gender, Ageing and the Body Conference 2009.7.20
- Krekula, C., Närvänen, A., Näsman, E. (2005) "Ålder i intersektionell analys" [Age in intersectional analysis] in Kvinnovetenskaplig tidskrift no 2-3: 81-91
- Laws, G. (1997) "Spatiality and age relations" in (eds. Jamieson, A., Harper, S., Victor, C.) Critical Approaches to ageing and later life Buckingham; Bristol: Open University press
- Laz, C. (2003) "Age embodied" in Journal of Aging Studies no 17: 503-519
- Massey, D. (2005) For space Los Angeles, London, New Dehli, Singapore: SAGE
- Phillipson, C. (2007) "The 'elected' and the 'excluded': sociological perspectives on the experience of place and community in old age" in Ageing & Society 2007, no 27: 341-342
- Poland, B., Lehouz, P., Holmes, D., Andrews, G. (2004) "How place matters: unpacking technology and power in health and social care" in Health and Social Care in the Community, no. 13 (2): 170-180
- Silver, C. B. (2003) "Gendered identities in old age: Toward degendering?" in Journal of Aging Studies no. 17: 379-397
- Swedish Government Official Report (2008) Slutbetänkande av äldreboendekommissionen [Final report of the commission for older peoples' housings] SOU: 2008:113
- Torres, S. (2001) Understanding 'successful aging': cultural and migratory perspectives [Dissertation] Uppsala: Uppsala Universitet

Media

- Jansson, E. (2009.02.21) "Hemtjänsten visas ut av grannar till brukare" ["The home care service staff is shown out by neighbours to clients"] *Norrköpings tidningar*
TV-feature at 24nt (2009.02.21)

Internet

- Hyresbostäder, (2009) "Vad är ett seniorboende?" [What is a senior housing?] Visited 4.9.2009
http://www.hnab.se/utsikten/seniorboende/seniorboende_index.htm
- Hyresbostäder (2010) "Utsiktens seniorboende" [The senior housing Utsikten] Visited 28.2.2010
<http://www.hyresbostader.se/CM/Templates/Article/general.aspx?cmguid=31233d7f-07cc-4429-aa07-f1a1c106e8b4>

Den fysiska boendemiljöns möjligheter till gemenskap – en subjektiv reflektion efter studiebesök i två olika äldreboendemiljöer

av *Anita Larsson*

Inledning och syfte

Antalet äldre, det vill säga de som är 65 år och äldre, har ökat i Sverige. De utgör 17 % av befolkningen. Vilken typ av boende äldre personer föredrar beror på deras ålder, men också på deras sociala, fysiska och mentala status. En meningsfull fritid och social gemenskap tillhör primärbehoven och kan lättare upprätthållas så länge som en person är frisk nog att kunna välja boende samt bekanta själva och har möjlighet att träffa sina vänner.

En del äldre väljer det egna boendet och den invanda miljön, eftersom den har ett stort värde och omfattar trygghet och kontroll. Andra väljer seniorboenden. Studier pekar på att äldre som söker sig till seniorboenden gör det för att få en äldreanpassad bostad, för att få trygghet och för att få ingå i en gemenskap. Grannar i samma ålder, gemenskap och gemensamma aktiviteter anses spela stor roll för trygghet. Seniorboenden underlättar vardagen. Till exempel de som tidigare bott i radhus eller i villa slipper det tunga arbetet med underhåll av hus och trädgård.

Det finns också äldre som bor kvar i sitt gamla hem, fast de egentligen inte vill. En anledning kan vara att de inte är i behov av vård och omsorg. En annan anledning kan vara att antalet platser i särskilda boenden har minskat. Ansökningarna till särskilt boende avslås i större utsträckning nu än tidigare. Istället har stödet byggts ut för dem med vård- och omsorgsbehov i hemmet och tekniken har utvecklats på ett sådant sätt att de äldre kan känna sig tryggare i sin hemmiljö nu än tidigare.

Denna essä grundar sig på två studiebesök. Syftet med besöken var att studera den fysiska miljöns utformning i relation till social gemenskap.

Den ena boendemiljön var ett ordinarie boende, restaurerat och anpassat för personer över 55 år. Det marknadsförs som ett modernt boende, omfattande trygghet, tillgänglighet och tillsammans.

Den andra boendemiljön utgörs av ett bostadsområde som byggdes under 1950-talet. Bostadsområdet marknadsfördes då som ett modernt boende, nära staden men med lantlig boendekänsla. Numera är området nedslitet men håller på att moderniseras på flera sätt. En del av innevånarna har bott i området sedan 1950-talet och börjar nu av naturliga skäl tillhöra de äldre åldersgrupperna.

Det ordinära moderna 55+ boendet

På detta seniorboende fanns personer i olika åldrar. De hade varit främmande för varandra när de flyttade in, men kände numera varandra väl. De hade sina egna lägenheter, som i vilket ordinarie flerfamiljshus som helst. Huset utstrålade liv och framtidstro. Flera av de boende var delaktiga i utformningen av husets miljö. Entrén var ljus och inbjudande där ett par fåtöljer fanns strategiskt placerade vid de boendes postfack. Där kunde de få en liten pratstund med sin granne när de hämtade posten. Utanför entrén fanns en vackert anlagd gemensamhetsplats med bänkar.

Det finns studier som visar att närmiljön är viktig för äldre. De visar också att vistelse på balkongen, i entrén eller på uteplatsen kan vara den enda kontakten med grannar och närmiljö. Rätt utformad kan närmiljön locka ut människor. Naturliga mötesplatser kan upprätthålla de

sociala kontakterna långt upp i åldrarna. Det är därför viktigt att miljön runt boendet utformas på ett sätt som underlättar kontakter och att det finns gott om bänkar och andra viloplatsar.

I huset som vi besökte hade det ifrån början funnits visst motstånd mot att allt för gamla människor skulle flytta in eller mot att hemtjänst och annan vårdpersonal skulle använda den ordinarie entrén till huset. Men numera fanns där även en del mycket gamla personer, som ibland medverkade i husets aktiviteter, även om de inte kunde medverka i samma höga utsträckning som övriga.

Att få leva i en frisk miljö tillsammans med friska människor borde ge en känsla av sammanhang istället för en känsla av att bo vid vägs ände. Att finnas i ett sammanhang som är begripligt, meningsfullt och hanterbart är faktorer som förstärker eller förbättrar människors hälsa. Positiva aktiviteter är bestämningsfaktorer som stärker och vidmakthåller den mentala hälsan i individens livssituation. Ur detta perspektiv påverkas människors handlingar och beteenden av direkta relationer med andra människor i form av kommunikation och interaktion eller av indirekta relationer i nätverk med kända och okända personer som finns i samma närmiljö. Det har visat sig att äldre som har stöd i sitt nätverk också upplever att de själva har stor betydelse i sitt nätverk som stöd för andra inom nätverket.

Utsagor från de boende signalerade gemenskap. Gemenskapen speglades i ett nätverk av personer i olika åldrar som hade fallenhet eller intresse för delar av husets skötsel och som därför hade fått ansvara för dessa områden. Nätverket var en viktig del i huset som både förstärkte den sociala identiteten och samhörigheten. Sociala relationer mellan olika personer och mellan personer i olika nätverk kallas ibland för socialt kapital. Där finns till exempel grannar, med vilka gemensamma mål finns och som inte kan uppfyllas enskilt. Gemenskapen och nätverket skapade trygghet och visade sig ha stor betydelse för de boendes välbefinnande. Bekanta ansikten bidrar till grannsamvaro och trygghet. Forskningsresultat har visat att en bidragande faktor till grannsamvaro kan vara gemensamma åtaganden i ett egnahemsområde, att ta ansvar i bostadsrättsföreningen eller att vara aktiv i den lokala hyresgästföreningen. Socialt kapital har visat sig användbart i regional utveckling och tillväxt och har därför stor relevans för bland annat samhällsplanering och folkhälsa då engagemang och deltagande i sociala nätverk har positiva konsekvenser för invid och samhälle.

Gemensamma träffpunkter har betydelse för äldres välbefinnande. Gemenskap står i kontrast till utanförskap. Att ingå i ett socialt sammanhang och känna samhörighet i samtalet och i mötet med andra ger en känsla av att vara en del av något. Det viktiga är inte hur ofta mötesplatserna förekommer utan att de förekommer regelbundet och att det finns i närsamhället.

I huset fanns gemensamhetsutrymmen som gav möjligheter till festligheter, träningslokal, bastubad och för att kunna ha övernattande gäster. Den servicen framhölls tacksamt som en viktig faktor för välbefinnandet. Ju äldre vi blir desto större är risken att drabbas av funktionsnedsättningar. Då kan kontakten med omgivningen minska. Det sociala nätverket tunnans ut i och med att vänner och bekanta blir sjuka eller dör. Kontakterna kan då upprätthållas genom denna service även hos de äldsta.

Äldres nätverk har stor betydelse för ett gott liv. Vänner, familj och stödjande nätverk ingår i den personliga miljön. Där finns också relationer och interaktioner i mindre grupper, liksom i större grupper inom den megasociala arenan som även omfattas av gemensamma värderingar, normer, lagar, ideologier med mera som känns stödjande och trygg iden omgivande miljön.

Bostadsområdet från 1950-talet

I detta område hade många bott sedan de var unga. Där hade en stor skara barn fått växa upp och miljön hade varit en modern 50-talsdröm full av liv. Där hade under åren utvecklats en viss kultur som här syftar till delade värderingar, normer och uppfattningar som i sin tur styr

beteenden och handlingar. I kulturen ligger också makt som är förknippad med ekonomi och sociala intressen hos individer och grupper och som också omfattar tankar och handlingar i dagliga aktiviteter.

I 1950-talets marknadsföring framfördes området som ett lyxigt paradiset. Under åren hade området förändrats negativt, genom nedslitning. Därför satsas nu resurser på området som för närvarande genomgår en uppbyggnad med ökad standard och ny teknik. Där finns tre samverkansgrupper som tillsammans med bostadsbolaget försöker göra det så bra som möjligt för hyresgästerna. Den grupp äldre människor vi träffade var delaktiga i de förändringar som bostadsområdet nu stod inför. Gruppen förmedlade att de försökte vara bryggan mellan bostadsbolag och hyresgäster där de fungerade som länk för att underlätta även för de äldre samt för äldre med funktionshinder. Den äldre med funktionshinder faller ofta mellan stolarna och får inte samma service som andra funktionshindrade. De har oftast haft ett meningsfullt arbetsliv och ett aktivt privatliv med familj och barn till skillnad från personer med funktionshinder från födelsen, som oftast inte har dessa erfarenheter. Därför är det viktigt att göra skillnad mellan funktionshindrade och äldre som råkar ut för funktionshinder på äldre dagar.

Gruppen berättade också att de under lång tid känt sina grannar, även om de inte umgicks eller ens visste varandras namn. En del hyresgäster hade försvunnit därifrån och nya hade tillkommit. Otrygghet hade under senare år smugit sig in i bostadsområdet. Nya människor från andra delar av världen har flyttat in i en ökad omfattning och de äldre förstod inte deras språk.

Närmiljön gav ett prunkande intryck och flaggade för möjligheter till utevistelse. Parksoffor stod placerade utefter gångstegen, där möjligheten fanns att språka med grannar eller att bara sitta tyst på en bänk. Runt området fanns knotiga träd och buskar. Området som en gång var menat att bidra till harmoni och lugn ingav numera otrygghet, framför allt på kvällarna eftersom träden under minst 60 år hunnit växa sig höga och därför skapade mörka och skrämmande skuggor och utrymmen. Parksoffor och lekplatser stod nu tomma. Även om den fysiska miljön i området hade förbättrats genom att avlägsna en del mörka utrymmen utanför husen hade möjligheterna till gemenskap minskat.

Ur ett holistiskt perspektiv ses människan i ett samspel mellan individen och dess miljö. Där ingår komponenter som omfattar kompetens, kapacitet och miljö. Där står kompetens bland annat för hälsa och kognitiv förmåga. Kapacitet står för funktionell duglighet och när det gäller kravet på att klara sin vardag själv. Miljön står för hinder som begränsar oberoendet. Att bli äldre innebär i sig en ökad risk för att bli kroppsligt eller psykiskt svagare. Sociala och psykologiska faktorer som till exempel försämrad funktionsförmåga och social identitet innebär risk för psykisk ohälsa. Det påverkar också hälsan och den sociala situationen bland närstående. Ängslan, oro och ångest ökar i takt med stigande ålder. Känslan av ensamhet och övergivenhet ökar också.

Närmiljöns kvalitet påverkar människors hälsa. Närmiljöer som upplevs som stödjande och inbjudande får människor att gå utomhus och att fysiskt röra sig i högre utsträckning än människor i nedslitna och otrygga miljöer. Hälsan påverkas på ett positivt sätt om det finns möjligheter till gemenskap på planerade mötesplatser eller ute i naturen i närheten av bostadsområdet.

Avslutande diskussion

Arbetet med att uppnå en bättre hälsa bland äldre i Sverige är ett prioriterat område. Detta ska göras bland annat genom att främja de sociala relationerna i äldregruppen. Världshälsoorganisationen (WHO) menar att behov av och önskemål om bostad och andra faktorer som stärker oberoendet hos äldre, ska planeras och åtgärdas för att främja och skydda deras hälsa livet ut.

Erfarenheterna från det första studiebesöket gav intryck av ett ljus, livligt och modernt sätt att bo som senior. Det sociala utrymmet var gott. Kritik och diskussioner förekommer om den typen av boende eftersom det å ena sidan anses generera segregation i samhället men å andra sidan kan ge stor gemenskap inom boendet. Kritikerna menar att det kan bli en belastning för städerna om denna typ av boende blir en trend eftersom det utestänger en del människor. Det som talar för denna typ av boende är att de aktiviteter som finns i gemensamhetsutrymmena även får användas av gäster utifrån. Detta kan öka den sociala gemenskapen eftersom kontaktnätet utanför boendet kan bli större. Det som talar emot denna typ av boende kan vara att alla inte har möjlighet att välja denna typ av boende, eftersom det är relativt dyrt. Till viss del kan kritiken förstås, men under alla åldrar har människor möjligheter att välja var de vill bo - styrt av inkomst, kultur eller annat. Därför borde inte frågan växa sig större bara för att de boende tillhör de äldre årgångarna.

I det besökta bostadsområdet tycktes tiden och förändringarna ha kommit i otakt med varandra men området och utsagorna från människorna speglade ändå en viss framtidstro. Den sociala sfären hade krympt då flera av de äldre hade valt att stanna inomhus istället för att gå ut. Det är svårt att veta om det är de äldre som själva begränsar sig på grund av inre otrygghet eller om själva området möjligen hade förändrats mycket till det sämre och verkligen blivit otryggt. Kroppen i sig kan också utgöra en begränsning i och med de funktionshinder som kan uppstå på äldre dagar. Det kan göra att känslan inte längre finns, att det går att försvara sig eller springa, om något skulle hända.

Min slutsats av besöken är att det tycks som om vi väljer boende utifrån den sociala gemenskap som miljön har att bjuda på. Den sociala gemenskapens plattform är större eller mindre, beroende på hur vi är som personer. Plats och gemenskap verkar leva i symbios med varandra. Utåtriktade personer kanske väljer en viss typ av boende, andra kanske gör val för att få vara för sig själva. De val om bostad som görs av äldre, görs precis som valen görs av människor i största allmänhet.

Litteratur:

- Antonovsky, A (1987). *Unraveling the mystery of health: How people manage stress and stay well*. San Fransisco California: Jossey-Bass corp.
- DN (Dagens Nyheter) (2009). Livsstilsboende som berör. Artikel publicerad 20090909
- Eriksson, M. (2003). Socialt kapital. Teori, begrepp och mätning – en kunskapsöversikt med fokus på folkhälsa. Umeå: Umeå Universitet, CERUM
- Macinko & Starfield (2001). The utility of social capital in studies on health determinants. *Milbank Quarterly*, vol. 79 (3), ss 387-428.
- Oldman, C (2002). Later life and the social model of disability: a comfortable partnership? *Ageing & Society*, vol 22, ss 791-806
- Paulsson, J (2008). Boende och närmiljö för äldre. Stockholm: Arkitekternas forum för forskning och utveckling (Arkus)
- Phillipson, C, Bernard M, Phillips J & Ogg, J (red) (2001). Empirical Findings. In: *The family and community life of older people. Social networks and social support in three urban areas*. ss 53-133
- Poland, B, Lehoux, P, Holmes D & Andrews G (2005). How place matters: unpacking technology and power in health and social care. *Health and Social Care in the Community*, vol. 13(2), ss 170-180
- Regeringens proposition (2005/2006). Nationell utvecklingsplan för vård och omsorg om äldre. Stockholm: Socialdepartementet, Regeringskansliet. (Proposition 2005/2006:115)
- Scheidt R J & Norris-Baker C (2004). Residential Environment and Self-Directedness among Older-People. *American Psychologist*, vol 45(5), ss 638-640
- Socialstyrelsen (2009). Kapitel 5. Äldres hälsa. I: *Folkhälsorapport 2009*. Stockholm: Socialstyrelsen
- SOU (Statens offentliga utredningar) (2008). *Bo bra hela livet*. Stockholm: Äldreförvaltningen (Rapport 2008:113)
- Statens folkhälsoinstitut (2005). *Hälsoutveckling och hälsofrämjande insatser på äldre dar*. En kunskapssammanställning. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut (Rapport 2005:6).
- Statens folkhälsoinstitut (2007). *Äldres hälsa. En utmaning för Europa*. Kortversion. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut (Rapport S 2007:2)
- Statens folkhälsoinstitut (2008). *Äldres miljöer för fysisk aktivitet – samhällsplanering för ökad fysisk aktivitet och ett hälsosamt åldrande*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut. (R 2008:35)

- Sugiyama, T & Ward Thompson, C. (2007). Older people's health, outdoor activity and supportiveness of neighbourhood environments. *Landscape and Urban Planning*, 83, ss 68-175
- Svensson L (2006). Mötesplatser på landsbygden. Om äldre människor, gemenskap och aktiviteter. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet
- WHO (1999). Hälsa 21- en introduktion. Stockholm: Folkhälsoinstitutet
- Wänell S-E (2000). Bostaden och bostadsområdets betydelse för äldres hälsa och välbefinnande. Stockholm: Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum (Rapport 2000:9)

Om jag har Möjlighet att leva som andra får jag då Bo bra hela livet? – om bostadssituationen för äldre personer med utvecklingsstörning

av *Ida Kåblin*

Inledning

Boendet och boendemiljön är en viktig del av vardagslivet och avgörande för upplevelsen av tillhörighet och delaktighet (Paulsson & Ringsby Jansson, 2008). Som forskarstuderande arbetsterapeut är jag intresserad av hur personer utför sina dagliga aktiviteter och vad, hos personen och i den omgivande miljön, som påverkar detta. En av de viktigaste arenor att studera ur detta perspektiv är boendet. Det fysiska, sociala, kulturella och institutionella sammanhang som boendet utgör hindrar eller möjliggör utförandet av olika aktiviteter, exempelvis personlig hygien och matlagning, vilka är av grundläggande betydelse för att personer på ett tillfredsställande sätt ska kunna utföra aktiviteter inom andra arenor. Fokus för den här essän, och även för min framtida avhandling, är boendet för äldre personer med utvecklingsstörning.

Samhället kommer inom kort att innehålla en stor grupp äldre personer med utvecklingsstörning. Detta faktum kommer att kräva en förändring av de insatser som samhället erbjuder, inte minst gällande boendesituationen. Beredskapen för denna förändring är dock begränsad, varför det är av stor betydelse att det startas en diskussion (Ineland, Molin & Sauer, 2009). Syftet med denna essä är att granska aktuella politiska dokument gällande äldre och boende och relatera dessa till gruppen äldre personer med utvecklingsstörning.

Att åldras med utvecklingsstörning

Personer med utvecklingsstörning är en heterogen grupp som ofta, men med stor variation, är i behov av miljömässiga anpassningar för att kunna utföra sina dagliga aktiviteter. Dessa insatser, som ofta gäller boendet och aktiviteter som kan relateras till detta, syftar till att skapa förutsättningar för personer med utvecklingsstörning att kunna uppnå den handikappolitiska intentionen - jämlikhet och full delaktighet i samhällslivet för personer med olika funktionsnedsättningar (Regeringens proposition 1999/2000:70).

Den medicinska och sociala utveckling som ägde rum under förra seklet har på många sätt påverkat, om inte revolutionerat livssituationen för personer med utvecklingsstörning. Förbättrad vård och omsorg samt materiella och sociala villkor har bidragit till att antalet personer med utvecklingsstörning som når en hög ålder har ökat (Thorpe, Davidson & Janicki, 2000; Lifshitz & Merrick, 2004; Björkman, 2007; Bigby, 2008). Det finns visserligen personer med utvecklingsstörning som inte får sina behov av stöd tillgodosedda enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), men när det gäller att få en inblick i de faktiska förhållanden som råder kring personer med utvecklingsstörning är den statistik som finns utifrån LSS-insatser värdefull. I oktober 2008 fick 58 700 personer i Sverige insatser enligt LSS och 83 % av dessa tillhörde personkrets 1, det vill säga den personkrets som innefattar personer med utvecklingsstörning. Av det totala antalet var närmare 4400 personer över 65 år. Den vanligaste insatsen i denna grupp var boende med särskild service, en insats som under 2008 nyttjades av omkring 3000 personer (Socialstyrelsen, 2009). Utifrån detta kan konstateras att personer över 65 år idag är en liten grupp när det gäller den procentuella andelen av de totala insatserna. Det har dock skett en ökning de senaste åren och antalet personer i denna grupp kommer att fortsätta öka. Antalet personer som har LSS-insats i åldrarna mellan 45 och 64 år uppgick 2008 till drygt 15000 personer och antalet i åldergruppen 20 till 44 år till drygt 24000 personer (Socialstyrelsen, 2009). I framtiden kommer således ålderfördelningen se annorlunda ut och betydligt fler äldre personer med utvecklingsstörning kommer att ha insatser enligt LSS

kopplat till sitt boende. Denna utveckling kommenteras inte i socialstyrelsens statistik, men borde intressera dem som ansvarar för den framtida utvecklingen av LSS.

Åldrandet verkar påverka personer med utvecklingsstörning i lika varierad grad som det påverkar människor i allmänhet. För vissa är åldrandemönstret signifikant relaterat till den specifika diagnos personen har (Bigby, 2008; Hurst, 2009). Ett exempel är personer med Downs Syndrom, vilka tenderar att utveckla demens tidigare samt minska sina finmotoriska färdigheter i högre grad än normalbefolkningen (Burt, et al., 2005). Andra personer som åldras med utvecklingsstörning följer samma åldersmönster som övriga äldre (Lifshitz, 2002; Björkman, 2007). Det kan alltså konstateras att de förändringar som sker i och med åldrandet hos personer med utvecklingsstörning varierar, precis som inom den övriga populationen (Hurst, 2009). Det som dock särskiljer denna grupp är, enligt Heller et al (i Lifshitz, 2002), att åldrandet i större utsträckning kan resultera i negativa upplevelser som kan vara svåra att handskas med eftersom personer med utvecklingsstörning, beroende på den intellektuella funktionsnedsättningen, kan ha en nedsatt förmåga att förstå sitt åldrande och dess konsekvenser.

Personer med utvecklingsstörning inom äldrepolitik

Det finns en generell medvetenhet om att den äldre befolkningen blir allt fler och allt äldre. Under 2000-talet har genomförts ett antal offentliga utredningar med fokus på äldre, åldrande och boende. Flera av de betänkanden som lämnats rör specifikt frågor kring vård och omsorg om äldre. Exempel på detta är Vårdighetsutredningens *Värdigt liv i äldreomsorgen* (SOU 2008:51) och utredningen Yrkeskrav i äldreomsorg med slutbetänkandet *I den äldres tjänst. Äldreassistent - ett framtidsyrke* (SOU 2008:126). Det finns även exempel med en mer generell äldrepolitisk inriktning. Ett sådant är den parlamentariska äldreberedningen SENIOR 2005, vilken under de första åren av det nya millenniet hade regeringens uppdrag att skapa förutsättningar för en långsiktig utveckling av äldrepolitiken. I oktober 2003 överlämnade SENIOR 2005 sitt slutbetänkande *Äldrepolitik för framtiden – 100 steg till trygghet och utveckling med åldrande befolkning* (SOU 2003:91). Som utgångspunkt i detta betänkande finns ett tydligt livsloppsperspektiv, där åldrandet ses som en del av livet, och en fokusering på bekämpandet av negativa attityder och stereotypa föreställningar gällande äldre och åldrande. Även äldres boendesituation är en central frågeställning då detta direkt eller indirekt berörs i många av de förslag på åtgärder som SENIOR 2005 anser bör ingå i framtidens äldrepolitik.

Under 2006 tillsatte regeringen en delegation med uppdraget att analysera just boendesituationen för äldre och föra fram förslag på hur boende och bostäder kan anpassas efter äldres behov. Delegationen, som kom att kallas äldreboendedelegationen, lämnade i slutet av 2008 sitt slutbetänkande med titeln *Bo bra hela livet* (SOU 2008:113). I detta slutbetänkande föreslås flera insatser som kan komma att förbättra situationen gällande bostäder avsedda för äldre personer. I äldreboendedelegationens slutbetänkande behandlas, om än mycket kortfattat, även bostäder för äldre som tillhör minoritetsgrupper. Exempel som lyfts fram gällande befintliga verksamheter samt utvecklingsbehov gäller främst personer som tillhör etniska minoriteter, personer inom den så kallade hbt-gruppen samt i begränsad form även personer som åldras med funktionsnedsättning, då med fokus på fysiska funktionsnedsättningar. Betänkande innehåller inga förslag eller reflektioner gällande bostäder för äldre personer med utvecklingsstörning. Dock fastslås att kunskapen om den växande grupp äldre som idag har insatser enligt LSS är begränsad och att det även saknas kunskap om hur stödinsatser påverkas när olika lagar är involverade.

Äldre personer med utvecklingsstörning inom handikappolitiken

År 2006 fick en kommitté regeringens uppdrag att göra en bred översyn gällande LSS (SFS 1993:387). I det slutbetänkande, *Möjlighet att leva som andra* (SOU 2008:77), som LSS-kommittén lämnade till regeringen ges många förslag på förbättringar som på olika sätt kan stärka

möjligheten att nå delaktighet och jämlikhet i levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättningar. Intressant ur boendeperspektiv är förslaget om en ny insats som möjliggör att få stöd och service i ordinärt boende med hänvisning till att många yngre personer efterfrågar detta. Några förslag eller konsekvensbeskrivningar gällande det faktum att det i framtiden kommer att bli en mycket större grupp personer med funktionsnedsättningar som är äldre än 65 år och som kommer att ha rätt till bibehållna insatser enligt LSS återfinns inte i översynen. LSS-kommittén hänvisar här till att det inte finns någon erfarenhet av vilka behov av insatser som kan komma att bli aktuella i och med att personer med utvecklingsstörning blir äldre.

Äldre personer med utvecklingsstörning – en grupp utanför den politiska diskussionen

På vilken politisk arena ska då frågor kring boende för äldre personer med utvecklingsstörning finnas? I SENIOR 2005 framkommer att diskussioner kring frågor om exempelvis etnicitet, hbt frågor - och funktionshinder måste inkludera det faktum att även äldre personer kan ha dessa erfarenheter. Särskilt lyfts personer fram som har levt med en funktionsnedsättning under stor del av livet. Det är här av största vikt att inte dessa personer betraktas som antingen äldre eller funktionshindrade utan just äldre med funktionshinder. SENIOR 2005 föreslår även att arbetet med att nå målet för äldrepolitiken ska ha sin utgångspunkt i en strategi där frågor gällande äldre och åldrande inkluderas i andra politikområden. Enligt SENIOR 2005 skapar detta förutsättningar för att alla berörda aktörer verkligen involveras samt möjliggör att äldre människors resurser tas tillvara (SOU 2003:91). Innebär detta att de äldrepolitiska målen på samma sätt som de handikappolitiska målen ska vara övergripande och omfatta alla samhällssektorer? I socialdepartementets beskrivningar av äldrepolitikens omfattning och inriktning framkommer visserligen att många politiska insatser gällande äldre och åldrande utförs inom ramen för en generell politik, men en tydlighet gällande ett sektorsövergripande ansvar motsvarande det som beskrivs i de nationella målen för handikappolitiken återfinns ännu inte. Kanske är denna politiska otydlighet anledningen till äldrepolitikens nedtoning i LSS-kommitténs slutbetänkande?

Insatser kring boendesituationen för äldre personer med utvecklingsstörning verkar inte vara något som synliggörs på vare sig den handikappolitiska eller äldrepolitiska agendan på nationell nivå. Detta trots att frågan tidigare väckts internationellt av WHO (Thorpe, Davidson & Janicki, 2000). Är boendet för äldre personer med utvecklingsstörning något som ska behandlas regionalt eller i respektive kommun och kommer det därmed bli fördelaktigare att åldras med utvecklingsstörning i kommun A än i kommun B? Ska boendefrågan för äldre personer med utvecklingsstörning lösas successivt allt eftersom problemen eller möjligheterna dyker upp eller ska nationella riktlinjer dras som kan ge kommunerna stöd i hur de ska hantera frågor som rör kvarboende, särskilt boende eller kompetensutveckling för personal? Jag anser att frågor som rör boende för äldre personer med utvecklingsstörning måste uppmärksammas – i de politiska debatterna och inom forskningen.

Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning (FUB), betonar i sitt yttrande över äldreboendestrukturernas slutbetänkande att den enskildes önskemål om utformning och behov av boendeform måste vara avgörande även för äldre personer med utvecklingsstörning. FUB menar att kvarboende, i LSS-boende likaväl som i ordinärt boende, ska vara möjligt även vid ett utökat eller förändrat behov av omvårdnad orsakat av åldrande. Samtidigt ska även personer med utvecklingsstörning kunna få ett adekvat omhändertagande i ordinärt äldreboende om de så önskar. Det som FUB lyfter fram i sitt yttrande överensstämmer med artikel 19 i den nya FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som Sverige ratificerade i december 2008. Där framkommer att personer med funktionsnedsättning, på samma villkor som andra, ska ha möjlighet att välja hur, var och med vem de vill leva och bo (Regeringen, 2009; United Nations, 2009). En viktig utgångspunkt när det gäller boende för äldre

personer med utvecklingsstörning är således individens egna uppfattningar och önskemål och makt över sin situation.

Boende för äldre personer med utvecklingsstörning – en fråga om empowerment

Enligt Kjellman (2008) är just boendet en central variabel när det gäller maktaspekter och marginalisering. Den politiska marginalisering som förr placerade personer med olika funktionsnedsättningar på stora institutioner förs idag vidare av exempelvis de regleringar kring boende som återfinns i LSS. Även om omfattande förändringar har skett sedan de stora institutionernas tid så är begreppet makt i allra högsta grad fortfarande aktuellt när det gäller boende för personer med utvecklingsstörning. Beslut gällande exempelvis utformningen av en gruppboende som fattas på nationell eller på lokal nivå om gruppboendets personalbemanning på helgerna påverkar i allra högsta grad den boendes möjlighet att själv ha makten över sitt liv. För att tydliggöra maktstrukturerna hänvisar Kjellman (2008) till samhällets beredskap att *ge plats*, intresse av att *lämna plats* och individens möjligheter och förutsättningar att *ta plats*. Om äldre personer med utvecklingsstörning osynliggörs både på den handikappolitiska och äldrepolitiska arenan så kan detta tolkas som en samhällelig avsaknad av intresse och beredskap att ge dessa personer plats vilket i sin tur påverkar möjligheterna att ta plats och därmed ha makt över sin boendesituation.

Att återta makten över sin situation, sin vardag och sitt liv brukar benämnas empowerment, ett begrepp som är väl etablerat i de handikappolitiska debatterna och inom handikappforskningen (Askheim, 2004). Buys et al (2008) har genomfört en studie kring hur äldre personer med utvecklingsstörning ser på aktivt åldrande. I denna studie beskriver deltagarna att boendet är av stor vikt för upplevelsen av hälsa och välbefinnande som äldre. Studien visar vidare att äldre personer med utvecklingsstörning generellt har samma önsningar och ambitioner som andra äldre personer, men möjligheten till empowerment, att kontrollera och påverka sin situation är en nyckelfråga. Empowerment i förhållande till boendesituationen är således väsentligt.

I artikeln *Enabling Adults with Learning Disabilities to Articulate their Housing Needs* (McGlaughlin, et al., 2004) beskrivs positiva erfarenheter av att personer med utvecklingsstörning själva är involverade i planeringen av sina boenden genom att ge uttryck för sina behov och preferenser. Ett sådant empowermentinriktat arbetssätt kommer att bli väsentligt när det gäller planeringen för den framtida boendesituationen för äldre personer med utvecklingsstörning. Viktigt att ta hänsyn till är även att den första stora gruppen av äldre personer med utvecklingsstörning har tillhört och delvis fortfarande tillhör de svagaste grupperna i vårt samhälle. De har visserligen under sin livstid successivt fått ökade möjligheter till självbestämmande, delaktighet och jämlikhet genom olika handikappolitiska reformer, men de har också med sig erfarenheten av att inte själva kontrollera sitt liv, av en maktlöshet inför sin boendesituation. Det är därför nödvändigt att empowermentinriktade insatser genomförs på olika nivåer i samhället för att säkerställa dessa människors egenmakt i boendefrågor. Samhället måste *ge plats* och *lämna plats*.

Avslutning

De resonemang som förts i denna essä syftar till att bidra till en diskussion kring boendesituationen för äldre personer med utvecklingsstörning. Denna diskussion måste utgå ifrån de personer som borde äga denna fråga, nämligen de som inom en snar framtid kommer att vara äldre och lever med en utvecklingsstörning. Diskussionen måste föras på nationell såväl som lokal nivå, men även inom forskning och utveckling. Mer resurser måste tillföras så att kunskap kan utvecklas gällande detta område. Projekt med fokus på den äldre personen och dennes önskemål om boendesituationen bör prioriteras.

Det kan konstateras att äldre personer med utvecklingsstörning, precis som övriga äldre, kommer att ha ett varierat behov av boenden beroende av de svårigheter som kan uppkomma i och med

åldrandet och dess fysiska, psykiska och sociala konsekvenser. Det får dock inte förringas att äldre personer med utvecklingsstörning har unika förutsättningar och egenskaper som kommer att kräva unika förhållningssätt och kompetenser vilka måste tillgodoses i planeringen och genomförandet av framtidens boendemiljö. Det är också högst väsentligt att gruppen inte marginaliseras utan ges möjlighet att, liksom äldre generellt, uttrycka sina önskemål kring och att ta plats i sitt eget boende. Många av oss kommer att vara i behov av stöd i det egna boendet eller ett särskilt boende när vi blir äldre. Detta gäller även personer med utvecklingsstörning. Väsentligt kommer dock vara att detta boende, om det så handlar om kvarboende i en egen bostad, en bostad enligt LSS eller om det gäller en ordinär vård- och omsorgsbostad för äldre, är individuellt utformat så att miljön är stödjande både utifrån att åldras och att ha en utvecklingsstörning men framför allt utifrån att åldras med utvecklingsstörning. Personer som enligt lag ges *Möjlighet att leva som andra* ska ha rätt att *Bo bra hela livet*.

Referenser:

- Askheim OP. (2004) Fra normalisering til empowerment. Ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Bigby, C. (2008) Beset by obstacles: A review of Australian policy development to support ageing in place for people with learning disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 33 (1): 76-86.
- Björkman, M. (2007) Hälsa och ohälsa. *Tidningen Äldreomsorg för kompetensutveckling*, 24 (3): 9-14.
- Burt, D.B., Primeaux-Hart, S., Loveland, K. A., Cleveland, L. A., Lewis, K. R., Lesser, J. & Pearson, P.L. (2005) Aging in adults with intellectual disabilities. *American Journal on Mental Retardation*, 110 (4): 268-284.
- Buys, L., Boulton-Lewis, G., Tedman-Jones, J., Edwards, H. & Knox, M. (2008) Issues of active ageing. Perceptions of older people with lifelong intellectual disability. *Australasian Journal of Ageing*, 27(2): 67-71.
- Hurst, J. (2009) The older adult and life changes. I Goodman, J, Hurst, J. & Locke C. *Occupational therapy for people with learning disabilities. A practical guide*. Edinburgh: Churchill Livingstone / Elsevier.
- Ineland, J., Molin, M. & Sauer, L. (2009) *Utvecklingsstörning, samhälle och välfärd*. Malmö: Gleerups.
- Kjellman, C. (2008) Att ta plats – en fråga om makt. I Paulsson, J. & Ringsby Jansson B (red). *Boende och sociala sammanhang - för människor med funktionshinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Lifshitz, H. (2002) Attitudes toward aging in adult and elderly people with intellectual disability. *Educational gerontology*, 28: 745-759.
- Lifshitz, H. & Merrick, J. (2004) Aging among persons with intellectual disability in Israel in relation to type of residence, age and etiology. *Research in Developmental Disabilities*, 25: 193-205.
- McLaughlin, A., Gorfim, L. & Saul C. (2004) Enabling Adults with Learning Disabilities to Articulate their Housing Needs. *British Journal of Social Work*, 43: 709-726.
- Paulsson, J. & Ringsby Jansson, B. (2008) *Rum och plats - en grund för vardagslivet*. I Paulsson, J. & Ringsby Jansson B (red). *Boende och sociala sammanhang - för människor med funktionshinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Regeringens proposition 1999/2000:70. *Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken*. Socialdepartementet.
- Riksförbundet för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning, FUB (2009) *Yttrande över Bo bra hela livet* (SOU 2008:113), Dnr: 2009-022.
- Socialstyrelsen (2009) *Personer med funktionsnedsättning – insatser enligt LSS år 2008*. Sveriges officiella statistik. Socialtjänst.
- SOU 2008:51. *Värdigt liv i äldreomsorgen*.
- SOU 2008:126. *I den äldres tjänst. Äldreassistent - ett framtidsyrke*.
- SOU 2003:91. *Äldrepolitik för framtiden – 100 steg till trygghet och utveckling med åldrande befolkning*.
- SOU 2008:113. *Bo bra hela livet*.
- SOU 2008:77. *Möjlighet att leva som andra*.
- SFS 1993:387 *Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade*.
- Thorpe, L., Davidson, P. & Janicki, M.P. *Healthy Ageing – Adults with Intellectual Disabilities: Biobehavioral Issues*. Geneva: World Health Organization, 2000.
- Information gällande den svenska äldrepolitikens mål, omfattning och inriktning samt de nationella målen för handikappolitiken har hämtats hos socialdepartementen, www.regeringen.se, 2009-09-15 samt 2009-09-22.
- Information gällande FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning har hämtats hos socialdepartementet, www.regeringen.se (2009-09-22) samt hos United Nations, www.un.org (2009-09-22).

Rollatorns betydelse för självständighet och delaktighet

av Maria Ångström

Inledning

Allra sista gången Karin och Teresia såg varandra var jag med. Teresia som inte orkade gå uppför trappan utan satt kvar i bilen, ville att jag skulle gå upp med blomster till Karin från trädgården. Karin som inte orkade gå nedför trappan denna dag, gick ut med sin rollator på den stora balkongen och vinkade till Teresia, som vinkade tillbaka.

Det här ögonblicket var rörande då jag såg några viktiga faktorer i dessa äldre äldre kvinnors liv, dvs. delaktighet, självständighet och självbestämmande. Teresia orkade inte gå ur bilen och uppför trappan. Karin orkade inte gå nedför trappan, men tog sig med rollatorns hjälp ut på balkongen, för att vinka. Som så många gånger förr etablerades en social kontakt kvinnorna emellan. Essän kommer därför att handla om rollatorns betydelse för äldre personers självständighet och delaktighet. Jag utgår i berättelsen från Teresia.

Teresia

Yksi, kaksi, kolme, neljä osv. till 17 räknade den gamla kvinnan trappstegen på finska, när hon sakta tog sig upp till övervåningen, trappsteg för trappsteg hållandes i ledstången (jmf. Sonn, 2000). Väl uppe greppade hon direkt den rollator som stod som tryggt stöd alldeles vid trappans kant. Det var den tredje rollatorn.

Historien började egentligen tidigare med att kvinnan, som arbetat inom vården fått besvär med sina knän redan för 20-talet år sedan och då fått erbjudande om att låta operera dem. Nu var kvinnan så gammal att hon tyckte att det var lönlöst att ens nämna saken för en doktor. Dessutom var hon ju aldrig till doktorn, eftersom hon var frisk (trots smärtande knän) och inte använde några andra mediciner än Alvedon.

Så dog maken, han som aldrig ville ha rollator, utan envisades med att använda käpp, men som hade en utombusrollator som blev stående kvar på gården. Det var en tung rollator, bra för kvinnan att ha under vår, sommar och höst. Den användes för att forsla skräp till soptunnan och för att hämta dagstidning och post eller bara för att ta en promenad. Ett räcke till trappan utombus hade kvinnan själv bekostat.

Åren gick och behoven av stödåtgärder ökade för Teresia då rörelseförmågan blev sämre. Då bad kvinnan sjukegymnasten Seth om en innerrollator, så att hon kunde förflytta sig lättare på nedre våningen i det stora huset, vattna blommor och med hjälp av rollatorn styra dammsugaren framför sig när hon städade. Hon kände vilket tryggt stöd rollatorn var när hon förflyttade sig, men envisades ändå med att använda käpp på övervåningen.

Barnen lyckades dock övertala kvinnan att skaffa den tredje rollatorn, som gjorde det enklare för henne på övervåningen. Hon forslade trots allt kissbinken på morgonen från sovrummet. Den körde hon därifrån på rollatorn till trappkanten, flyttade den från trappsteg till trappsteg – yksi, kaksi, kolme..., greppade nästa rollator för att forsla binken till toaletten.

Så gick det till varje dag i denna kvinnas liv som äldre äldre. Utan rollatorernas hjälp hade hon inte kunnat bo kvar hemma ända till sista veckan av sitt liv och då hon lämnade gården, för sjukebusresan tog hon sin rollator fram till bär bilen.

Fallolyckor hos äldre är mycket vanliga och ökar i takt med stigande ålder enligt Hedberg-Kristiansson, 2006. Därför är rollatorn ett hjälpmedel för den dagliga livsföringen, genom att den hjälper till då personen ska förflytta sig (Hjälpmedelsinstitutet, 2005). Rollatorn kan också vara ett stöd vid matlagning, tvätt, blomskötsel och dukning t.ex., men det upplevs också som mycket positivt att kunna gå ut i trädgården eller att kunna hämta posten själv (Hedberg-Kristiansson, 2006). Hjälpmedel såsom rollator kan vara kostnadseffektivt för samhället, då

kostnaden för hjälpinsatser minskar (Hjälpmiddelsinstitutet, 2006). Ofta är det barnen som övertalar den gamla att skaffa en rollator (Mahtab Namazi, & Olivares Barraza, 2009).

Teresia hade inskränkt rörelseförmåga p.g.a sina ledbesvär, vilket återfinns hos två tredjedelar av den äldre befolkningen. Det innebär att hon liksom många andra äldre inte kunde gå uppför eller nedför trappan utan att vila, liksom hon tog pauser vid sina promenader med rollatorn (jmf Brandt, Iwarsson, Ståhl, 2003).

En faktor som möjliggjorde Teresias boende hemma var vännerna Roland och Ulla, som handlade år henne och grannen Lars som plogade bort snön åt henne och därmed gjorde vägen från och till huset körbar vintertid. Barnen ringde henne också dagligen, ofta både morgon och kväll för att höra om hur hon mädde.

Phillipsson et al. (2001) behandlar detta i kapitlet Empirical findings där flera respondenter berättar hur deras barn eller andra närstående ringer dem dagligen, liksom om hur de får hjälp hemma av barn och vänner. I de fall där inga barn fanns, fanns andra närstående såsom släktingar, som ofta hjälpte den äldre. Grannar hade stor betydelse och ofta pratade den äldre med grannarna minst en gång per vecka.

Rollatorerna gav trygghetskänsla åt Teresia och hennes barn kunde känna sig trygga i förvisningen om att rollatorn troligen skulle förbindra att Teresia ramlade. Visserligen hände det incidenter även med rollatorn, en gång för utombusrollatorn, som Teresia ställt upp för att skydda mot snön, ner för farstubron och Teresia följde med i dess släptåg. Som helhet var dock hennes rollatorperiod lyckad.

Teresias rollatorer kan indelas i tre perioder:

- *Utombusrollatorn, visst motstånd till att använda i början, sex års användning.*
- *Inombusrollator på nedre våningen, stor vilja att hyra, fyra års användning.*
- *Rollatorn på övervåningen, två års användning. Först ovilja att låna den, men sedan beroende av den. Används bl.a. för att ta sig från bandarbetsbörnan till sovrummet. Känns tryggt för henne att greppa efter dusch. Hon forslar även kläder och sängkläder i en korg på det lilla bordet på rollatorn till sovrummet efter tvätt. Teresia kan vattna blommor på övervåningen utan större besvär, då hon kan ha vattenkännan på det lilla rollatorbordet medan hon går runt.*

En sak som Teresia ändå avstod från de sista åren i sitt liv var att gå till källaren, då hon installerade en tvättmaskin i badrummet på nedre våningen. Barnen förbjöd nämligen henne från att gå ner till källaren av rädsla för att hon skulle ramla, men hade de bara tillåtit henne att göra detta, så tror jag nog att hon hade ringt Seth igen och bett om en fjärde rollator.

Karin

Karin, 96 år som var en av Teresias bästa och äldsta väninnor, är också beroende av en rollator. Hon är änka. Paret flyttade runt på ett flertal platser i övre Norrland under makens tjänstgöring. När maken dog flyttade hon från en fyrarumslägenhet till ett rum och kök, i samma stad som de bosatt sig i efter makens pensionering. Karin lever sitt liv på tredje våningen i ett privatägt hyreshus. Hon har en svindlande brant trappa att ta sig nedför när hon ska ut. Karin är helt beroende av sina grannars hjälp med att hämta post, ta ut soporna och att handla. Hon är så gott som fänge i sitt eget hem, men med alla moderniteter i den lilla lägenheten.

Karin kan ändå med rollators hjälp röra sig i sin egen lägenhet, hon kan forsla sitt porسلin till bjudningar på det lilla bordet på rollatorn och hon kan sitta och vila mot rollatorn när hon går omkring i sin lägenhet

Karin har ingen rollator för utombusbruk utan färdtjänsten hämtar henne utanför hyreshuset, eftersom hon också har nedsatt syn, när hon ska till exempelvis doktorn. Tekniska hjälpmedel hon har förutom rollatorn, är en hörapparat och en förstärkare till TV- apparaten samt ett trygghetslarm runt handleden. Karin får hjälp av bemötjänsten med städning varannan vecka och duschbandet en gång per vecka. Karin känner sig ofta ensam och tycker att det är roligt när bemötjänstpersonalen kommer.

Hemtjänsten har stor betydelse för att äldre ska kunna vistas hemma enligt Mahtab Namazi, & Olivares Barraza, 2009. Studier visar på att personer över 90 års ålder med aktivitetsstöd såsom rollator, också behöver hjälp med ADL (Hjälpmiddelsinstitutet, 2006; Dahlin-Ivanoff & Sonn

2004). Nackdelen med att behöva hjälp av hemtjänstpersonal kan vara att känslan av att lägenheten som det privata hemmet försvinner (Imrie, 2004).

Tyra

Tyra är 83 år och väninna till Karin och Teresia. Hon är helt ensamstående sedan hennes man dog. Även Tyra får hjälp av grannar, främst med att ta in ved till uppvärmningen och med att skotta snö på vintern.

Hon har en rörelsenedsättning p.g.a. en höftledskada och är opererad flera gånger. Tyra kör bil ännu. Hon fritidsfiskar också och är väldigt aktiv, trots att hon bor i en by långt ute på landet. Det finns ingen gatubelysning på grusvägen som leder till henne. Tyra använder alltid käpp, men skulle ha nytta av en rollator främst utomhus, då den skulle ge bättre stöd och avlasta hennes onda knän och höfter.

Statistik från Hjälpmedelsinstitutet visar på att kvinnor var de flitigaste användarna av förflyttningshjälpmedel utomhus. I åldergruppen mellan 80-84 år, användes förflyttningshjälpmedel av 23% av männen och 31% av kvinnorna. 75% av 85-åringar använder något ADL-hjälpmedel, framför allt förflyttningshjälpmedel eller hjälpmedel till bad. Detta stöds av Dahlin& Ivanoff, 2004, som också visar på signifikanta skillnader på användningen av förflyttningshjälpmedel mellan män och kvinnor. Hjälpmedel (för förflyttning, bad, toalett) bidrog till att användarna kände sig oberoende i sina hem (Dahlin& Ivanoff, 2004). Käppar och kryckor var andra hjälpmedel som användes förutom rollator (Mahtab Namazi & Olivares Barraza, 2009).

Äldreboendedelegationen anser (SOU 2008:113) att den fysiska tillgängligheten är viktig för alla oavsett ålder, för att kunna bo kvar och leva ett självständigt liv. Därför ska hissar installeras i flerfamiljshus, det ska finnas dörröppnare och ramper. Tillgängligheten skulle då öka till gemensamhetsutrymmen såsom tvättstuga och soprum förutom att det blir lättare att ta sig in och ut ur fastigheten.

Bostaden bör också anpassas efter den äldres behov (Imre, 2004) eller som i Karin och Teresias fall, att ett aktivitets-hjälpmedel ordinerar (Hjälpmedelsinstitutet, 2006). Karin och Teresia är två av cirka 200 000 rollatoranvändare (Hjälpmedelsinstitutet (HI), 2006).

De flesta som ansökt om rollator, enligt Brandt m.fl (2003), fick denna inom 2-6 veckor. Majoriteten tyckte efter att ha haft rollatorn i en månad, att den var enkel att använda, den var ett bra transportmedel och den kändes trygg att hantera. Den ökade motivationen och gav förnöjsamhet. Efter fyra månader hade den positiva upplevelsen ytterligare förstärkts. Två tredjedelar av personerna i undersökningen använde rollatorn varje dag. En del av användarna var dock missnöjda med rollatorns tyngd och ifrågasatte dess bekvämlighet (Brandt, Iwarsson, Ståhl, 2003).

Hjälpmedlet bör utprovas i den miljö det kommer att användas (Hjälpmedelsinstitutet, 2006). Sjukgymnasten Seth som var medveten om detta, var ut till Teresia på landsbygden för att utprova rollatorn och kunde då se och samtala med henne i hennes hemmiljö. Utprovarna av hjälpmedel bör enligt Hedberg- Kristensson, 2006, lyssna aktivt på de äldres erfarenheter och deras önskemål i deras hemmiljö och inte på sjukhuset. Många äldre har svårt att i början acceptera att de behöver ett hjälpmedel. Missnöje enligt Hedberg- Kristensson bestod ofta i att de äldre inte fått utprova hjälpmedlet i hemmiljö.

Mahtab Namazis och Olivares Barrazas studie (2009) visar på en positiv skillnad hos brukarna av rollator i känslan av delaktighet, före jämfört med efter att de fått en rollator. Främst var det känslan av att det kändes stadigt att hålla i sig mot rollatorn. Många angav att de blivit mer rörliga och mer aktiva. Respondenterna i undersökningen kunde ofta handla själva eller gå ut med soporna. Rollatorn uppgavs vara ett hjälpmedel för att våga sig ut i samhället. I Karins fall handlade det i mötet med Teresia, om att ta sig ut på balkongen för att vinka. I Åsa Larssons avhandling från 2009, artikel 4 anses att teknik måste vara fördelaktig för att den över huvud taget ska tas i bruk. Detta gäller i högsta grad för rollatorer.

The good life model, inkluderar fyra delområden: psychological well-being, perceived quality of life, behavioural competence och objective environment. De olika områdena integrerar med varandra och uppnås alla delar så uppnås också "the good life" (Hagberg, föreläsning 2009). Rollatorn skulle kunna bidra till, att personen uppnår eller längre behåller kvalifikationerna för the good life model.

Epilog:

Karin

Karin blev sjuk för två veckor sedan. Hon är nu på ett korttidsboende i väntan på att få komma till ett äldreboende.

Karin ligger på sängen med en filt över sig. Hon är en aning förvirrad och vet tidvis inte var hon är, hon dagdrömmer och tror att hon är ute och åker spark. Hon frågar min bror, som är med mig, om skidföret.

Karins rum är tänkt för två boenden, men bara Karins plats är upptagen.

Rummet ser kallt ut med bara en säng, ett sängbord och en fätölj. Det känns kallt. Inte undra på att Karin fryser! Några krukväxter står i fönstret, men bakom sängbordet, så Karin kan inte se dem. Blomsäsongen är över i Norrland, så jag har inget blomster med från trädgården. Jag skäms en aning, jag vet ju att Karin, som älskar blommor, för bara någon månad sedan skulle ha förbört mig om varje blomma som ingick i buketten och satt mitt minne för blommamn på prov.

Hennes röst är svag, den är långt ifrån från den röst som jag känner som Karins. Titta där i alla fall, där står ju hennes blåa rollator. Den ser också förvirrad ut, vad ska den göra nu om inte Karin kommer på benen? Kanske oroar den sig för ägarbyte.

Karin får en kram av mig, vem vet om vi ses mera.

Referenser:

- Brandt, Å., Iwarsson, S., Ståhl, A. 2003. *Satisfaction with rollators among communityliving users: a follow-up study.* Disability and rehabilitation, 25: 343-353.
- Dahlin – Ivanoff, S., Sonn, U. 2004. *Use of assistive devices in daily activities among 85-years-olds living at home focusing especially on the visually impaired.* Disability and rehabilitation, 2004, 26(24), 1423-1430.
- Hjälpmedelnsinstitutet, 2005. *Vägar till hjälpmedel och sambällsstöd för personer med funktionsbinder.*
- Hjälpmedelnsinstitutet, 2006. *Sårbara äldre personer- en studie om hjälpmedelsanvändning och anpassning av bostad.*
- Hjälpmedelnsinstitutet (HI), 2006. *Äldre statistik juni 2006. Äldres hälsa, funktionsbinder, boende och hjälpmedel.*
- Hedberg- Kristensson, E., 2006. *Experiences of participation in the prescription process and use of mobility devices in old age.* Faculty of Medicine, Lund University.
- Imre, Rob., 2004. *Disability, Embodiment and the Meaning of the Home.* *Housing Studies*, Vol 19(5), 745-763.
- Larsson, Å., 2009. *Everydaylife amongst the oldest old.* Linköpings University. Artikel 4 i doktorsavhandling.
- Mahtab Namazi, M., Olivarez Barraza, J. 2009. *Rollatorers betydelse för uppfattning om delaktighet i vardagen hos äldre individer över 75 år- en kvalitativ studie.* C-uppsats, Arbetsterapeututbildningen, Linköpings universitet.
- Phillipson, C., Bernard Miriam, Phillips, Judith& Ogg, Jim (2001). *The family and community life of older people. Social networks and social support in three urban areas.* Kapitel: Empirical findings. S. 53-133. Routledge.
- Sonn, U., 2000. *Att leva och bo hemma . Äldre personers erfarenheter av hjälpmedel och närmiljö.* Hjälpmedelnsinstitutet. SOU 2008:113. *Bo bra hela livet.* Sammanfattning sid. 11-21.
- Föreläsning inom kursen Äldres boende – rum för äldre. Hagberg, Jan-Erik, 2009-08-27.

“What will happen to me when I'm old?” – Autonomy and class in residential housing for the old in the Philippines

av Cristina Joy Torgé

In my last year as an undergraduate in the Philippines, I wrote an essay arguing against residential housing for the old. It was an exam paper for a Chinese philosophy course in a Roman Catholic university, and I wrote – using an analect from Confucius and a jargon that I had learned throughout my Catholic schooling – that filial piety requires me, out of the logic of love, to serve my parents in their old age. The Philippines is a conservative and religious country. We do not like to send the old in special residences. The family tradition means that relatives always stay at home, and debt of gratitude means that good children always take care of their parents, often living with them as part of the extended family after marriage and, if they can afford it, paying for stay-at-home nurses. To do otherwise and leave parents alone, Confucius suggested in his analect, was to treat parents like dogs and horses. In that essay, I agreed with Confucius completely, calling such housing “kennels” for parents of career-minded people who claimed to be too busy to care. I wrote that I would not be such a daughter, and since nobody else had another opinion in the matter, the essay got a good grade and was published for the school journal.

Since then, my and my parents’ situations have changed. I moved to Sweden and my parents now live alone in our house in Manila as my other siblings also moved away from the country or to another part of the city. My thoughts about cohabitation with parents equating to filial love has changed, and although I would like to see my parents age in place, my view of residential housing for the old as being concretizations of ungratefulness has also changed. Indeed, reading the essay again today, I realize how my picture of residential housing for the old lacked any kind of nuance. It was based on a particular type of residential housing for the old, cast in opposition to the rosy family ideal. What also surprised me when I read my essay again was how the reception was likewise absent of all critique; what I had written was somewhat accepted as “true”.

In light of this, the aim of this essay is to discuss Philippine residential housing for the old from a broader perspective, which takes into consideration autonomy and class; and thus to contribute to a nuanced discussion of the dilemma between abandonment and cohabitation (as symbolizing filial piety) as the only central issue surrounding residential housing for the old in the Philippines.⁸ To put the discussion in a social- and historical context, I try to explain why cohabitation vs. abandonment has become the most prominent issue in Philippine discussions about residential

⁸ I find that there are actually many interesting things to talk about when it comes to housing arrangements for the old in the Philippines. Globalization and the emigration of Filipinos, for example, can challenge the traditional family ideal of family care for the old and may lead to more old Filipinos living alone. How old people’s social networks actually look like need more discussion as it also has a potential to reveal the dualism between cohabitation and abandonment as a false one. Phillipson and colleagues (2001), in a study of old people living in three areas in Britain, reveal that most old people living alone nevertheless had frequent contact with a child; the same trend has been noted by Domingo and Casterline (1992) about old Filipinos living apart from their families in various parts of the country. Unlike Britain, though, the proportion of old Filipinos living alone is few. In 2003, only 5.3% of old Filipinos 60 and above did so, and mostly those who are “young old”, i.e. 60-64 years (Abejo 2004, Philippine census). That I choose to focus on autonomy and class differences in this essay to discuss residential housing for the old is partly because I feel this perspective has been missing in those materials I have analyzed for this essay. A narrow interpretation of demographic changes can may also only lead to confirming the “destruction” of the traditional nuclear- and extended families through demographic change, again without a deeper discussion of how social networks work, what factors affect old people’s wishes to live where they do, and upon which groups the traditional family ideal is actually imposed.

housing for the old, by pointing to various social- and political factors. I suggest that this dualism eventually has to be escaped to be able to imagine different kinds of residential housing for the old that can expand old people's choices on how and where to grow old. But I also show that the rhetoric on filial love and family care for the elderly (and abandonment as its opposite), which is said to be attributed to culture, is in practice actually used selectively to old Filipinos living with the family or in so-called home for the aged institutions, but not to the affluent retirees who can afford to choose where they live at old age. This points to an interesting double standard as to whom the family care ideal is imposed, which in turn lead to the construction of old people as either autonomous or dependent, and concretely affects what housing options become available for these groups of old people.

Social and cultural background

Notwithstanding that norms and ideals change through time, the idea that cohabitation with old members of the family is both a norm and an ideal in the Philippines cannot be wafted away as an exaggeration. Indeed, this idea helps us understand Filipinos' attitudes towards residential housing for the old. In 2000, as many as 85.8% of old Filipinos aged 60 and above were living either with a nuclear- or extended family household (Abejo 2004).⁹ This trend is often assumed to lie within a Filipino culture of family-centeredness. It is often pointed out, in culture books and academic texts alike, that "being alone is considered a curse" for most Filipinos (Culture Smart) and there is no word in any of the Filipino languages that translates to 'privacy' (Lopez 1991, in Domingo and Casterline 1992). 'Culture', of course, is neither static nor unchangeable; however, prescribed civic values that are reinforced and reproduced in society as moral norms can nevertheless be lasting. As an ideal, eldercare is written into the Philippine constitution as a duty of the family, with programs for social services being of secondary relevance (Article XV, section 4, 1987 Philippine constitution). Another norm-generating institution is the Roman Catholic Church, of which the majority of Filipinos are members, which regards family care for the old as best (see Vatican 1999). This thinking is continued to be reproduced even in more recent government documents, such as the Expanded Senior Citizens Acts of 2003 which has as one of its policies "to encourage [the old persons'] families and the communities they live with to reaffirm the valued Filipino tradition of caring for the senior citizens" (RA 9257, 2003). There is thus an obvious normative tone behind family care, which is thought to be an inextricable part of Filipino culture. Another way of looking at this long tradition however – and can be the cause or the result of the constitutional formulation of eldercare as a family duty – is the absence of a well-developed system of social services in the country. This, coupled with the unavailability of housing in tight urban areas leave many old people without any choice than to rely on their co-residents when they retire or when health fails (Domingo and Casterline 1992, Abejo 2004).¹⁰ Since other values/norms like debt of gratitude and filial love usually play in, cohabitation with parents or in-laws are seldom perceived as problematic and it is, as we have seen in the examples above, encouraged.

Homes for the aged: filial love versus abandonment

Having said that, special residential housing for the old do exist in the Philippines, although they are not particularly common (Biddlecom and Domingo 1996). Charity- and government-run institutions are usually referred to in Philippines as *homes for the aged*. These homes are what most

⁹ Abejo used a 10% sample from the 2000 Philippine Census of Population and Housing for her study. That year, there were 4.6 million Filipinos aged 60 and over (Abejo 2004). The Philippines performs a census every 5 years, but in 2005, the census was postponed to 2007 due to budget constraints. The Philippine Census website has complete figures for 2000 on housing, but this information is lacking in the 2007 census.

¹⁰ Abejo notes that, although a minority of old people in the Philippines do live alone or with a spouse only, this is more common in rural than in urban areas (Abejo 2004).

Filipinos have in mind when it comes to residential housing for the old, and they are a frequent site for Catholic school immersions and outreach programs. There are, however, also privately-run residential housing for the old in the market, often called *nursing homes* or *retirement homes*, but these seem to be lesser-known. An article from 2000 counted two government-run homes for the aged, nine government-accredited homes and 19 homes for the aged run by religious- or civic organizations in the whole country. As for nursing- and retirement homes, no official statistics exist as to how many there are (Natividad 2000). Basing from the number of old Filipinos cohabiting with family though, there is reason to believe that these have not yet gained acceptance among, or are somehow not accessible to, the majority of old people.

The stereotypification of residential homes for the old (here I refer only to the commonly-known homes for the aged) as a site for the abandonment of old people actually has factual basis. Because the constitution says that families have a duty to care for the old, homes for the aged in the Philippines are only open to older citizens without known families, or those who have actually been abandoned by their families due to extreme poverty (Natividad 2000, Abejo 2004, SB 3311). This provides another way of understanding the family care ideal and the perceived opposition between filial piety and abandonment. That these institutions are home to the destitute that have no families or – according to the normative morality – “bad families”, and because they are usually run through the help of donations and have low housing standards, explain why many do prefer to live with extended kin unless they don’t have a choice. The discourse of the cohabitation ideal versus abandonment can also be marked in that these “group homes for the abandoned, neglected, unattached or homeless senior citizens” are labelled as “substitute family care” in the Expanded Senior Citizens Act (RA 9257). This echoes the constitutional provision that the State only steps in when the family has failed to do its duty.

What image of, and what opportunities for old people?

The first issue which I would like to raise at this point is what image of old people come up when the cohabitation ideal and abandonment in institutions reflect the only housing alternatives for the old. The Expanded Senior Citizens Act begins with an aim to “to recognize the rights of senior citizens to take their proper place in society” (RA 9275), but this place, spatially speaking, becomes bound either to one of two things: the home with the family for most people, or in an institution in the case of the totally destitute. As Philippine law looks today, it is also almost inevitable for the old person to be constructed as a dependant in either form of housing arrangement. Indeed, the word “dependant” (in tax declaration) or “dependent” (in terms of being under the care of) is used to describe old people living with relatives or un-related benefactors (sic) in at least two places in the Expanded Seniors Citizens Act (RA 9275). To be fair, the Senior Citizen Center Act (RA 7876) attempts to activate older people in their communities through the establishment of centers that act as health clinics and training centers to involve the old in income-generating activity. In so far as the activities are directed to supplement older people’s earnings, however, it is also worth asking to what extent the centers attempt to make the old less of an economic burden to the family and community, than to encourage older people’s autonomy to decide what to do in their old days. The language of autonomy, integrity and choice is absent in the Acts concerning old people, and “quality of life” seems to refer merely to health status (See Section 2, RA 7876)

As far as these two housing forms are concerned, it is obviously desirable to live with family or even with non-related benefactors, than to be abandoned in a home for the aged. Seeing that the homes for the aged are only open to extremely poor old people “with no identifiable family member or without any means of support or sustenance” (SB 3311), a second issue I would like to point out is if the family care ideal which the constitution supports is actually a middle-class ideal and hard to achieve for those who are poor. Ageing in place can be a romanticized ideal that may be burdensome for day-wage earners, and this lack of resources can in turn make living at

home hard for the old person, especially if he or she is in need of assistance. Hiring stay-at-home nurses, which is an increasing possibility for middle-class Filipinos, is hardly a possibility for all. Yet, because a poor old person needs to be without identifiable family to qualify for residential care, there is a large pressure on poor families that has concrete implications for the lives of many poor old.

Of course, work in the Senior Citizen Centers can help where these poor old people's health are concerned, but this leads to a third point about quality of life being merely equated with health. It is rarely questioned if the cohabitation ideal really is ideal in practice. Plain co-habitation does not say anything about the quality of the relationships in the home. Long-lasting conflicts may exist within the family and conflicts of interest may put the old person in an inferior bargaining position in the household. Domingo and Casterline (1992, p. 9) cite some examples of this. The old respondents' quotes also reveal their dependent position and the sense of being a burden in a household with resource constraints. Being bound to the family or neighbourhood can be a source of isolation for the old just as it can be a source of support, and at worst, the family can also be a site for abuse for old people. When we consider this then, the available alternatives for where older people in the Philippines can choose to live glaringly absent. In a context where family care through cohabitation is the taken for granted norm and ideal, the own wishes of the older person on where he or she wants to live is also seldom taken up, less so the lack of (financial and social) power to fulfil these wishes. A recent study from the Philippines showed that many older people would actually like to live alone or with their spouse only, but live with their children anyway due to lack of choice, in order to meet their own or their children's needs (Natividad and Cruz, in Velkoff 2001). Thus, although it is only often assumed that older people's wishes comply with old traditional norms and a static view of culture, this does not necessarily the case when the actual wishes of old people are asked.

Residential homes for the old, in short, cannot merely be discussed in terms of the dualism between filial love and abandonment (and familial duty and abandonment, as it seems in Philippine law), as there are certainly other social-, economic- and personal factors that can affect a wish to reside within or outside the nuclear family. Neither do filial love and the move to residential housing have to be opposed.¹¹ In order to fully realize this and to escape this dualism in Philippine eldercare however, there would be a need to imagine other forms of residential housing for the old that does not have destitution and familylessness as criteria for entrance.

For-profit residential housing and the discourse of autonomy

This is what makes market-driven nursing- and retirement homes in the Philippines, which I have not yet talked about here, all the more interesting within the context of what I have just described. Nursing- and retirement homes, that have found a niche in this need to imagine other forms of residential housing for the old, are open to old people that may not necessarily be without family, may or may not need physical assistance, but prefer not to live with kin. This should come as good news, but needless to say, there is an obvious class segregation as to whom these homes are available to. Advertisements in online Philippine directories price a monthly stay at a nursing home at 25,000 - 30,000 pesos a month – this in a country where the average monthly *family income* is little more than 14,000 pesos (Philippine census). These homes are thus specifically targeted at ageing affluent Filipinos or to retirement tourists from abroad.

Again, I would like to point to three things. First, and somewhat already obvious is, that when it comes to the existence of actual choices for residential housing for the old, only the country's

¹¹ Just as co-habitation and family care does not necessarily have to be motivated by love, families can continue to be involved in the care for old people even if the old person has been moved to a special residential home (see Whitaker 2009).

rich have the literal luxury of choosing where they want to age. This consequently means that there is an inequality between old people's possibility to influence the direction of their lives by making their own decisions about housing and care in old age.

Secondly, and even more interesting, is that the language of filial love and duty – which has had a normative character, is cherished as a “valued Filipino tradition”, has been so important in the constitutional article on the family, and consequently, on the criteria for entrance in homes for the aged – becomes suddenly absent. The language of dependency which seemed almost inevitable in the two housing options earlier, is either toned down or replaced by a more positive view of the old residents as cosmopolitan, active, and craving the best possible care – which, interestingly, in this case, is located outside the family home.

Image of old people shaped by the language of policy

This subtle change of tone, which reflects how old people living in different residential locations are constructed and addressed differently, can be glimpsed in sections of the Expanded Senior Citizens Act. While the role of family or non-kin “benefactors” and “substitute family care” is matched with the old described as “dependants” or “abandoned, neglected, unattached or homeless senior citizens”, the Act becomes neutral when describing the old living in “homes, residential communities or retirement villages”, referring to them only as “senior citizens”. Related to this is the fact that even the language used to refer to the residential housing themselves is different. Under the section on Social Services, residential homes organized by non-profit domestic corporations for the homeless and the destitute are referred to as *residential care/group homes*. Meanwhile, the section of the Act that deals with privately- or non-government institution-run housing refers to the establishment of *housing units* for the elderly, as well as *homes, residential communities* and *retirement villages*, all indicating independence, the possibility of having one's own space, and being at a special home-like environment away from home. The use of the term “retirement” in this case also associates the old person with the productivity of having been a part of the work force. In contrast, the old ageing in the nuclear family or are institutionalized are not referred to with this same language independence and productivity. Instead, obligation and living on the good will of others (either family or strangers) seem to dominate, and indeed, there seems to be an attempt to mitigate old people's perceived unproductivity through livelihood projects in the community Centers. This sheds light not only to the factual difference in the choices available to old people, but also what Glenda Laws points to as “the powerful role for the spatial in the creation of aged identities” (Laws,1997, p.98).

Lastly, in so far as family care for the old and cohabitation is described as an ideal and norm that is distinctly “Filipino”, and that most nursing- and retirement homes are geared at the rich and to non-Filipinos, it would also be interesting future task beyond the scope of this essay to look at residential homes for the old through a post-colonial perspective. Looking at the Philippine Retirement Authority's mission of “provid[ing] excellent and world class services centered towards customer-valued quality of life that is easy, pleasant and beneficial to foreign retirees and global Filipinos”, and their wish to provide “the unparalleled class of care giving service for which the Filipinos are famous for” (PRA website), one not only realizes how the ordinary old Filipino is excluded from this discourse of independent, active living but also comes face-to-face with the inequality of the situation where the Filipinos themselves (not to mention the caregivers working in these homes) would not have access to the same retirement-, housing- and living standards when they age. Is the term “global Filipino” in PRA's mission meant to indicate that he or she holds values that are “un-Filipino” (and thus “global” or perhaps “Western”?) such as to wish to retire in a non-family setting? The wish may indeed seem out of the ordinary for a Filipino, but only to the extent that this option is hardly accessible for those that may desire it. Again, there is a need to imagine other forms of residential housing for the old outside those that exist today, which has open criteria and is accessible to ordinary old Filipinos who may wish, for

whatever reason, to live independently in a housing form they can imagine growing old in. Because the Philippines is a developing country however, it is expected that old people will still have to rely on children and kin's debt of gratitude for social security in old age in the foreseeable future (Natividad 2000). But one step forward into imagining other forms of residential housing for the elderly can be, to borrow from Laws, "to consider the ideological work being done by the landscapes of old age" (Laws, 1997) in so far as particular housing are deemed fit for native Filipinos, poor Filipinos, rich Filipinos and non-Filipinos.

I go back to my essay on not sending my parents to a residential housing for the old. The initial question that drove that essay is one that my mother used to ask us: "What will happen to me when I'm old?". The answer isn't as one-dimensional today as merely taking up the challenge to prove filial love. Filial love is there – it always will be wherever my parents end up living. But one question I think of now that I hadn't been able to think of then, is why she wasn't able to ask instead, "What do I want to happen to me when I'm old?"

References

- Abejo, S. (2004) Living Arrangements of the Elderly in the Philippines. Paper, 9th National Convention on Statistics, EDSA Shangri-La Hotel, Mandaluyong Philippines. Available online: <http://www.nscb.gov.ph/ncs/> (accessed 2009-09-18).
- Biddlecom, AE and Domingo LJ. (1996) Aging trends – the Philippines, in *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 11(1):109-14.
- Domingo, L and Casterline, J. (1992) Living Arrangements of the Filipino Elderly, in *Asia Pacific Population Journal*, 7(3):63-88.
- Laws, G (1997) Spatiality and Age Relations, in Jamieson, Harper and Victor (eds), *Critical Approaches to Ageing and Later Life*. Buckingham and Bristol: Open University Press.
- National Statistics Office <http://www.census.gov.ph/>
- Natividad, J. (2000) Ageing in the Philippines, in Phillips (ed), *Ageing in the Asia-Pacific Region: Issues, Policies and Future Trends*. New York: Routledge.
- Philippine constitution (1987), Article XV, "The Family"
- Philippine Retirement Authority <http://www.pra.gov.ph/>
- Phillipson, C, Bernard, M, Phillips, J and Ogg J (2001) *The Family and Community Life of Older People*. London and New York: Routledge.
- Republic Act (RA) 9257. Expanded Senior Citizens Act of 2003.
- Senate Bill (SB) 3311. The Welfare and Protection Act for the Elderly of 2009.
- Vatican (1999) Letter of His Holiness Pope John Paul II to the Elderly. Available online: <http://www.vatican.va> (accessed 2009-09-18).
- Velkoff, V (2001) Living Arrangements and Well-Being of the Older Population: Future Research Directions, in *United Nations Population Bulletin*, Special Issue Nos. 42/43. Available online: <http://www.un.org/> (accessed 2009-09-16).
- Whitaker, A (2009) Family involvement in the institutional eldercare context. Towards a new understanding, in *Journal of Aging Studies*, 23(3):158-167.

Fallet Uppsala – valfrihet och trygghet i ett framtida boende för äldre

av Marianne Sellgren

40-talisterna

Vi är 1900-talets första stora ”babyboom” och efterkrigstidens välfärdsutveckling har haft effekten att de flesta av oss blir gamla och många mycket gamla. Skatteintäkter kommer minska när vi inte längre yrkesarbetar. Befolkningspyramiden är s.k. omvänd, se bild 1.

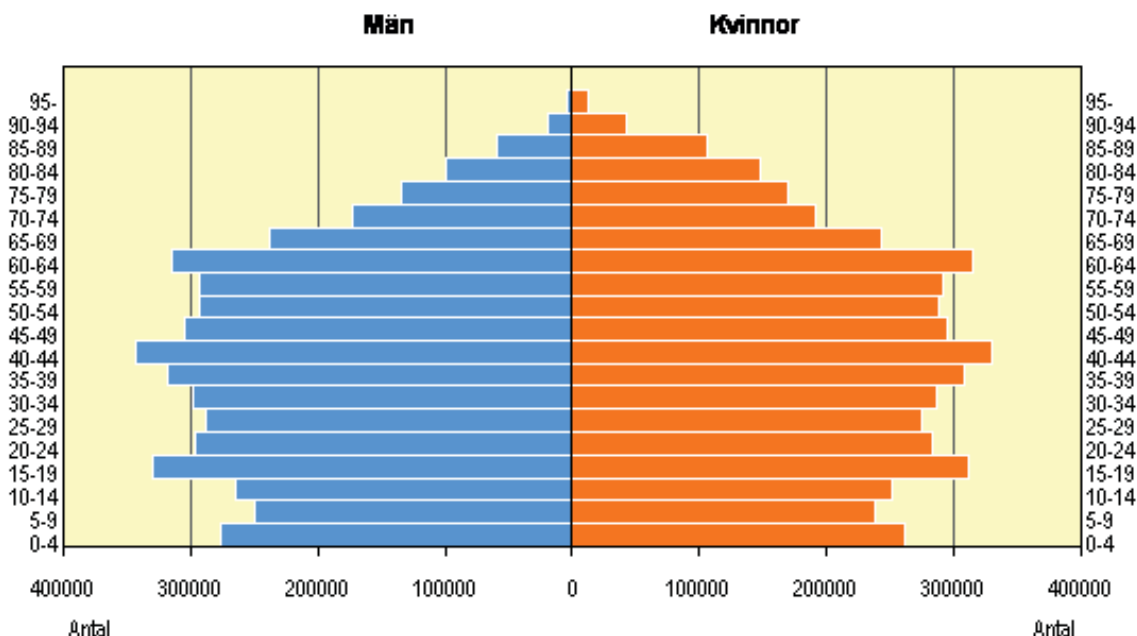

Bild 1. Sveriges befolkning 31 december 2008, (SCB 2008).

Vi 40-talister vill inte kallas pensionärer eller seniorer. Vi kan anses ha makt eftersom vi är den mest kapitalstarka generationen hittills; 70 % av svenskarnas samlade förmögenhet finns i denna generation. Vi vill tro att vi lever ”forever” och bortse från att nutid blir både medel- och forntid (Docere 2008). Många av oss kommer att vilja och orka arbeta längre än till 65 år. För dessa ökar därmed realinkomsterna och pensionen blir högre. Prognosen är positiv och intressant, men vi måste inse att verkligheten för många också ser annorlunda ut. Genom aktivt liv kan hälsa och social gemenskap bibehållas längre, men vi måste inse att våra liv, som varje levande organisms, förr eller senare slocknar.

Egna förebyggande åtgärder för så oberoende och friskt liv som möjligt är lika viktiga som kommunernas, kanske viktigare. Vi kommer att tvingas ta än större ansvar då kommunernas intäkter krymper. Vi tror inte fullt ut på offentlig vård och omsorg. Därför pensionssparar många och tar privata sjukförsäkringar. Ansvar för äldrevård och omsorg, innebär strategi för

prevention. Det innebär att både den egna individen så väl som kommunerna planerar för att förebygga kommunala insatser i framtiden. Syftet är att försöka undvika eller åtminstone skjuta fram behov av vård och omsorg ett antal år. Kommunernas förebyggande folkhälsoarbete måste få hög prioritet (Vogel, J. och Stattin, M. 2006, Phillipson, C. 2007).

Statens Folkhälsoinstitut (2003) har sammanställt faktorer som bidrar till god folkhälsa:

- Hälsosamt levnadssätt.
- Mångfald av aktiviteter.
- Flexibla bostäder att växa i hela livet.
- Levande intellektuell, kulturell, social och teknisk miljö.
- Nära till service och kommunikationer.
- Snabba insatser vid behov för snabb rehabilitering.

Forskningsrön kring äldre och arbetslivet visar att politiker bör fatta beslut om flexibel pensionsålder inte minst för att fortsatt arbete upp i åldrarna är hälsofrämjande. Trots ett regelverk som säger motsatsen diskrimineras äldre i arbetslivet, särskilt kvinnor redan vid 50 + (Ilmarinen, J. 2009, Kadefors, R. 2007).

Boendeutveckling i en kommun

Boendeutveckling i Uppsala kommun är naturligt val för en essä, då jag arbetar på Äldrekontoret med framtidsstrategier inom äldreomsorg. Kontoret stöder Äldrenämnden som har senioransvar både ur allmänt samhällsperspektiv samt för vård och omsorg. Kommunens målsättning är ett flexibelt utbud av bostäder för alla åldrar, vilket innebär att följande faktorer måste beaktas:

- Behov av kommunala vård- och omsorgsinsatser ska minska eller förskjutas i tid.
- Äldre ska ha realistisk möjlighet att bo kvar i ordinärt boende så länge som möjligt.
- Bostadsmarknaden måste ansvara för att medborgare är med och påverkar byggandeprocesser.
- Kommunen ska bibehålla god kvalitet i insatser trots minskade skatteintäkter.

Denna essä fokuserar på boendeutveckling utifrån preventiv strategi. Att satsa på preventiv strategi vid byggnation av framtida bostäder i ordinärt boende är enligt min mening en nödvändig förändring både utifrån kommunal insatskvalitet och också hållbar ekonomi. Det är nödvändigt att nya bostäder är funktionellt anpassade så att äldre kan bo kvar i ordinärt boende betydligt längre än vad de gör i dag. Sannolikt räcker det inte att satsa på de trygghetsbostäder och seniorbostäder som är på gång i kommunen. Det innebär att man i byggprojektering i högre grad än idag måste väga in åtgärder som verkligen ger möjlighet att bo kvar livet ut. Planering och åtgärder gäller omgivande miljö, teknik och lokalutrymme för kommande behov av visuella och tekniska hjälpmedel. Vårdboenden¹² är en dyr boendeform. Kommunen måste minska eller skjuta fram behov av vård- och omsorgsinsatser i vårdboenden. Annars går inte ekvationen ihop med de minskade skatteintäkter kommunen får framöver. En uppskattning av hur många vårdboenden kommunen måste bygga de kommande tjugo åren för att täcka behovet ges i bild 2.

¹² I Uppsala kommun används begreppet "vårdboende" för boende med kommunala vård- och omsorgsinsatser dygnet runt. Begreppet "särskilt boende" används inte eftersom servicehus, som räknas in i begreppet, inte finns i kommunen.

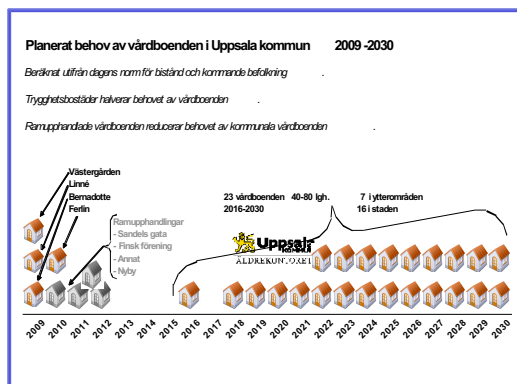

Bild 2. Beräknat behov av vårdboenden i Uppsala kommun 2009-2030, (Carrelind, R. 2009).

På grundval av denna behovsberäkning har en uppskattning gjorts av att det går att halvera behovet av platser i vårdboende om man bygger trygghetsboenden. Motsvarande beräkning finns ännu inte i förhållande till ordinärt bostadsbyggande utifrån ovan beskriven preventiv strategi. Dock borde behovet av antalet vårdboenden minska ytterligare om man bygger sådana ordinära bostäder.

Strategisk planering ska inrikta bostadspolitiken på demografiska förhållanden och samhällsutveckling. I den strategin behövs medborgarnas synpunkter och önskemål. Det finns inga krav idag på att byggföretag måste väga in enskilda medborgares åsikter. Dock kan Äldrekontoret, i sin samhällsplanering, skapa utrymme för detta, t.ex. genom medborgarundersökningar, fokusgrupper samt skapa kontakter mellan medborgare och byggföretag. Idag byggs seniorbostäder av kommunens och privata byggföretag. Bostäderna lokaliseras, på grund av förutfattat tänkesätt om äldres behov, i anslutning till vårdboenden. Detta innebär att det finns en klar risk för ålderssegregation. Diskussioner om vårdboenden för specifika etniska grupper är också aktuella där omvårdnad ges på individens modersmål. Dessa kan vara en god lösning eftersom äldre bättre minns sitt ursprungsspråk. Dock ökar risken för segregation även för dessa grupper om inte bostäderna förläggs till områden med blandade åldrar och blandad befolkning. Risk för ökad segregation skapad genom ensidigt inriktat bostadsbyggande för särskilda grupper, måste förebyggas.

Uppsala kommun är mycket aktiva vad gäller bostadsbyggande för äldre. Trots detta råder inläsningar för bostadsbyten. Många personer, 55+, inser att ökad ålder kan innebära nedsättning av funktionella förmågor som försvårar boende i de äldre bostäder de nu bor i. Många väljer ändå att bo kvar p.g.a. låga hyror. De 55+ som flyttar till nyproducerade, dyrare bostäder är främst villaägare som har ett uppbyggt och sparat kapital (Abrahamson, M. & Niedomysl, T. 2008. Bonvalet, C. & Ogg, J. 2007). Kommunens strategi behöver förändras så att betydligt fler väljer att flytta för att få bättre förutsättningar för att kunna bo kvar i högre ålder. I sin tur skulle yngre, som ännu inte har arbetat upp eget kapital, kunna bo bra i de billigare bostäderna. Lägenheter skulle också enkelt kunna göras om till studentbostäder, en bristvara i universitetsstaden Uppsala.

Livskvalitet i eget boende

Bostadens betydelse för äldre människors livskvalitet illustreras väl av historien om en 76-årig synskadad kvinna som erbjöds, efter stora sociala förändringar i hennes liv, förtur att flytta in i en lägenhet i ett bostadsområde. Hon hade bott utomlands ett antal år. På grund av akut behov av hjälp av sin son hade hon tvingats återvända till Sverige och en landsbygdsmiljö som var henne främmande. När hon inte längre behövde sonens hjälp ville hon både av psykiska och sociala skäl

flytta till södra Storstockholm och den förortsmiljö hon bott i tidigare. I den miljön kände hon sig hemma och detta blev naturligt hennes sociala rum som äldre. Kommunen hade emellertid bostadskö så hon kunde inte erbjudas någon hyresrätt med hyra som hennes ekonomiska situation skulle klara. Dottern köpte då en bostadsrätt som uppläts åt henne. Hon accepterade situationen även om hon avskydde att behöva ta emot ekonomisk hjälp. Ovan nämnda förändringar och känslan av ekonomisk otillräcklighet gjorde att hon isolerade sig, blev desorienterad och deprimerad. Hon tappade känslan av sammanhang. Kvinnans öde illustrerar att när tryggheten rubbas riskerar äldre människor att förlora känslan av sammanhang i vardagen. De kan drabbas av förvirring, likt demenssymtom, och blanda ihop den vardagliga begreppsvärlden. Detta kan i sin tur leda till ohälsa och risk för tidig död (Westlund, P. och Sjöberg, A. 2005, Westlund, P. och Sjöberg, A. 2008).

När kvinnan flyttade in i den nya lägenheten återvann hon känslan av det vardagliga sammanhanget och sin hälsa. Hon återupprättade socialt engagemang och kunde själv betala hyran, handla och utträta post- och bankärenden. Trots sin synskada kunde hon bo kvar de sista åren av sitt liv i egen lägenhet som var funktionsduglig utifrån hennes önskemål, behov och förutsättningar. Hon behövde endast några få timmar hemtjänst i veckan. Om kvinnans situation inte hade förändrats snabbt hade hon sannolikt utvecklat behov av vårdboende.

Beskrivningen är exempel på hur en funktionell flexibel lägenhet i ordinarie boende gav kvalitet för pengarna. Kvinnan återvann oberoende och livskvalitet. Kommunens kostnad blev antagligen markant lägre i jämförelse med vård- och omsorgskostnader skulle blivit i vårdboende. Genom att kvinnan fick tidigt insatta åtgärder utifrån sina behov, lyckades kommunen stoppa utveckling mot komplexa behov, se bild 3.

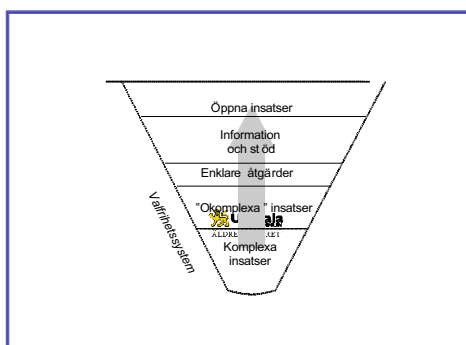

Bild 3. Insatsstratten, (Thomas Eriksson, Äldrekontoret i Uppsala kommun, efter Brighton & Hov-modellen).

Modellen i bild 3 avser visa hur förebyggande insatser i tidigt skede av negativa förändringar kan förebygga dyra kommunala insatser eller skjuta fram dessa. Individens ska inte behöva hamna i insatsstrattens slutfas med komplexa insatser, utan ett medvetet förebyggande insatsarbete kan hålla tillbaka personen i en situation av större oberoende. Ett sätt att åstadkomma tidig insats är att människor, redan innan negativa förändringar uppstår, ges möjlighet att bo i lägenheter där man planerat för framtida behov. Den synskadade kvinnans kritiska läge kan liknas vid att hon befann sig i trattens nivå: support, enklare åtgärder. Insatsen med det nya boendet tog henne tillbaka till nivån öppna insatser eller inga insatser alls.

Ett flexibelt byggande

Bostäder som byggs idag är dyra att bo i. Även om 40-talisterna är kapitalstarka, kommer det att finnas många bland dem som inte har råd att bo i dem. Den som inte kunnat spara, inte kunnat investera kapital eller inte får möjlighet att arbeta längre tid än till dagens pensionsålder har svårt att få råd (SOU 2008:113). Det är dags för bostadsmarknaden att ta ansvar för att bygga flexibelt. Det behövs funktionella bostäder med strategiska planlösningar och väl genomtänkt miljö som passar olika åldersgrupper och individer. Närhet till service, kommunikationer, restauranger, och aktivitetslokaler är viktiga komponenter. På vissa håll i landet finns exempel på sådana bostadsområden, bl.a. Viktoria Park i Malmö som invigdes hösten 2009. Kommunen behöver beakta bemedlade gruppers möjligheter att välja lyxbetonat funktionellt boende som Viktoria Park. Det skulle kunna spara stora kostnader och ge möjlighet till ekonomiskt utrymme för andra behövande grupper med insatser av vård och omsorg. Att förespråka förslag om lyxbetonade funktionella boenden för kapitalstarka medborgare kan vara ”sprängstoff” i den politiska debatten. Kanske är det ändå nödvändigt att även våga fatta sådana beslut.

Sådana bostadsområden byggs emellertid med onödig lyx. Man ser liknande områden i USA där dessa omgärdas med murar eller höga staket, och vakter bevakar infarterna. Förmodligen efterfrågar flertalet inte sådan lyx. Bostadsmarknaden borde kunna påverkas att i högre utsträckning också bygga billigare bostäder med liknande inriktning. Politiken behöver inriktas på att snarast involvera medborgarna som en aktiv part genom påverkan på bostadsmarknaden. Kommunen kan skapa mötesrum för olika intressenter: medborgare, hälsoinriktad expertis och byggföretag. På så sätt skulle byggföretagens kunskap breddas. En metod är fokusgrupper som kan bestå av medborgare eller dessa tillsammans med andra intressenter, d.v.s. indirekt eller direkt medborgarpåverkan kan uppnås.

Själv ser jag också detta som en faktor som framgångsrikt kan påverka att flexibelt boende byggs för olika åldrar och för att minska segregationen i samhället där etniska grupper åtskiljs. Segregation kan ha negativ påverkan på både individers psykosociala utveckling och samhällsutveckling. Risker och effekter är mobbing, ohälsa och ökad brotts- och självmordsstatistik både bland yngre och äldre människor. Exempel på sådana områden är höghusområdena vid Järvafältet i Stockholm. Dock finns områden som visar att en sådan segregering kan motverkas. När det gäller blandad svensk och invandrad befolkning är Sigtuna, min hemkommun, ett positivt exempel, där det känns helt naturligt med blandade kulturer. I det sammanhanget tänker jag också på vårdboenden och seniorboenden som separeras från andra bostadsområden. Personligen tycker jag att Äldreboendeområdet, Sköndal, i södra Storstockholm, är ett sådant exempel (Kölegård Stjärne, M. Fritzell, J. Brännström, L. Estrada, F. och Nilsson, A. 2007).

Ett ombyggt höghus till exklusivt seniorboende, som kursen Äldres boende – rum för äldre vid Linköpings universitet besökte i Norrköping hösten 2009, är ett exempel där seniorboende finns invävt i ett annat åldersblandat bostadsområde. Boendet kan av många anses vara i lyxigaste laget, men det ligger i en levande miljö i det omgivande bostadsområdet. Personer som skulle flytta till boendet inbjöds av Norrköping kommun att vara med och inreda gemenskapslokaler vilket gav ett positivt resultat. Om man redan under byggprocessen tillvaratagit synpunkter från medborgare hade det kanske kunnat bidra till att lyxutförandet dämpats och därmed påverkat de höga hyreskostnaderna. Då hade sannolikt andra med mindre ekonomiska förutsättningar också fått råd att bo där.

Exempel på boendeområde med liknande funktionell utformning som Viktoria Park i Malmö, byggdes i Botkyrka kommun i början av 1990-talet, men utan den extra lyxen. Bostadsområdet består av hyresrätter med överkomliga hyresnivåer för flertalet människor. Bostäderna liknar de trygghetsbostäder för äldre som planeras i Uppsala kommun. Skillnaden är att lägenheterna i Botkyrka är avsedda för alla åldersgrupper. I området bor grupper blandade i ålder och etnicitet.

Personer med funktionshinder har förtur till ett antal lägenheter. Förutom ett flertal anpassade lokaler för aktiviteter, bl.a. simhall, finns restaurang, träffpunkt och hemtjänst. Samtliga aktivitetslokaler är avsedda för alla åldrar och hemtjänsten vänder sig även till barnfamiljer. Det finns kulvertsystem mellan husen för att funktionshindrade lätt ska kunna ta sig till lokalerna. Området omges av vacker natur och har tillgängliga gång- och cykelbanor. Det är kort gångavstånd till skola och förskola. Bostäderna ligger på en höjd med vidsträckt utsikt och man kan åka rulltrappa eller hiss ända ner till tunnelbana, bussar och inbyggt centrum. Området är exempel på att det går att bygga funktionsanpassade, mindre lyxbetonade och billigare bostäder i god och lämplig miljö (Lind, H. och Lundström, S. 2007). Ett liknande byggkoncept skulle vara önskvärt att utveckla i Uppsala kommun.

I Uppsala kommun rivs för närvarande ett utjänt vårdboende som inte uppfyller gällande standardkrav och är för dyrt att byggas om. Det ligger i samma område som ett relativt nybyggt vårdboende för personer med demenssjukdomar och seniorboende. Min vision är att använda tomten och angränsande markytor för ett nytt bostadsområde. Där ska man bygga vårdboende för omvårdnad men också lägenheter enligt beskrivningen ovan. I anslutning ska det finnas restaurang som lockar gäster med utmärkt service, god och närande mat. Den ska också serva personer i både ordinärt- och vårdboende. Ett mindre kök med tillhörande allrum ska finnas för grupper som vill laga och äta mat tillsammans. Både gemenskapslokaler och utomhusmiljön ska locka till aktiviteter och samvaro.

För att bostadsområdet ska utformas på bästa funktionella sätt vill jag bjuda in medborgare, hälsofrämjande intressenter och byggföretag som genom dialog i form av fokusgrupper kan vara med och påverka hela byggprocessen. Kan inte visionen förverkligas i detta område är det idéer som jag önskar ska få gehör allmänt i kommunens framtida bostadsplanering och byggande.

Process för uppdragsutveckling

Äldrekontoret arbetar utifrån en modell, process för uppdragsutveckling. Processens syfte är att ta fram inriktning och underlag för politiska beslut och uppdrag. Den kan användas när det handlar om Äldrekontorets påverkan på utveckling av Äldres boende – rum för äldre. Modellen, i bild 4, visar ingångsfaktorer och samverkan under hela processen. Samverkan i det här fallet avses mellan Äldrekontoret och ovan nämnda intressenter.

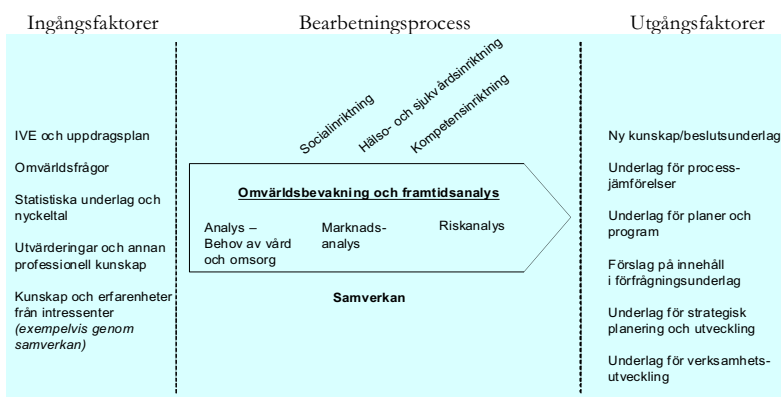

Bild 4. Modell: Process för uppdragsutveckling (Eriksson, T. 2009). IVE = Kommunala Insatser, Verksamhet och Ekonomi.

Modellens faser: ingångsfaktorer, behovs- marknads- och riskanalys, i samverkan med intressenterna kan vara verktyg att påverka bostadsmarknaden att ta chansen och ansvar för att bygga framtidens funktionella flexibla och miljöanpassade bostadsområden.

Resultatet av utgångsfaktorerna, vad gäller framtida boende, ska i förlängningen leda till att ge den stora generationen ”babyboomers” och kommande generationer möjlighet att bo bra i ordinarie boende hela livet. Resultatet bör kunna minska segregation som positiv bieffekt. Äldrenämndens/Äldrekontorets insatser i detta sammanhang är huvudsakligen att skapa kontakter mellan intressenterna, ge uppdrag som påverkar och styr samt följa upp att resultaten kommer till stånd.

Referenser:

- Abramsson, M. & Nedomysl, T. (2008) Äldres flyttningar och boendepreferenser, Uppdrag för äldreboendedelegationen, Stockholm: Institutet för framtidsforskning, Fritzes.
- Bonvalet, C. & Ogg, J. (2007) Ageing in Inner Cities, The Residential Dilemmas of the Baby Boomer Generation, *International Journal of Ageing and Later Life*, 2 (2): 6-90.
- Carrelind, R. (2009) Planerat behov av vårdboenden i Uppsala kommun, Bild 2009-2030.
- Docere Intelligence and Strategy (2008) Framtidens boendemönster.
- Eriksson, T. Insatstratten efter Brighton & Hov-modellen (2009) New Model for Social Care B & H.
- Eriksson, T. (2009) Modell, Process för Uppdragsutveckling.
- Ilmarinen, J. (2009) Work ability– a comprehensive concept for occupational health research and prevention, 35 (1): 1-5, Finnish Institute of Occupational Health.
- Lind, H. och Lundström, S. Bostäder på marknadens villkor, Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, LIBRIS.
- Kölegård Stjärne, M., Fritzell, J., Brännström, L., Estrada, F. och Nilsson, A. Boendesegregationens utveckling och konsekvenser, *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 2-3 (2007).
- Phillipson, C. (2007) Understanding the Baby Boom Generation: Comparative Perspectives, *International Journal of Ageing and Later Life*, 2(2): 7-11.
- Phillipson, C. (2007) The ‘elected’ and the ‘excluded’: sociological perspectives on the experience of place and community in old age, *Ageing & Society*, 321-342. Cambridge University Press.
- SOU 2008:113, Bo Bra Hela Livet.
- SOU 2008:113, IVÄG- studien och ULF- data (2003) Bättre hälsa hos äldre, Statens folkhälsoinstitut.
- Westlund, P. och Sjöberg, A. (2005) Antonovsky inte Maslow – för en salutogen omsorg och vård, *Meningsfullhet och överlevnad*, 37-61.
- Westlund, P. och Sjöberg, A. (2008) Planera för mirakel – Arbets Salutogent, Stärk Kasam, Känsla av sammanhang, 13-29.
- Wiik, H. (2004) (red) Goda miljöer och aktiviteter för äldre.
- Vogel, J. och Stattin, M. (2006) Äldres sysselsättning och arbetsmiljö, Statistiska centralbyrån och Umeå universitet.

Ett besök på Trädgårdsgatans Äldreboende - en anhörig reflekterar

av Morgan Andersson

Byggnaden omges av en välklippt gräsmatta med blommande buskar runtomkring. Kastanjeträden blommar och den ljumma försommarvinden blandar dofterna från tusentals blommor till en dov, kittlande parfym. I en villaträdgård nedanför kullen klipper någon gräset. Ljudet från gräsklipparen fortplantar sig som vågor i den varma brisen. Några få flanörer rör sig på gatorna mellan funkisvillorna med de välskötta trädgårdarna denna stilla och ljuvliga fredagsförmiddag i början av juni. En brevbärare står gränslös över sin cykel med ansiktet nästan nere i postväskan. Värmen skall hålla i sig – kanske hela nästa vecka. Jag viker av från Trädgårdsgatan och går upp för kullen mot den stora tegelbyggnaden i fyra våningar.¹³ Balkongerna prunkar av blomlådor med petunior och pelargoner som tycks märkligt stilla. Inga människor syns utanför huset, men en svart Volvokombi står parkerad utanför entrén med bakluckan öppen. När jag kommer närmare urskiljer jag några äldre damer innanför de stora fönstren på bottenvåningen. De sitter på stolar och gör vinkande rörelser med armarna uppåtsträckta – jag gissar att det är någon slags gymnastik.

”Hjälp mig! Snälla kom och hjälp mig!” Från en balkong på tredje våningen bryts stillheten av ett skärande rop på hjälp. Fastän jag besökt moster Signe flera gånger tidigare på Trädgårdsgatans äldreboende, hajar jag till av rösten. När moster flyttade in på en avdelning för människor med demens i vintras fick jag mina första erfarenheter av äldreomsorgen och det som särskilt etsat sig fast i mitt medvetande är ljud, dofter, synintryck. Elsa heter hon, damen som ropar. Hon bor på samma avdelning. Jag undrar om moster kunnat vänja sig - ”Hjälp mig! Snälla kom och hjälp mig!”

De automatiska skjutdörrarna i den glasade entrén glider åt sidan med ett ljud som liknar sådana där tibetanska munkar som sjunger. Entrésidan ligger i skugga och innanför är det svalt och luktar rent. En städerska som håller på och moppar stengolvet hälsar på en sjuksköterska i vita kläder. Jag säger ”Hej!” och får ett överraskande trevligt leende till svar. På dörren mot den centrala administrationen sitter ett anslag om att en gitarrist och en sångerska skall uppträda i gymnastiksalen. Ansiktena är bekanta på något sätt. Inga äldre syns i det stora entrérummet. Designen ropar ”institution!” Men vad är det som ger den här känslan? Det här rummet *skiljer* det som är innanför från det som är utanför, precis som entrén i vilken annan byggnad som helst. Men skillnaden är större här – rummet *avskiljer* det som är innanför från det omgivande samhället. Jag befinner mig i ett rum som markerar en övergång från den stora delen av samhället till en annan, till en *särskild* del, ett *särskilt boende*. Vad är anledningen till avskiljandet? Att skydda den som inte kan ta vara på sig själv för sig själv och för andra? Att i slutet av livet erbjuda en

¹³ 1952 övertog landstingen genom en ändring i sjukvårdslagen ansvar för de kroniskt sjuka från staten (SOU 1952:48). 1952 års åldringsvårdsutredning framlade sitt betänkande 1956 (SOU 1956:1). Riksdagen beslöt vissa riktlinjer för vård av gamla: Grundtanken var att de gamlas integritet skulle respekteras och att samhället med olika insatser skulle medverka till att de fick leva oberoende i sina hem så länge som möjligt. Landstingslagen (Lag 1954:319), Socialtjänstlagen (Lag 1980:620) samt Hälso- & Sjukvårdslagen (Lag 1982:763) påverkar också de sjuka äldre. Landstingsägda sjukhem för kroniskt sjuka och kroniskt sjuka äldre byggdes i landstingens regi (i Göteborg och på Gotland i kommunal regi) under perioden fram till Ädelreformen. Den genomfördes den 1 januari 1992 innebar att kommunerna fick ett samlat ansvar för långvarig service, vård och omsorg för äldre och handikappade (Prop 1990/91:14, Lag 1990:1402). En särskilt stor utbyggnad av sjukhemmen ägde rum ca 1965-1975. Motsvarande gäller för t ex Stockholm: Farsta, Årsta, Mälmarbacken. Ett stort antal sjukhem uppfördes med liknande design, vilken är starkt inspirerad av sjukhusdesign: Källarvåning med omklädning, lastkaj, förråd; entrévåning med administration, sjukgymnastik, gemensamma funktioner samt två till tre våningar med vårdavdelningar (Spri råd 5, 1969). Den så kallade *Svartedalsserien* i Göteborg uppfördes efter denna modell, uppkallad efter det första i serien, Svartedalens sjukhem på Hisingen och ritad av White Arkitekter. Serien omfattar Svartedalen, Källtorp, Krokslätt, Kallebäck, Bäckebo (tidigare Kärra) och Toftåsen (Göteborgs Stad MedicHus).

lugn och vilsam miljö långt från samhällets alltför stora krav? Att samla alla äldre på ett säkert ställe för att det är mest praktiskt så?¹⁴

Jag hör hur hissarna arbetar bakom de rostfria dörrarna. När de öppnas är hissen tom. Jag ska till tredje våningen – tredje våningen i ett stort tegelhus. Jag undrar vad moster Signe hade sagt för tio år sedan om jag då sagt till henne att hon en dag skulle flytta hit, flytta hit från sitt vackra hus ute i Berga, alldeles vid sjön. Hennes vackra hem som hon byggt upp tillsammans med morbror Tord och där alla vi barn och syskonbarn levde några sommarveckor varje år som i en sommardröm. De hade alltid huset fullt av släktingar på somrarna och sedan morbror gick i pension och de sålde av jordbruksmarken, hade de haft trädgården. En trädgård som gjorde många avundsjuka.

Jag minns när min mor fyllde 75 år förra våren. Jag och min kusin Lennart stod uppe på berget och pratade – ”Det funkade inte längre nu” sa han. ”Vi måste hitta ett äldreboende till mamma - sedan pappa dog har det blivit sämre för var dag.” Jag hade ju märkt att moster Signe blivit lite glömsk sedan morbror Tord gick bort för två år sedan, men å andra sidan träffades vi inte direkt varje dag. Lennart var den i syskonskaran som tog störst ansvar för sina föräldrar och blev den som fick styra med allt den praktiska kring flytten och försäljningen av gården – han kallade den fortfarande så, fast det var många år sedan det var en gård. De hade haft ett fruktansvärt slit med alla mosters saker och med själva flytten – mitt i december med allt vad det innebar. Särskilt Lennart.

”Tredje våningen!” säger den automatiska hissrösten innan jag går ut i trapphusets dova belysning.¹⁵ En gammal man står och tittar på mig genom glasdörren in till avdelningen. Vill han gå ut? För att komma ut från avdelningen måste man trycka en kod på en tablå innanför dörren och sedan trycka ner två olika handtag samtidigt – något som de flesta av de boende inte klarar, trots att förfarandet står beskrivet på ett anslag på väggen precis innanför dörren. Man känner sig elak varje gång man skall lämna avdelningen. Jag klarar något som min moster och alla de andra inte klarar. Jag kan lämna avdelningen när jag vill. Jag slipper lyssna på Elsas skrik och jag har en frihet som min moster inte har. Har någon tagit hennes frihet från henne eller är det bara ett sakernas tillstånd, tidens naturliga och obehagliga gång som utan någon enskild förskyllan placerat alla dessa gamla människor som i en bisarr teaterpjäs? Tillvarons och ålderdomens föreställning har inga anlitade skådespelare som man kan avlöna och sedan skicka hem – det är en pjäs som vi själva måste spela ända till slutet. En pjäs som vi redan vet slutet på, men inte handlingen.

Jag öppnar dörren och stiger in. En mörk flicka med vit slöja hälsar på mig. Jag har inte sett henne förut, kanske hon är ny - Farzaneh står det på namnskylden. ”Jaså, Signe, ja hon sitter där i dagrummet.” Min kära moster, som alltid varit familjens medelpunkt, som alltid var den som var stark när andra behövde hjälp, som när Tord fick polio och låg på sjukhus i ett år - då tog hon körkort vid 45 och skötte ensam gården och de fyra barnen. Ändå tog hon hand om oss syskonbarn när mamma inte orkade. Är det samma person som sitter i fåtöljen och tittar upp med ett blekt leende när jag vinkar till henne? Det är klart att det är, men allting är ju så annorlunda nu, så mycket mer svartvitt och så mycket närmare min egen person, mitt eget åldrande och min egen död. ”Anders, är det Du!”

¹⁴ Erving Goffman (1991) har skrivit om vad som kännetecknar en institution och anledningarna till att man inrättat sådana. Han beskriver fem grupper av institutionella situationer: 1) vård av personer som inte utgör fara för andra, 2) vård av personer som oavsiktligt kan skada andra, 3) fängelser, 4) institutioner för arbetsorganisation såsom militären, internatskolor samt 5) avsiktlig avskiljning från yttvärlden såsom kloster. Ett demensboende räknas i dag som ett boende (Prop 1990/91:14) och vårdaspekten är nedtonad, men grupp 1 och 2 omfattar vård- eller omsorgsaspekter.

¹⁵ Enligt EU-standarden för hissar (EN 81-70:2003 (E), 5.4.4.1), måste alla hissar i utrymmen tillgängliga för allmänheten ha röstfördelad information om våningsplan: ”When the car stops, a voice in at least one of the official local languages shall indicate the car position.”

Jag kramar den lilla kroppen och 40 år av minnen passerar min hjärna, minnen av gemenskap, värme, stekos, vinterns snö och sommarns värme. På ett halvår har moster Signes från början inte särskilt omfattande kroppshydda krympt ytterligare. Kanske är maten inte god? Hon tycks i alla fall trivas ganska bra här och ger inte uttryck för oro eller vartrivsel. Hon öppnar asken med favoritchoklad som jag haft med mig och bjuder mig först. Farzaneh kommer ut från köket – ”Jag tänkte Du också ville ha en kopp kaffe.” ”Jättesnällt, tack!” Vi sitter och pratar i över en timma. Personal och boende rör sig runtomkring oss i korridorerna och dagrummet. Många av de äldre tycks ha sina fasta platser. Vems är det här rummet? Vilka är huvudpersonerna? Vem får vara här? ”Trivs du här, moster Signe? Saknar Du Berga?” ”Inte alls, jag kommer ju precis därifrån. Du må tro att det är fint i trädgården nu! Varför har du inte varit ute och hälsat på?” Vi pratar om allt möjligt, men mest om hur det var förr. Hon minns fortfarande allt som hände för länge sedan och när man pratar om det tycks hon bli lugnare och säkrare. Det är hon säker på – hur det var förr. Vem hon var då. Det är nutiden hon inte kommer ihåg, inte förstår.¹⁶

Dagrummet tillhör inte moster Signe. Det tillhör alla och ingen. Färgskalan är neutral och golven saknar mattor. Soffgruppen i TV-rummet har galonklädsel. Över soffan hänger en tavla med ett abstrakt motiv - ett nystan av orange ormar som tycks ligga orörliga mellan en mörk grön skog och en svart tjärn. Jag avskyr den tavlan.¹⁷ TV:n står på lågt med MTV. Har någon av de boende valt kanal? Hur förhåller man sig till ett rum som inte är ens eget, fast man är i sitt ”eget” hem? Är hemmet i det särskilda boendet i lägre grad ett ”eget” hem? Är alla de åtta gamla människorna som bor på avdelningen gäster här? Byggnaden genomgick en stor ombyggnad i början av 2000-talet och de målade om på avdelningarna förra året, strax innan moster flyttade in. Det är ganska fräscht. Från början bodde fyra äldre människor i ett rum som motsvarar mosters lägenhet – fyra personer! Då hette det Svalebacka Sjukhus.¹⁸ Jag var aldrig här då, men en bekant som jobbade här på somrarna under studietiden har berättat om hur det var här då. Byggnadens ursprungliga struktur har man inte kunnat bygga bort. Man får en känsla av ett sjukhus i miniatyr eller någon slags asyl – trots de välplanerade lägenheterna och trots petuniorna och pelargonerna. Demenssjukdomen i sig begränsar och förändrar, men bidrar även dessa väggar och detta fenomen, *äldreboendet*, till att begränsa min mosters liv? - bidrar till att förändra moster Signe från den person hon en gång var till den person hon är i dag?¹⁹ Jag minns artikeln i DN kort efter mammas födelsedag. Jag minns att jag pratade med Lennart om den och att han kämpade med ett dåligt samvete för mamman. ”Kroppar utan integritet, utan själsliv och utan intressen” stod det – så behandlar man de gamla på äldreboenden i Sverige idag, enligt artikeln.²⁰ Vad är det egentligen för skillnad på min kropp och mosters – vi är båda lika instängda i dem, lika oförmögna att lämna dem, lika beroende av dem. Rummet är placerat i sitt sammanhang, kroppen bor i rummet, vårt tänkande bor i kroppen – som ryska dockor är varje del beroende av inre och yttre dimensioner.

¹⁶ Hagberg och Rennemark (2006) beskriver sambandet mellan ålderdomen och de äldre som är mest personlighetsdanande. De beskriver skillnader mellan minnen från barn- och ungdomsåren vilka ofta behålls intakta upp i hög ålder och minnen från senare åldrar, vilka oftast försämras.

¹⁷ Britt-Maj Wikström (1997) skriver om konstens roll i vården och utvecklar resonemang kring motivval och färger. Hon menar att en bild bör ge positiva associationer och inte föra tankarna till oro, ångslan, sorg och död.

¹⁸ Åtta platser per enhet är en vanlig lösning för äldreboenden i hela landet. I tidiga utredningar redovisas argument som visar att enheter på 6-8 boende är optimalt i synnerhet för demensavdelningar (Socialstyrelsen och Boverket 1991:5 samt 1991:8). Flera olika regelverk och bidragssystem har bidragit till dagens lägenhetsstandard inom särskilda boendeformer (SFS 1988:684, Prop 1990/91:14-Ädelreformen, SOSFS 1992:8, BBR 94: kap 3:211). I Göteborg är det, liksom i flera andra kommuner, idag ett riktivärde med åtta bostadslägenheter per enhet (Göteborgs Stad MedicHus: *Rampprogram för 2000-talets äldreboende i Göteborg*, daterad 2002-04-12). Exempel på sex boende per avdelning är Solängens Äldreboende i Göteborg (Göteborgs Stad MedicHus) och Hedebygatan, gruppboende för äldre funktionshindrade i Hedemora (Länsstyrelsen Dalarna). Exempel där man har avdelningar för fler boende är Krokslättis Äldreboende med nio boende på demensavdelning, Kvibergs Äldreboende i Göteborg med sexton boende på somatisk avdelning samt Solängens Älderdomshem i Vänersborg (www.dahlstierna.se) med tretton boende på somatisk avdelning.

¹⁹ Lawton och Nahemow (1973) utvecklar den s k *Ekologiska Åldrandemodellen*, en vidareutveckling av den s k *Lewin's Ekvation* (Lewin 1922). Modellen föreslår ett samband mellan miljö (E) och beteende (B) uttryckt i ekvationen $B=f(P,E)$ eller: *Behaviour is a function of Personal Competence and Environmental Stress*.

²⁰ Dagens Nyheter, opinion, debatt 2008-05-30: ”*Kusliga missförhållanden inom svensk äldreomsorg*”

Vår plats i den fysiska miljön, i arkitekturen om man så vill, förutsätter kroppens närvaro.²¹ I den västerländska kulturen ser vi den åldrade kroppen som något oönskat, något föreglygt, fult. Ser man annorlunda på saken på andra platser på jorden?²² Äldreboendet erbjuder nödvändig hjälp i boendet och det dagliga livet men är ett tveegat svärd i så motto att det också utövar kontroll. Kontroll över rummet och på så sätt även över kroppen, över tankandet och över handlingarna. Rummet är byggt och organiserat utifrån ett tänkt behov. Vems behov? Vilka behov? Vem har bestämt att det skulle se ut så här? Kunde någon förutse konsekvenserna när man byggde äldreboendet? Vilken bild hade de som ursprungligen planerade huset 1970 av hur det skulle se ut i dag, 2009 och hur såg det ”önskade resultatet” ut för dem?²³

Jag följer moster till hennes rum. Vädringsfönstret står öppet och släpper in en doft av rosor. ”Känn, vad gott det doftar från rosorna! Det är allt bra vackert så här års!” Solen skiner in snett genom fönstret, som vetter mot baksidan av huset. Det blir rätt varmt här inne på eftermiddagen. Det är ett prydligt och trevligt rum. Ett fotografi i blekta färger, där jag och Lennart sitter på morbror Tords traktor står i bokhyllan tillsammans med bilder på övriga barn och barnbarn. Det luktar moster inne i rummet, men ändå inte – man ser på sakerna att hon bor här, men ändå inte. Lägenheten är 30 kvadratmeter stor och mycket praktisk med ett stort badrum, ett litet pentry och ett lust bostadsrum.²⁴ Huset är välbyggt och välplanerat, praktiskt och inte direkt fult, men vad är det som fattas?²⁵ Kanske historien, mosters och alla de andras historier? Kanske minnen av livet innan äldreboendet, innan den där avskiljningen ägde rum? Dessa yttre former som en människa är inplacerad i får på äldreboendet inte sin förklaring i tidigare minnen som i ett *riktigt* hem, utan förklaras i stället om och om igen, just nu, historielöst - förklaras genom den avskiljning som ägt rum och ständigt äger rum på äldreboendet mellan personalen och de gamla, mellan utsida och insida, mellan dåtid och nutid och mellan de boende själva. Man inte bara bor – man bor *hemma*. Det är inte bara det praktiska som skall lösas med boendet. Man har en stor del av sitt sociala liv i hemmet och bostaden står för så mycket mer. För vad man vill visa upp för andra, vilka grannar man har och hur omgivningarna ser ut. Det verkar som en helt annan tillvaro, där ute på Berga, ett annat liv än det här - så stor är skillnaden i min egen upplevelse. Skillnaden för moster måste vara ännu mycket större. Man bygger upp ett liv och skaffar en massa saker som på sätt och vis är en del av ens personlighet, som är saker som man verkligen vill ha och tycker sig behöva, saker som får en nästan existentiell dignitet och som följer med i ens tankar och drömmar.²⁶ På äldreboendet har alla tvingats att göra sig av med det mesta av sakerna, denna livsrekvisita som var så viktig då, när man skaffade allt det där som var så nödvändigt och åtråvärt. På sätt och vis avslutas livet som det började. Liksom vi tar hand om det lilla barnet, måste vi andra ta hand om de gamla och skydda dem från sig själva och andra. Liksom det lilla barnet, har vi inte så många ägodelar. Det finns rörande dimensioner i liknelsen, men skillnaden är 80 års liv, 80 års levande och vetande. Det lilla barnet är fullt av liv i så motto att det har så mycket kvar som är oanvänt – den gamla människan är full av liv genom att vara *fylld*

²¹ Rob Imrie (2004) skriver om kopplingen mellan kroppslighet och begreppet ”hem”. Han utgår från funktionshinder när han menar att en viss miljö bara kan ”förstås” subjektivt, utifrån kroppsliga funktioner.

²² Margaret Morganroth Gullette (2004) argumenterar för att vårt sätt att åldras även påverkas av kulturella aspekter och inte bara av vår egen kropp. Hon beskriver självbilden och bilden av åldrandet som *“the embodied psyche in culture, over time”* och åldersidentiteten som *“an achievement of storytelling about whatever has come to us through aging”*. Vår bild av hur vi uppfattas utifrån styrs av hur vi uppträder eller av hur *“meaningfully different performance can be enacted”*.

²³ Designteoretikern med mera Herbert Simon (1938, 1980) beskriver två slags kunskap, vilket kan appliceras på ett designteoretiskt resonemang: Kunskap om hur man gör och kunskap om konsekvenserna. Han skriver vidare att *“Everyone designs who devises courses of action aimed at changing existing situations into preferred ones”*.

²⁴ I Göteborg är 30 kvm ett riktmärke för lägenheter på äldreboenden (Göteborgs Stad MedicHus 2002). Man får precis plats med hall, pentry och bostadsrum med minst två möjliga placeringar för sängen.

²⁵ Redan omkring tiden för vår tideräkningens början beskriver den romerske Marcus Vitruvius Pollio (Byggförlaget 1989) arkitektens beståndsdelar som *Firmitas* (ung. konstruktion, eg. ”fasthet”), *utilitas* (användning, användbarhet) och *venustas* (skönhet). Med en sådan uppdelning menar han att god arkitektur skapas och att människorna blir lyckligare härigenom. Detta är fortfarande användbara begrepp, men i dag har vi kanske en mer komplex bild av god arkitektur.

²⁶ Jan Paulsson (2002) beskriver tre dimensioner av en bostad: Praktiska, sociala och existentiella. De existentiella aspekterna kopplar han till minnen och föremål som relaterar till tidigare perioder i livet eller till släktingar och platser.

med 80 års liv, genom att redan äga det liv som barnet ännu inte fått, genom att vara miljonär i minnen. Minnen som paradoxalt nog viker undan som drömmar och dimmor i demsens skuggtillvaro – en tillvaro som inte blev som man tänkte, ett liv som sakta och obönhörligt smalnar av till en mörk stig i höstens skog, där alla känslor av sammanhang är upplösta.²⁷

När jag skall gå verkar moster Signe riktigt upplivad och frågar hur det är med pappa. ”Pappa dog för 15 år sedan, det vet du ju!” Moster verkar chockad. ”Hjälp mig, snälla hjälp!” Elsa bara fortsätter att ropa från balkongen. I avdelningsköket förbereder personalen för lunchen. Det luktar stekt fisk. Jag undrar om det är gott. Från ett av rummen luktar det *inte* gott. Ett vårdbiträde hjälper någon inne i en lägenhet – det heter så, *lägenhet*. Evald står det på dörren. Han protesterar ljudligt mot den hjälp han tycks få där inne. Jag ger moster en kram och säger att jag skall snart komma tillbaka. Jadå, jag skall nog köra försiktigt – jag har ingen bil idag, men beslutar mig för att inte ta den diskussionen just nu. Ute i trapphuset möter jag Siv. Siv är moster Signes kontaktperson. Lennart verkar gilla henne. Vi hälsar och växlar några ord varefter jag tar trapporna ner.

Det är svalt, folktomt och nystädat i entrén. Jag lämnar det stora huset samma väg som jag kom. Volvon har åkt. Nu är det *riktigt* varmt, kanske uppemot 30 grader! Jag vänder mig om och ser upp mot Trädgårdsgatans äldreboende. Jag får dåligt samvete när jag tänker på att vi skall träffa Märten och Jonna i eftermiddag. Vi skall sätta oss i en bekväm, luftkonditionerad bil och åka ut till deras sommarställe vid Harvasjön. Vi skall grilla och bada och sedan ligger vi väl över därute. Jag undrar om man om hundra år kommer att visa upp den här byggnaden som ett exempel på stor arkitektonisk konst. Jag tror inte det. Jag tror att denna byggnad endast fyller en praktisk funktion och är precis som vi – avlas, föds och lever ett kort liv, som slutar så fort funktionen inte längre behövs eller kan upprätthållas. Inte som Egyptens pyramider, som framstår som odödliga men vars syfte däremot för länge sedan är glömt. Konst tycks inte ha något praktiskt syfte att fylla, som äldreboenden, men tycks ändå fylla medvetandet som pussel som små barn leker med. Med stjärna, kub och trekant som skall passa in i en större bit med likadana hål. På samma sätt tycks ett stort konstverk alltid ha en plats att fylla, men man vet det oftast inte förrän långt senare.²⁸ Vad är det egentligen för något, *äldreboende*? Kanske en praktisk lösning på ett problem som vi själva skapat, ett *särskilt boende* för vårt samhälle, för vår tid, för de strukturer och sammanhang som vi lever i just nu, år 2009? Jag stiger ombord på bussen in till centrum. Det här är den bästa tiden på året.

Referenser:

- Antonovsky, Aaron, *Hälsans Mysterium*, Stockholm, Natur & Kultur 2005 (1991). Originalens titel: *Unraveling the Mystery of Health*, New York, Jossey-Bass Inc. 1987, kap 2, s 42-62
BBR 94: kap 3:211
BFS 2006:26, hissdirektivet H10, samt EN 81-01; 81-02 samt EN 81-70 (tillgänglighet) samt EN 81-28 (handikapp)
Dagens Nyheter, opinion, debatt 2008-05-30: ”Kusliga missförhållanden inom svensk äldreomsorg”
EU-standarden för hissar, EN 81-70:2003 (E), 5.4.4.1
Goffman, E. (1991). *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Harmondsworth: Penguin, p. 15-17
Gulette, M M: *Aged by Culture*, Chicago, University of Chicago Press 2004, pp 124, 141, 161
Göteborgs Stad MedicHus: *Ramprogram för 2000-talets äldreboende i Göteborg*, daterad 2002-04-12 samt ritningsarkivet fastighetsregister
Hagberg, B; Rennemark, M, *Den äldre människans psykologi – ett livsloppsperspektiv*, Lund, Studentlitteratur 2006, upplaga 1:2

²⁷ Aaron Antonovsky (1987) utvecklar begreppet KASAM, Känsla Av SAMmanhang (*Sense of Coherence*), som består av tre komponenter: Begriplighet (*Comprehensibility*), hanterbarhet (*Manageability*) och meningsfullhet (*Meaningfulness*).

²⁸ Designteoretikern, filosofen, regissören och arkitekten Charles Eames (1907-1978), intervjuades 1972 (Neuhart et al 1989) om vad design är och sa att *“design is a plan for arranging elements in such a way as to best accomplish a particular purpose”*. *“Design is an expression of the purpose... and may later [egen understrykning] be judged as art”*.

- Lag 1954:319, Landstingslag
 Lag 1980:620, Socialtjänstlag
 Lag 1982:763, Sjukvårdslag
 Lag 1990:1402, Om övertagande av vissa sjukhem och andra vårdinrättningar
- Lewin, K: *Der Begriff der Genese in Physik, Biologie und Entwicklungsgeschichte*, Berlin: Julius Springer, 1922 (*Lewin's Habilitationsschrift*)
- Länsstyrelsen Dalarna, Sociala enheten. Rapport 2007:26
- Marcus Vitruvius Pollio (*De architectura libri decem, Tio böcker om arkitektur*, Stockholm, Byggförlaget 1989)
- Neuhart, John: Neuhart, Marilyn and Eames, Ray: Interview of Charles Eames extracted from the book *Eames Design, the Work of the Office Charles and Ray Eames*. Harry N Abrams, New York, 1989, pp 14-15, translated by José M Allard S
- Paulsson, Jan, *Det Nya Äldreboendet*, Stockholm: AB Svensk Byggtjänst 2002, s 136-159
- Powell, M P: Nahemow, L, *Ecology and the Aging Process*, in: Eisdorfer, C: Lawton, M P ed. *The Psychology of Adult Development and Aging*, Washington DC, American Psychological Association, Inc. 1973, pp. 619-674, ill. p. 661
- Prop 1990/91:14, Om ansvaret för service och vård till äldre och handikappade m. m. Ädelreformen
- SFS 1988:684, Förordning med särskilda bestämmelser om bostadslån m.m. för ny- och ombyggnad av älderdoms hem
- Simon, Herbert: Publications (1938) 1949-2000. Article: *Technology: Source of Opportunity and Constraint in Design*, D.A.A. JOURNAL 1980
- Socialstyrelsen och Boverket 1991:5 samt 1991:8
- Solängens Älderdoms hem i Vänersborg, www.dahlstiernska.se
- SOSFS 1992:8, Om tillfälligt statsbidrag till anordnande av gruppboistäder och andra alternativa boendeformer
- SOU 1952:48, Kommunallagskommitténs betänkande
- SOU 1956:1, Äldrvårdsutredningens betänkande
- SPRI, Spri råd 5, *Sjukhusplanering samt utformning och uppbundling av vårdanläggningar*, Sjukvårdens och socialvårdens planerings- och rationaliseringsinstitut, 1969
- Wikström, B-M: *Estetik och omvårdnad*, Lund, Studentlitteratur, 2003 (1:a uppl. 1997), andra upplagan

Vad förmedlar broschyrerna?

av Magnus Broström

Inledning

I broschyrerna som presenterar korttidsboenden görs en beskrivning av boendets verksamhet och alla hälsas samtidigt välkomna, såväl boende som anhöriga och vänner. Man kommer dit som boende av olika skäl, till exempel för att rehabiliteras eller för att dö. Alla som broschyrerna välkomnar kanske inte läser dem eller har möjlighet att läsa dem, men potentiella broschyrmottagare kan både vara äldre döende och deras anhöriga. Beroende på i vilket tillstånd dessa människor befinner sig i när de läser broschyrerna, så kommer de förmedla olika innehåll genom den tolkning som läsarna gör. Texter och bilder kan tolkas på ett mångfaldigt vis, allt avhängigt situationen läsarna befinner sig i. Broschyrerna som analyseras i denna essä är hämtade från två korttidsboenden i södra Sverige, Rosenborg och Solbacka²⁹.

Det finns flera anledningar till att äldre människor får plats i ett korttidsboende. De äldre kan vara i behov av återhämtning och rehabilitering efter en tids sjukdom, eller så kan korttidsboendet fungera som ett avlastningsboende. Andra skäl kan vara att de äldre vistas på korttidsboendet medan myndigheter utreder deras boendesituation, kanske i väntan på att få komma till ett särskilt boende. Det som är gemensamt för flertalet av de äldre som placeras i ett korttidsboende är att de förr eller senare får lämna boendet. Vare sig de äldres tidigare anhalt var deras ordinära boende eller ett sjukhus, så är de alla på väg någonstans. En del flyttar hem igen, andra har fått plats i ett särskilt boende. Ett fåtal är tvungna att förflyttas till sjukhus för vård.

Det finns emellertid ett antal äldre vars resa tar slut på korttidsboendet. De anländer till korttidsboendet för att erhålla vård i livets slutskede. Den oåterkalleliga flytten till korttidsboendet kanske går från deras hem eller ett sjukhus. Vistelsen vid den sista anhalten för de äldre döende kan variera från ett par dagar till ett par månader.

Ett inslag av total institution och teaterscen

Det är kanske inte en helt rättvisande bild att dra en analogi mellan Goffmans definition av en total institution och ett korttidsboende, men det är ändå befogat att se om det kan finnas några paralleller mellan Goffmans teori om total institution och innehållet som broschyrerna förmedlar.³⁰ Under vissa förutsättningar kan korttidsboendet komma att uppfattas som en total institution av den äldre eller dennes anhöriga. Hur definierar Goffman en total institution? Exempel på totala institutioner är mentalsjukhus, fängelse, militärförläggningar, kloster och ”hem för blinda, gamla, föräldralösa och fattiga”.³¹ Det som förenar dessa institutioner är att människor lever sina liv i en värld tillsammans med andra som befinner sig i en snarlik situation, i avskildhet från möjligheten att socialt interagera med den värld som existerar utanför institutionen. Påtvingade regler styr vardagen där och människors vistelse planeras och organiseras byråkratiskt in i minsta detalj. Målet är att alla uniformt skall stöpas i samma schablon, och tidigare självbilder och identiteter skall skrapas bort. Det blir identifikationen med institutionens ”medlemmar” som skall framhållas framför tidigare identifikationer. Det är ofta en liten personalstyrka som arbetar på institutionen med en minutiös övervakning och kontroll av en större grupp människor. Det existerar ofta en slags bokstavlig och bildlig gräns mellan personalen och de människor som lever sina liv på institutionen, det vill säga inom institutionen skapas det

²⁹ Namnen är fingerade.

³⁰ Forskare som Whitaker (2004) och Magnússon (1996) drar en del paralleller mellan Goffmans teori om institutioner och svenska sjukhem.

³¹ Goffman, E. (1983), *Totala institutioner*, s. 14.

två världar som skiljer sig åt socialt och kulturellt. Det är således inte ovanligt att gränsen innebär kontakt- och kommunikationsproblem mellan personal och de människor som lever sina liv på institutionen, vilket kan resultera i att vissa nedlåtande och stereotypa bilder blir förhärskande från personalens sida.³²

Det är även av intresse att se om Goffmans teori om ”front regions” och ”back regions”³³ kan skönjas i broschyrernas texter och bilder. Dessa två begrepp är inspirerade av teatervärlden och innebär en tolkning av att personalen och de som lever sina liv på institutionen både utgör publik och aktörer som spelar olika sociala roller i olika teatermiljöer, synliga eller icke synliga. Medan personalen kan slappna av, återhämta sig och vara sig själva i kulisserna, som i detta fall kan vara deras privata hem i världen som finns utanför institutionen, så är möjlighet till återhämtning mycket begränsad för de som lever sina liv på institutionen. Kulisserna kanske bara består av en cell eller ett större rum som delas med andra. Det blir följaktligen så att institutionen ”bemäktigar sig hela individen, hans kropp och handling, hans egendom och hela hans tid”.³⁴ För människor som lever sina liv på en institution blir det alltså svårt att undvika att exponeras publikt och även att undvika ett synliggörande av personliga egenskaper som man inte vill visa upp.³⁵

Det nämndes tidigare att korttidsboendet kan komma att bli den sista anhalten för en del äldre. Efter ett långt liv tar resan slut här på ett korttidsboende – mellan ett långt levt liv och en annalkande död, ett slags tröskellandskap mellan liv och död. Förutsättningar för och orsaker till varför äldre döende placeras på korttidsboendet kan vara flerfaldig. De äldre döende kanske flyttas från ett sjukhus för att de anses vara medicinskt färdigbehandlade, eller kanske de kommer från sina hem med anledning av att anhöriga inte längre orkar med att vårda dem i hemmen. En del är kanske medvetna om flytten, medan andra är i ett sådant hälsotillstånd att de inte är det. Några äldre döende är kanske aktiva i beslutprocessen om att få komma till ett korttidsboende, medan andra kanske intar ett mer passivt förhållningssätt och några kanske förflyttas mot sin vilja. Det är möjligt att anhöriga är med om att ta beslut om en förflyttning av den äldre döende, ett beslut som kan ha föregåtts av kaos, ambivalens och samvetsqual. Detta kan ha inneburit en vända över om flytten av en äldre döende livspartner eller släkting från hemmet skulle komma att innebära att den egna kontrollen, oberoendet och identitetsskapandet går förlorade, en rädsla för att korttidsboende kan komma att innebära rutiner, regler, offentlighet, avpersonifierande och främlingskap.³⁶ I det följande kommer två korttidsboendens broschyrer att läsas med sådana ögon som rädsla och utsatthet inför det okända kan skapa.

Välkommen till Rosenberg... Välkommen till Solbacka...

Som äldre döende eller dennes anhörig möts man av både bilder och informationstext i broschyrerna från Rosenberg och Solbacka. Det finns två kontrasterande bilder i Rosenbergsbroschyren. Det är bara den yttre miljön som förmedlas, den inre miljön lyser med sin frånvaro. Varför? Är det något man vill dölja? Broschyrens framsida bär en bild av institutionen Rosenberg, med betoning på borg. En borg kan ju visserligen signalera flärd, herravälde och trygghet, men en borg kan även indikera att något eller någon skall exkluderas eller inkluderas – alltså något som man med andra ord har svårighet att tränga sig igenom vare sig man vill in eller ut. Rosenberg är dock inte bokstavligt talat någon borg, utan snarare en avlång, tre våningar hög, vit- och citronfärgad funkisbyggnad med flera fönster och en anspråkslös entré. Bilden avslöjar att hösten är i antågande, en grådaskig dag där pilträdsbladen har börjat skifta färg

³² Goffman, E. (1983), s. 13ff.

³³ Berg, L-E. (2004), Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen, I (red.) P. Månsson *Moderna samhällsteorier*, s. 168f.

³⁴ Berg, L-E. (2004), s. 154.

³⁵ Berg, L-E. (2004), s. 168ff; Giddens, A. (2003), *Sociology*, s. 101.

³⁶ Föreläsning, 20090827, Nord, C; Twigg, J. (2000), *Bathing: The body and community care*, s. 78ff.

medan bladen på buskarna redan är rödgula – en symbolik kanske? Vägen upp till entrén verkar sluta abrupt bakom buskaget, man kan skimta en busshållplatsskylt som kanske markerar slutstation. Till vänster om entrén står ett antal cyklar, de flesta damcyklar. Men inga människor syns till. Vad får man för associationer? Bilden kan förmedla tomhet, avskildhet, inneslutning och att människor kommer fram till slutstationen, passerar igenom entrén och försvinner för alltid. Institutionen står bara där och väntar och väntar på nästa boende. Broschyrens andra och sista bild förmedlar allt som de ”institutionaliserade” inte kan nå. Frihet, vitalitet och framtid. Två äldre damer som verkar samtala och umgås i största allmänhet på en parkbänk i ett soligt och grönskande grönområde. På bilden syns också en mås som svävar, eller är det måhända en duva? Kanske är den hattbeprydda damen i profil på väg att ta farväl och resa sig upp, medan den andra damen sitter bekvämt kvar på parkbänken. Bilden förmedlar också en känsla av en väntan på någonting eller någon, en mer positiv känsla av en väntan än den första bilden förmedlar.

I broschyren från Solbacka möts man av flera bilder. Framsidan bär en bild av ett dockhus. Vilka associationer får man? Ett dockhus kanske speglar en svunnen tid, en tillbakablick på barndomen. Är det stereotypen att åldringar behandlas som barn igen som gör sig synlig? Ett dockhus kan även förmedla klass- och genusaspekter. Dockhuset ger en bild av en borgerlig miljö med ett heteronormativt ideal där mannen arbetar på kontoret, frun blir uppassad i salongen och barnen leker på kammaren. Snarlikt Ibsens *Ett dockhem*, det perfekta hemmet där alla tycks leva i frid och fröjd, men där något helt annat utspelar sig innanför fasaden. En fru som till varje pris vill lämna hemmet för att bli fri, frigöra sig från rutiner, regler och hierarki, och lämna ”institutionen” för gått. Det som också är slående är att dockorna i dockhemmet får symbolisera ”de levande människorna” i broschyren. Ingen av de andra bilderna i Solbackas broschyr visar upp några människor. En bild är på själva institutionen: en pampig, stilfull och persikofärgad fyra våningsbyggnad med många fönster, balkonger och vindskupor. De två sista bilderna visar hur Solbacka ser ut invändigt. Den ena bilden föreställer en offentlig matsalsmiljö med bord, stolar, krukväxter och ett piano, och den andra bilden är inifrån ett privat bostadsrum. I detta rum möts man av privata möbler, accessoarer och en bokhylla fylld med minnen i form av olika prydnadsföremål och fotografier. En tilltalande interiör där privathet, oberoende och den identitetsskapande miljön utgör en kil insprängd i institutionskomplexet. Frånsett bilden på dockhuset, så förmedlar de andra bilderna en slags väntan, en väntan på att få bli befolkade av levande människor. Men väntan blir för lång, ingen middag verkar bli serverad och pianot står fortfarande orört...

Visserligen välkomnas läsarna av broschyrernas text - *Välkommen till Rosenborg... Välkommen till Solbacka...*, men det är ändå ingen av bilderna som hälsar läsarna välkomna. Scenerna är öde och folktomma. Möjligheten att träda in på institutionens scener är omöjlig i och med att det inte finns några människor som vill ställa upp, agera aktörer och visa vägen. Förvisso finns bilden med de två äldre damerna på parkbänken, men de befinner sig i en utomhusmiljö där läsarna inte behöver vägvisning.

Vad förmedlar broschyrernas texter?³⁷ Att vara aktuell för ett korttidsboende innebär att den äldre döende ställs inför institutionens kultur, vilken ofta skiljer sig från den privata kultur som den äldre döende lever i hemma och i den offentliga världen som finns utanför institutionen. Att hamna på en institution medför inledningsvis en slags, vad Goffman kallar, ”intagningsprocess”.³⁸ På ett korttidsboende kan detta motsvara att den äldre döende får en *kontaktman* som skriver en *individuellt målplan*, så att personalen vet vad som är *viktigt* för den äldre döende i hennes *vardag*. Detta omfattar också information om rutiner och förbud, exempelvis vilka *tider frukost, lunch och middag kommer att serveras* och *förbud mot blommor*, så att den äldre döende förbereds inför att hon nu

³⁷ Orden som jag har kursiverat är tagna ur broschyrerna, ibland omskrivna för att bättre passa in i min text.

³⁸ Goffman, E. (1983), s. 22.

skall börja leva efter institutionens ordningsföreskrifter.³⁹ Under ”intagningsprocessen” kan individens självbild och identiteter utmanas genom att den äldre döende vistas i en främmande miljö bland främlingar. Förlusten av hemmets trygga miljö kan betyda att den egna kontrollen, självständigheten och oberoendet sätts ur spel. Istället för en egen estetik ställs den äldre döende inför institutionens estetik⁴⁰ (eller brist på estetik). Texten i korttidsboendets broschyrer stöder inte bilden som inbjuder att ta med egna tillhörigheter som är personliga och identitetsskapande, som väcker minnen och som hon kan ha relationella och emotionella band till.⁴¹ Goffman skriver att institutionens estetik dominerar framför de boendes egen estetik för att det är lättare för personalen att manövrera en individ som har förlorat den fysiska och känslomässiga kontakten med sin fysiska närmiljö.⁴² Funktion, förbrukning och konsumtion fokuseras i broschyrerna, genom att den äldre personen uppmanas att ta med *eventuella hjälpmedel, hygienartiklar och mediciner*. Broschyren informerar att den äldre döende kommer spendera ”fickpengar”, max 1000 kronor, på *hårvård, fottvård, tandläkare eller läkarbesök*. Vidare säger reglerna att *sängkläder tillbandahålls av institutionen* och att den döende äldre *kläder skall vara ordentligt märkta med namn, tåla maskintvätt 40 grader Celsius och vara strykfria*. Vad signalerar detta? Den äldre döende, som redan befinner sig i en utsatt situation, avpersonifieras, objektifieras och framstår alltmer som en ”medlem” bland andra av institutionens ”medlemmar” och där institutionens estetik blir standard. Kläder som representerar en egen estetik omtalas som något som ska tåla 40 graders tvätt. Utan en egen kulis med rekvisita, så blir det svårt för den äldre döende att upprätthålla personlighet och självkänsla.⁴³

De rutiner, regler och förhållanden som råder på korttidsboendet begränsar den äldre döendes sociala interaktion med omgivningen utanför institutionen, vilket kan leda till rollförluster.⁴⁴ Möjligheten för de äldre döende att upprätthålla sina olika roller och socialt interagera med närstående kringskärs då broschyrerna förmedlar uppmaningen att *besökare skall undvika tidiga morgnar och sena kvällar och att anhöriga och andra besökare är välkomna när den boende önskar*. Dessa regler är förståeliga eftersom de delvis är anpassade till arbetet på korttidsboendet. Anhörigas önskemål kommer i andra hand då det verkar som att spontanbesök inte är välkomna. Kontrollen över besök läggs på den äldre döende - *när den boende själv önskar*.

Som äldre döende eller anhörig till en äldre döende, så är det positivt att båda broschyrerna informerar att man är välkommen att ha *synpunkter* och att *frågor* kan ställas till *enhetschef, läkare, sjuksköterska, sjukgymnast, arbetsterapeut, kurator och anhörigombud*. Dessa yrkesgrupper representerar administration, medicin och omvårdnad. Finns det någon som den äldre döende och anhöriga kan vända sig till om de vill samtala om döende, död och existentiella frågor? Kurator och anhörigombud kanske? Det är också positivt att broschyrerna förmedlar *en gemensam värdegrund – empati, respektfullhet, tydlighet och flexibilitet* – som personalen arbetar utifrån. Dessa begrepp som kan vara svåra att förstå för den oinvidge förklaras i en av broschyrerna: *Genom dessa begrepp vill vi skapa en ”vi”- känsla där Solbacka är en enhet där alla tillsammans arbetar mot samma mål*. Det kan vara lugnande i en svår situation, inte bara för den äldre döende utan för alla äldre som anländer till korttidsboendet, att för att bemöta oss äldre som är i ett utsatt läge, så försöker personalen skapa en ’vi’- känsla och vara empatiska, respektfulla, tydliga och flexibla mot oss gamla.

Avslutande reflektion

Egenskaper hos Goffmans totala institutioner gör sig ibland påmind i broschyrerna som varit föremål för analys i denna essä. Rutiner, regler och byråkratisk organisation framhålls framför att

³⁹ Goffman, E. (1983), s. 42.

⁴⁰ Föreläsning, 20090827, Nord, C.

⁴¹ Twigg, J. (2000), s. 78ff.

⁴² Goffman, E. (1983), s. 62.

⁴³ Goffman, E. (1983), s. 169.

⁴⁴ Goffman, E. (1983), s. 22.

de boende skall försöka upprätthålla sina självbilder, identiteter och känslor även om arbetet på korttidsboendet i praktiken omfattar ett personligt bemötande och en god omvårdnad. Att utforma en text i en broschyr för ett korttidsboende ställer den som skriver inför stora utmaningar. Praktisk information ska kombineras med en välkomnande ton. Läsaren som befinner sig i kris kan få svårt att ta till sig både det ena och det andra. De skiljda grupperna av äldre på korttidsboende behöver olika information och olika tilltal. Den äldre döende och hennes anhöriga har helt speciella behov som kanske andra äldre som kommer till korttidsboendet inte har. Dessa behov kan vara svåra att inkludera i texten bredvid all annan information och gestalta på ett tilltalande sätt. Den döende och hennes anhörig är i behov av information som rör vård i livets slutskede. Existentiella frågor, ett slut utan fysiskt lidande och ett gott avsked ligger kanske gömda mellan raderna i en broschyr om korttidsboendet där den äldre personen får hjälp att lämna livet.

Referenser

- Berg, L.-E. (2004). Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen. I (red.) P. Månsson, *Moderna samhällsteorier*. Prisma: Stockholm.
- Giddens, A. (2003). *Sociologi*. Studentlitteratur: Lund.
- Goffman, E. (1983). *Totala institutioner*. Rabén & Sjögren: Angered.
- Magnússon, F. (1996). *Janusansiktet*. Carlssons bokförlag: Stockholm.
- Nord, C. Föreläsning, 20090827.
- Twigg, J. (2000). *Bathing: The body and community care*. Routledge: London.
- Whitaker, A. (2004). *Livets sista boning*. Stockholms universitet: Stockholm.

Kan en tagg underlätta för den äldre i det särskilda boendet?

av *Birgitta Samuelsson*

Inledning

Sedan kommunerna i och med Ädelreformen år 1992 tog över ansvaret för de särskilda boendeformerna har en mängd ny- och ombyggnationer skett i Sverige. Idag när kommunerna bygger eller renoverar särskilda boenden är de angelägna om att hitta lösningar som kan stödja de äldre och bidra till att de kan ha ett fortsatt aktivt liv. På senare år har det lanserats olika tekniska system som syftar till att förbättra de äldres kommunikation och personalens arbete. En svårighet är dock att kunskapen om hur teknik i boendet kan bli ett stöd äldres vardag är så bristfällig (Hagberg, 2008).

I sin avhandling "Everyday life amongst the oldest old- descriptions of doings and possession and use of technology" drar Åsa Larsson slutsatsen att tekniska apparater och system måste vara integrerade i de dagliga rutinerna och uppfattas vara till nytta för att användas (Larsson, 2009). Larsson menar även att äldre personer (över 85 år) har en modest och pragmatisk hållning gentemot teknik. Larssons undersökning är gjord på personer som bor i ordinarie boende, men slutsatserna i avhandlingen borde enligt min åsikt även vara giltiga för personer som bor i de särskilda boenden som finns i kommunerna.

Min frågeställning och mitt empiriska fall i denna essä är om man som nyinflyttad på ett särskilt boende kan infoga en "nyckel-tag" i sina dagliga rutiner och känna att taggen är detsamma som den nyckel man är van vid?

Vi vet att åldrandet för många medför nya hinder i den fysiska miljön uppkommer. Omgivningen, världen utanför hemmet, tenderar att blir mindre betydelsefull (Hagberg, 2005). En större del och för vissa nära nog alla aktiviteter sker i hemmet. I gerontologisk forskning har ofta den fjärde åldern förknippats just med tillbakadragande och utanförskap. Jag anser att genom att ha en stödjande miljö på särskilda boenden kan de som bor där fortsätta ha ett aktivt liv anpassat till individuella förutsättningar och val. Då kan ett tillbakadragande och utanförskap ske på den äldres villkor och inte på grund av brister boendemiljön. Vi kanske då kan förlänga den tredje åldern in på det särskilda boendet.

Bygger man enligt modellen "design för alla" kan många av problemen för de äldre undanröjas eller aldrig uppkomma. Design för alla utgår från att den fysiska miljön ger funktionshinder men att hindren till stor del kan byggas bort. Genom att exempelvis anpassa entréer kan vi underlätta för de äldre och även för andra åldersgrupper att ta sig in och ut från sina bostäder. Om vi försöker skapa våra nybyggda hus genom det här synsättet ger vi inte bara de äldre bättre förutsättningar utan bygger även bekvämt åt alla, till exempel för personer med barnvagn. Själva begreppet design står enligt Jönsson (2005) för användbarhet, användbarhet, funktionalitet och estetik. Hon betonar att design ska fungera för människor i vardagen och underlätta deras vardag. Ett samspel mellan vad som designas och själva människan framkommer när man har vant sig vid den, lärt sig den och använder den på ett mer medvetet sätt. Funktionell, genomtänkt och brukarpassad design kan vara avgörande för möjligheterna till ett självständigt liv för alla.

Taggsystemet i Norrköpings kommun

En design för alla inspirerad teknik har införts i kommunen under de senaste fem åren. Tekniken består i att Norrköpings kommun vid ny- och ombyggnation av äldreboenden infört ett låssystem

med tagg istället för nyckellåsning på. Av kommunens 1300 lägenheter inom särskilt boende har idag ca 250 taggssystem. Systemet innefattar inte enbart tagg till lägenheterna utan taggar används även till våningsplan, hissar och entréer.

Motiven för att införa systemet på särskilda boenden har varit att:

- Underlätta för de äldre att ta sig in och ut ur sina lägenheter .
- På ett smidigt sätt ta sig runt i huset.
- Alltid kunna ha sin lägenhetsdörr låst utifrån, men aldrig inifrån lägenheten (även kallad hotell låsning).
- Snabbt kunna ersätta borttappade taggar.
- Vid incidenter kontrollera vem som varit inne i olika lägenheter eller utrymmen.

Vilken betydelse har då den traditionella nyckeln för den äldre människan? Sandström & Edvardsson (2004) menar att symboler är något som människan kan associera ting till för att få ihop en förståelse. Symboler ger en tolkning av ett föremåls mening och betydelse. För att göra en association så bör nyckeln i dess vanliga form med vridfunktion vara det som gör att människor tänker nyckel, dörr, låst och upplåst. Låset har en viktig funktion som vi känner igen sedan vi var barn. Det är till för att vi ska få vara ifred, ha sina saker i skydd och bevara oss från ovälkomna besök. Låset skapar trygghet i vår tillvaro och ger oss friheten att själva bestämma vem vi vill släppa in genom vår dörr.

Men låset kan även vara frihetsberövande, ge en känsla av att vara inlåst och inte kunna förmedla eller röra sig fritt i samhället utanför, något som är påtagligt på fängelser och vissa psykiatriska kliniker (Foucault, 2003 samt Goffman, 1973). Känner man sig inlåst bakom sin lägenhetsdörr på det särskilda boendet eller känner man en trygghet i sin lägenhet? Skapar vårt nya låssystem en känsla av att kunna röra sig fritt i huset? Känner man en trygghet i att ingen obehörig kommer in i den egna lägenheten? Hur fungerar det då med en rund plastbricka, en tagg, som nyckel?

Taggsystemen är uppbyggt så att den äldre ska kunna ta sig in och ut ur sin lägenhet, på ett förmodat enkelt sätt. Lägenheten är aldrig låst inifrån utan det är bara att ta tag i handtaget och trycka ned så kommer den boende ut. Dörren är vid normal inställning alltid låst från utsidan. För den som inte klarar av att ta sig in i sin lägenhet med taggen kan behörig personal tidstyra låset så att dörren står öppen under viss tid av dagen. Det kan vara bra för den boende som inte förstår sig på att öppna sin dörr med taggen, men ändå hittar till sin lägenhet. Men en öppen dörr är ett problem om det finns boende som inte känner igen sin egen dörr och gärna besöker andras lägenheter. Med dörren i låst läge utifrån hålls ovälkomna gäster utanför och den som bor i lägenheten kan få vila eller vistas i sin lägenhet utan att bli störd.

Låssystemet har den egenskapen att den är länkad till ett datasystem så att man kan se vem som har gått in och ut genom olika dörrar med tagg. Systemet skulle således kunna skapa en övervakning genom att registrera vem som kommer och går på olika tider. Men den delen av systemet används endast om speciella incidenter har inträffat. Behörighet att ta fram vem som passerat genom vilka dörrar ligger på chefsnivå. Lägenhetens dörr är dessutom utrustad med en låscynder för att möta kraven från brandmyndigheten. Att ha en cylinder i dörren möjliggör också att de brukare som vill kan få sin dörrlåsning på traditionellt sätt med nyckel istället för med tagg.

Jag har vid besök på äldreboenden samtalat med personal om deras upplevelser av det nya låssystemet. Jag har även på anhörigträffar frågat hur de anhöriga upplever att det är att ta sig in och ut i husen. Båda grupperna har hittills ställt sig positiva till användande av tagg som låssystem. Personalen har ansett att en tagg är smidigare att bära med sig. De bär den enbart på arbetsplatsen och läser in den i ett datastyrt nyckelskåp när de slutar sitt pass. Personalen kan lätt

se om någon tagg fattas och även vem som har den saknade taggen. Om en tagg fattas är det en enkel åtgärd att ta bort den ur systemet så att den borttappade taggen saknar funktion i huset. Personalen kommer in i de utrymmen som de har behörighet till med taggen. De anhöriga jag har frågat har mest sagt att taggen är lika bra som en vanlig nyckel. De har varken haft kritik eller positiva omdömen i någon större grad.

Taggens syfte är i första hand att göra det enkelt för dem som bor att ta sig in och ut ur lägenheten och huset. Trots detta har aldrig tidigare samtalat med äldre på särskilda boenden om deras syn på tagg istället för nyckel.

Boendes upplevelse av taggsystem

Jag kontaktade chefen på ett av kommunens särskilda boenden för att förhöra mig om jag under tre eftermiddagar kunde samtala med två slumpmässigt utvalda brukare per våningsplan, sammanlagt sex brukare. Frågorna jag ställde var kring hur man tog sig runt i huset om man ansåg det att det var lätt att öppna och stänga sin dörr och om man litade på den så kallade hotellåsningen. Jag berörde däremot inte borttappade taggar, detta med anledning av att det inte förekommit. Jag frågade heller inte om man kände till funktionen att kontrollera vem som gått ut och in genom dörrar, kontrollsystemet. Att jag inte berörde kontrollsystemet var för att jag tidigare samtalat med chefen kring låssystemet och att hon/han då uppgav att enheten inte hade informerat om just möjligheten till kontroll. De jag besökte på enheten hade bott olika länge, från det att enheten öppnade i maj år 2008 till inflyttade i augusti 2009. Åldern på personerna jag träffade skiftade från 80-94 år.

Alla var nöjda med att ha taggar, man såg det som en nyckel och omnämnde den även med ordet nyckel. De jag talade med trodde att samtliga boende på enheten bar sin ”nyckel” med sig. Man bar med sig sin ”nyckel” på lite olika sätt. Några hade den fastsatt i rollatorn, några runt halsen och vissa hade den i en utdragbar hållare. Att bära taggen runt halsen ansåg de flesta som jag pratade med var bra därför att den inte var synlig eller kändes mot kroppen. Min första tanke var att det borde gå lika bra att ha en nyckel runt halsen. Jag ställde det som följdfråga till några. Svaren jag fick från två damer var lika, nämligen att en nyckel är kantig, kall och hård mot kroppen. Taggen syntes inte under kläderna och var gjord i plast och kändes därför inte obehaglig mot kroppen. Ett gift par talade även om hur bra det var för personer i rullstol att kunna hantera taggen med en liten lina som åkte ut och in ur en hållare. Hållaren kunde man ha fastsatt på rullstolen eller på kläderna. Några av dem jag samtalade med hade sett reklam på tv om taggsystemet och frågade om jag inte visste att det även var modernt med de här låsen på villor (reklamfilmen på tv visat hur lätt det är för barn att öppna ytterdörren till villan). Det är alltså något som kan ses som ”design för alla”.

När jag ställde frågan om vilken information de fått om låset när de flyttade in var det ingen som kunde minnas någon speciell information. De boende mindes bara att man fått sina nya ”nycklar” och att man blivit visad hur man öppnade sin lägenhet och åkte hissen genom att använda taggen. De berättade även att man kan åka med hissen utan taggen genom att slå koden som sitter uppsatt bredvid tagg- och kodläsaren. För dem som inte klarar av att åka hiss med taggen eller slå koden finns ytterligare en hiss. Den fungerar som en vanlig hiss; det är det bara att trycka på hissknapparna. Flera av dem jag pratade med kände igen låsen med tagg från hotell och båtar så de tyckte inte det var så märkvärdigt. Man sa att de som kommer in genom dörren är barnen och personalen och de ska ju få komma in. En dam uttryckte att *”det tog lång tid att lära sig för jag tryckte så hårt i början, ja jag fattade inte att man bara behövde lägga den mot. Men vet du nu har jag lärt mej”*. I det samtalet tog jag upp teknikutvecklingen som varit stor under hennes livstid (kvinnan är 90 år). Då log hon mot mig och sa *”det här med en annorlunda ”nyckel” är inte så stort. Då skulle du ha varit med när man fick toalett i sin lägenhet och slapp sitta på gården”*.

Av dem som jag samtalade var det bara paret som ibland var ute sent på kvällarna då huvudentrédörren var stängd. De hade inga problem med att ta sig in i huset eller upp på våningen. En av de damer jag träffade hade sin make boende i en lägenhet på samma plan. Hon tyckte det var mycket praktiskt att hon och maken hade samma ”nyckel” till varandra. På min undran hur man klarade sig runt på det särskilda boendet svarade en av damerna att hon klarade låset till sin lägenhet bra, men vägrade åka hiss ensam på grund av att hon suttit fast i en hiss tidigare. Samtliga av de övriga jag pratade med tog gärna hissen till träffpunkten på bottenvåningen eller för att gå ut på promenad.

På frågan om de fick välja vilket låssystem de ville ha svarade alla sju personerna att de var nöjda som det var, men en av dem kunde även tänka sig kodlås. Jag fortsatte då min fråga med att undra vad som gjorde dem nöjda med systemet. Svaren var att det här låssystemet var så lätt att använda. Två svarade att man slapp försöka vrida om vilket de tyckte vara svårt ibland. En av damerna sa *”du vet mina händer styr inte ibland, så att hitta ett nyckelhål kan vara svårt”*. Mannen som också kunde tänka sig att ha kod fick snabbt en fråga av sin fru om varför, när han inte ens kom ihåg bankomat-koden. *”Jo, [sa han] jag vill ha kod och slippa bära med mej något”*. Dagen efter vid ett samtal uttryckte en dam det så här: *”Jag har hört att du frågat förr om vilket lås vi vill ha, vi som bor här och jag säger bara inte kod. Jag är gammal och jag kommer snart att glömma vad jag ska trycka för siffror så att jag kommer in. Det vi har nu är lätt, super lätt.”*

Reflektioner

Man dra slutsatsen att de äldre jag samtalade med var nöjda med sitt låssystem och sin tagg. Trots att man omnämner taggen som en nyckel är jag inte helt klar över om man verkligen ser den som en nyckel. Flera uttrycker att tagg kan man ha runt halsen, man kan ha den i korgen på sin rollator och där skulle man inte kunna tänka sig ha en nyckel på samma sätt. Symbolen nyckeln som vi känner den från vår barndom är inget man har öppet i en rollator-korg eller runt halsen. Nej, en nyckel ska förvaras i handväska eller säkert i en ficka.

Jag har efter de samtal jag haft med de äldre i huset och med personalen och de anhöriga fått uppfattningen att de boende känner sig trygga i sin lägenhet och tycker att de kan röra sig obehindrat i huset. De boende uppskattar att kunna vila eller vara ifred i sina lägenheter. Flera av dem jag besökte berättade om att det fanns boende på våningsplanen som gick runt och drog i deras dörrar, men eftersom de inte kunde komma in så var det ingen ”fara”. Man kände igen de personer som brukade ta i dörrarna genom att man träffades i matsalen. De boende jag pratade med hade stor förståelse och man ursäktade deras beteende genom att säga: *”De är ju sjuka och vet inte vad de gör”*.

På frågan om det nya låssystemet skapar utrymme för att kunna röra sig fritt i huset är mitt svar, underbyggt av samtalen med de äldre, att låssystemet gör detta. En dam berättade att hon brukade åka ned även på helger till träffpunkten för att byta veckotidningar. Det gick så bra även om träffpunkten var stängd lördag och söndag. Det verkade inte finnas svårigheter med att lära in det nya låset, trots att man inte minns någon speciell information om låssystemet vid inflyttningen.

Larsson kommer i sin avhandling (2009) fram till slutsatsen att teknik måste integreras i de dagliga rutinerna för att kunna användas. Låssystemet är något de äldre har daglig användning av och därför har tagit till sig som en ny teknik. Det visar sig att de boende över min förväntan rör sig runt i huset utan problem. De har förtroende för tagsystemet och upplever det som något enkelt och smidigt. De har utan svårigheter kunna integrera systemet i sina dagliga rutiner som ersättare för den nyckel de är uppväxta med.

Detta bekräftar även Larssons slutsats att tekniken måste uppfattas som fördelaktig för att tas i bruk i de dagliga rutinerna. De äldre jag intervjuade anser att tagsystemet är fördelaktigt i ett aktivt liv på det särskilda boendet.

Min egen slutsats av denna studie är att de äldre på ett särskilt boende har stor användning av låssystemet. Så svaret på min först ställda fråga om en tagg kan underlätta för den äldre i särskilt boende är ja. Min studie ger således argument för att systemet ska införas. Samtidigt är det nödvändigt att kontinuerligt utvärderar genom att man frågar de äldre och tar tillvara deras erfarenheter.

Litteraturlista

- Certec & Jönsson, B., (2005) *Design* in Jönsson (Eds.), Människonära design. Lund: Studentlitteratur
- Foucault, Michel (2003). *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. 4., översedda uppl. Lund: Arkiv
- Goffman, Erving (1973). *Totala institutioner: fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Hagberg, J-E (2005) *Vi har aldrig varit så gamla. Så hur vill vi bo när vi blir det* Ån G.Blücher&G.Graninger (Eds.), Den omvända ålderspyramiden (Vol.2005:3)
- Hagberg, J-E (2008) *Livet genom tekniklandskapet: livslopp, åldrande och vardagsteknikens förändring* Arbetsrapport från NISAL, Linköpings universitet Nr 2008:1
- Larsson, Åsa (2009). *Everyday life amongst the oldest old: descriptions of doings and possession and use of technology*. Diss. (sammanfattning) Linköping: Linköpings universitet, 2009
- Sandman, P-O & Edvarsson D (2004) *Symbolernas betydelse* in Wijk, Helle (Eds.), Goda miljöer och aktiviteter för äldre. Lund: Studentlitteratur

Författarförteckning:

Alftberg, Åsa, doktorand, Avdelning för etnologi med folklivsarkivet, Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet

Andersson, Morgan, doktorand, Institutionen för arkitektur, Chalmers

Broström, Magnus, doktorand, NISAL, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet

Kåhlin, Ida, doktorand, NISAL, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet

Larsson, Anita, univ adjunkt, Akademin för hälsa, vård och välfärd, Mälardalens högskola

Samuelsson, Birgitta, programsekreterare, äldreomsorg, Norrköpings kommun

Sellgren, Marianne, strateg, utvecklingsenheten, uppdragsavdelningen, äldrekontoret, Uppsala kommun

Sivertun, Anna, doktorand, NISAL, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet

Stjernborg, Vanessa, doktorand, Trafik och väg, Institutionen för teknik och samhälle, Lunds universitet

Torgé, Cristina Joy, doktorand, NISAL, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet

Ångström, Maria, univ adjunkt, HAV, Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet